

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

161762

İSLAM HUKUKUNDA İHTİKÂR
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Prof. Dr. Saffet KÖSE

HAZIRLAYAN
Memet Zeki UYANIK

KONYA-2005

ÖNSÖZ

Allah, yer yüzünde kendine halife kıldığı insandan yaratılışının asıl amacına yararlı davranış ve yaşam istemektedir. Ancak insan, bazen ihtirasına yenilerek Allah'ın istediği asıl amacın dışına çıkabilmektedir.

İnsan, ihtirası sebebiyle hayatın bir çok alanında yanlış fiil ve davranışlara yönelebildiği gibi ekonomik sahada da doyumsuzluğuna yenik düşebilmekte, İslam'ın yasakladığı riba, rüşvet, kalpazanlık... gibi haksız kazançlara tevessül edebilmektedir. İhtikâr Türkçe adı ile karaborsa da bunlardandır.

İşte iktisadî sahada ihtikâr veya diğer bir adıyla karaborsacılık yapmak bu ihtiraslı ve doyumsuz insanlar için bulunmaz bir fırsattır. Zira onlar bu yolla zenginliklerini artırırken toplumun düştüğü veya düşeceği ihtiyaç ve zaafiyete hiç aldırış etmezler.

İhtikâr yapan insan için toplumun gerilmesi, buhranlara sürüklenmesi, insanların mağdur olması o kadar da önemli değildir. Çünkü onlar açısından mühim olan güçlerine güç katıp kaynakları ele geçirmektir.

Bu tarz bir davranış biçimi toplumsal dengeleri altüst etmekte kaos ve kargaşaya yol açmaktadır. Hatta ihtikârın süresi, yapıldığı yer, ülkenin sosyal ve ekonomik durumuna göre ihtikâr sosyal patlama ve talanlara da neden olabilmektedir. Bu sebeple İslam dini de bu tür faaliyetlere karşı tedbirler almıştır.

İslam dini, iktisadi hayatı olumsuz yönde etkileyen ihtikâra nasıl bakıyor ve buna engel olmak için ne gibi tedbirler alıyor? İhtikâr yapanlara nasıl bir ceza öngörüyor ? vb. bir çok soruya tezimizde cevap bulmaya çalıştık.

Bunun için ihtikârla ilgili İslam hukukunun iki temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'den, Hz. Peygamberin sünneti'nden, bunun yanı sıra klasik fıkıh kitaplarından ve modern araştırmalardan istifade etmeye çalıştık. Ayrıca Türk Ceza Kanununun ihtikâra yaklaşımını da irdelemeye çaba sarf ettik.

Konuyu inceledikçe öncelikle Kur'an, sünnet ve Hanefî, Mâlikî, Şafîî, Hanbelî Mezheplerinin ilk dönem fıkıh kitaplarına müracaat ettik. Tezimizin

konusunu da bu dört mezhep ile sınırlandırdık. Daha sonra günümüzde fıkıh ve ekonomi sahasında bu konu ile ilgili yapılan çalışmalardan da faydalandık.

Ana hatlarıyla bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan tezimizin birinci bölümünde ihtikârın kavramsal çerçevesi, tarihçesi ve ihtikârın İslam hukukundaki hükmü gibi konuları etraflıca inceledik. İkinci bölümünde ise ihtikâra karşı alınan tedbirler, ihtikârın cezası, ihtikâr mallarına uygulanacak işlem, el konulan mallarının satış fiyatı gibi konuları ele aldık.

Konunun tespit edilmesinde, işlenmesinde ve kaynakların temininde yardımlarını esirgemeyen, kıymetli zamanını bizimle paylaşan danışmanım Prof. Dr. Saffet Köse'ye ve her türlü yardımlarından dolayı Prof. Dr. Orhan Çeker'e, Prof. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu'na ve Prof. Dr. Ahmet Yaman'a teşekkürlerimi arz etmeyi bir borç bilirim.

Çalışma ve gayret bizden muvaffakiyet yüce Mevla'dandır.

M. Zeki UYANIK

Konya 2005

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ

TİCARİ HAYATIN TABİİ YOLDAN GELİŞMESİNİ ENGELLEYEN ALIM-SATIMLAR.....	1
I- Telakkî'r- Rukban (Malları yolda karşılama).....	6
II- Telakkî'l-Celeb (Şehirlinin köylü adına satış yapması).....	9
III- Bey'un-Neceş (Müşteri kızıştırma).....	10
IV- Malı Teslim Almadan Satma.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK İHTİKÂR: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HÜKMÜ ETRAFINDAKİ TARTIŞMALAR.....	13
I- KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	13
A- İhtikârın Tarihçesi.....	13
B- İhtikârın Tanımı.....	18
II- İSLAM HUKUK DOKTRİNİNDE İHTİKÂRIN HÜKMÜ.....	21
A-İhtikârın Haram Olduğu Görüşünü Savunanlar	21
1- Hanefi Mezhebi.....	21
2- Mâliki Mezhebi.....	21
3- Şafî Mezhebi.....	22
4- Hanbeli Mezhebi.....	22
5-İhtikârın Haram Olduğu Görüşünü Savunanların Delilleri.....	23
a- Kur'an-ı Kerim.....	23
b- Sünnet.....	23

c- Sahabe Uygulaması.....	24
d- Akli Olarak.....	25
B- İhtikârın Mekruh Olduğu Görüşünü Savunanlar ve Delilleri	25
III- İHTİKÂRIN SÜRESİ.....	26
A- Hanefi Mezhebi... ..	26
B- Diğer Mezhepler.....	28
IV- İHTİKÂRA KONU OLAN MALLAR VE GÖRÜŞ	
AYRILIKLARI.....	30
A- Hanefi Mezhebi.....	30
B- Mâliki Mezhebi	33
C- Şafîi Mezhebi	34
D- Hanbeli Mezhebi.....	36
E- Mezheplerin İhtikâra Konu Olan Mallardaki Görüş Ayrıllıklarının Sebepleri.....	38
V- ÜRETİCİNİN İHTİKÂR DURUMU.....	39
A- Hanefi Mezhebi.....	40
B- Mâliki Mezhebi.....	41
C- Şafîi Mezhebi.....	42
D- Hanbeli Mezhebi.....	43
VI- İTHALATÇININ İHTİKÂR DURUMU.....	45
A- Hanefi Mezhebi.....	46
B- Mâliki Mezhebi.....	48
C- Şafîi Mezhebi.....	49
D- Hanbeli Mezhebi.....	49
VII- KİTLİK VE BOLLUK DÖNEMLERİNDE TİCARET ERBABININ	
PİYASADAN MALİ ÇEKMESİ.....	51
A- Kıtlık Döneminde İhtikâr.....	51
1- Hanefi Mezhebi.....	51
2- Mâliki Mezhebi.....	52
3- Şafîi Mezhebi.....	53

4- Hanbeli Mezhebi.....	54
B- Bolluk Döneminde İhtikâr.....	54
1- Hanefi Mezhebi.....	56
2- Mâliki Mezhebi.....	56
3- Şafîi Mezhebi.....	57
4- Hanbeli Mezhebi.....	57
VIII- EV İHTİYAÇLARI İÇİN YAPILAN TEDARİKLERİN İHTİKÂR DURUMU.....	58
IX- ALTIN-GÜMÜŞ VE PARANIN İHTİKÂRI.....	59
X- İHTİKÂR YASAĞINDA MESAFENİN ETKİSİ.....	62
A- Uzak Yer.....	62
B- Şehir ve Civarı.....	63
1- Hanefi Mezhebi.....	63
2- Mâliki Mezhebi.....	64
3- Şafîi Mezhebi.....	64
4- Hanbeli Mezhebi.....	64
XI- İHTİKÂR YASAĞINDA BÜYÜK-KÜÇÜK ŞEHİR FARKI.....	65
A- Hanefi Mezhebi.....	65
B- Diğer Mezhepler.....	66
XII- İHTİKÂR KONUSUNDA ŞEHİR VE KÖY İLİŞKİSİ.....	67
XIII-İSLAM HUKUKUNDA İHTİKÂR YASAĞININ DELİLLERİ.....	68
A- Kur'an-ı Kerim'de İhtikâr.....	68
B- Sünnette İhtikâr.....	71

İKİNCİ BÖLÜM

İHTİKÂRA KARŞI ALINAN TEDBİRLER.....	77
I-İHTİKÂRIN CEZÂİ MÜEYYİDELERİ.....	80
A- İslam Hukukunda İhtikârın Cezası.....	80
B- Türk Ceza Kanununda İhtikârın Cezası.....	80
II- İHTİKÂR MALLARINA UYGULANACAK İŞLEM.....	83

A- Hanefi Mezhebi.....	83
B- Mâliki Mezhebi.....	85
C- Şafii Mezhebi.....	86
D- Hanbeli Mezhebi.....	86
III- EL KONULAN İHTİKÂR MALLARININ SATIŞ FİYATI.....	88
A- Hanefi Mezhebi.....	90
B- Mâliki Mezhebi.....	91
C- Hanbeli Mezhebi.....	91
SONUÇ.....	93
BİBLİYOGRAFYA.....	97

KISALTMALAR

-a. g. e.	:adı geçen eser
-a.mlf.	:aynı müellif
-a.y.	:aynı yer
-b.	:ibn
-bkz.	:bakınız
-bt.	:bint
-c.	:cilt
-DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
-DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
-h.	:hicri
-Hz.	:hazreti
-m.	:miladi
-md.	:maddesi
MÜİF	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
-nşr.	:neşreden
-ö	:ölümü, ölüm tarihi
-s.	:sayfa
-sad.	:sadeleştiren
-sy.	:sayı
-TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
-ts.	:tarihsiz
-trc.	:terceme eden
-y.y.	:yayınevi yok
-vb.	:ve benzeri
-vd.	:ve devamı
-v.dğr.	:ve diğerleri

GİRİŞ

TİCARİ HAYATIN TABİİ YOLDAN GELİŞİMİNİ ENGELLEYEN ALIM-SATIM ÇEŞİTLERİ

Allah, insanı şerefli bir varlık olarak yaratmış¹ ve başıboş bırakmamıştır². İnsanın değeri kendisine verilen yeteneklerle yakından ilgilidir. Düşünme, fikir üretme, bilgi sahibi olma, karar verme ve iradesi yönünde amel edebilme yeteneği insanı diğer varlıklardan ayırmaktadır. Buna rağmen insan kendine rehberlik edecek birine ihtiyaç duyar. Bu sebeple Allah, insana hayatın her alanında rehberlik edecek peygamberler göndermiştir.

Allah tarafından tarih boyunca gönderilen peygamberler insana dünya hayatında izlemesi gereken yolu bildirmişlerdir. İnanç ve ibadet ilkeleri yanında insanlar arası münasebetlerle ilgili hususlar bunlar arasında sayılabilir. İnsanlar özellikle karşılıklı menfaatlerin çatıştığı sosyal ve ekonomik konularda, her devirde ilahi vahyin ışığına ihtiyaç duymuşlardır³. Diğer varlıklardan farklı olarak akılla mücehhez kılınan insanoğlu, yeryüzünde başıboş bırakılmamış, dünya hayatında izlemesi gereken yolu göstermek üzere kendisine elçiler-rehberler gönderilmiştir.

Bu peygamberler, insanı iman ibadet esasları yanında, insanlar arası ilişkiler, mâlî, iktisâdî ve ticârî konularda ve ilahi mesajlara uymayanlara uygulanacak müeyyideler konusunda aydınlatmışlardır. Son peygamber Hz. Muhammed de bu amaçla gönderilmiş bir elçidir. Getirdiği kitap da bütün bunların kaynağıdır.

Kur'an-ı Kerim'e göre insanın yaratılış sebebi Allah'a kulluktur⁴. Kulluk/ ibadet kavramı belli alanlarda yapılan fakat bütün hayata müessir olan, namaz, zekat, oruç, hac gibi fiillerle birlikte geniş anlamıyla düşünüldüğünde Allah'ın razı olduğu bütün fiil ve davranışları kapsar. Kişinin yoldan bir taşı kaldırması veya yoldaki bir çukuru onarması, bir yetimin başını okşaması, kardeşine güler yüz göstermesi, selam vermesi, aile fertlerinin geçimlerini sağlamak için çalışıp yorulması bir kulluk/ ibadet

¹ İsra, 17/70.

² Kiyame, 76/36.

³ Döndüren, Hamdi, *İslâmî Ölçülerle Ticaret Rehberi*, s. 13.

⁴ Zâriyat, 51/56.

olduğu gibi, kazancını helal yoldan, İslâmî âhlak ve fazilet ölçüleri içinde elde etmesi de bir ibadettir.

Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kim bir gıda maddesini satın alır ve günün rayiç bedeli üzerinden satarsa, sanki onu yoksullara tasadduk etmiş gibi ecir alır*”⁵.

Allah Teâlâ, insanla birlikte yeryüzünde canlılara yetecek kadar rızık ve nimet kaynakları yaratmıştır:

“ *O, yeryüzünü size boyun eğebilecek nitelikte yaratandır. Öyleyse onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızıkından yiyin*”⁶.

“ *O, göklerde ve yerde bulunan şeylerin hepsini kendinden (bir lütuf olarak) sizin emrinize verdi. Bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır*”⁷.

Bize armağan ettiği bu dünyanın üzerinde ve derinliklerinde herkese yetecek kadar nimetler ihsan eden Allah, her ferde, hatta her canlıya, nimetlerle donatılmış bu sofradan nasibini alma hakkını tanımıştır. Bu hakkı insana tanıyan Allah, insanoğluna beden gücü ve düşünme yeteneği vermiş ve kişiye “*ancak çalıştığının karşılığı verileceğimi*”⁸ bildirmek suretiyle çalışmaya teşvik etmiştir. Bu çalışmayı da Kur'an-ı Kerim'de ibadet ile birlikte zikretmektedir:

“*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun; alım-satımı bırakın. Bilseniz bu sizin için daha iyidir. Namaz bitince yeryüzüne dağılın. Allah'ın lütfundan rızık isteyin*”⁹.

Yüce Mevla, yeryüzünde yürüyen her canlıya rızıkını vermeyi üstlenmiş¹⁰, ancak hayırla şerri, helal ile haramı açıklayarak bildirmiş insana da rızıkını helal yoldan kazanmasını emretmiştir. Allah'ın yeryüzündeki halifesi konumundaki insan¹¹, bilgi, kültür ve çalışması sonucunda sözü edilen rızık kaynaklardan çıkarmak zorundadır. Çünkü Allah insanların mutlu bir hayat sürmeleri için kazanç temin etmelerini emretmiştir. Bu kazanç da meşru çerçeve içerisinde elde edilmelidir. Zira meşru bir kazanç, İslâm'da hem kutsaldır hem de kişiyi Allah'ın rızasına erdirmekte ve aynı

⁵ İbn Mâce, “Ruhûn”, 16.

⁶ Mülk, 67/15.

⁷ Câsiye, 45/13.

⁸ Necm, 53/39.

⁹ Cuma, 62/9-10.

¹⁰ A'râf, 7/157; Tâhâ, 20/81; Hacc, 22/58; Sebe, 34/39.

¹¹ Bakara, 2/30.

zamanda en üstün kazanç vasfına haiz olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'e hangi kazancın daha üstün olduğu sorulduğunda: "*Kişinin elinin emeği ve dürüstçe yapılan alış-veriştir*"¹² demiştir. Bir başka hadisinde de şöyle buyurmaktadır: "*Bir kimse kendi elinin emeğini yemekten daha hayırlı bir yemek yememiştir*"¹³.

Bu rızkı temin etmenin önemli ve güzel yollarından birisi de Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'de "*Allah alış-verişi helal faizi haram kıldı*"¹⁴ ayeti ile helal ve meşru kıldığı, Hz. Peygamberin de "*Rızkın onda dokuzu ticarettedir*"¹⁵ sözü ile hadisinde rızkı temin etmede önemli bir yol olarak gösterdiği ticarettir.

Doğumdan ölüme kadar hayatın bütününe hitap eden, insanın doğru yaşaması için gerekli düzenlemeleri koyan İslam'ın, ticaret ve ekonomik hayatla ilgili prensip ve kurallar koymaması düşünülemez¹⁶. Zira İslam'ın hayatın bütün alanlarını kuşatan ölçüleri vardır. İnsanın yaratanı ile, diğer insanlarla, toplumla ve insanın eşya ile ilişkilerini düzenleyen esaslar, İslam içinde belirli bir ahengin oluşmasını sağlarlar.

İslam, her insani davranışta ubûdiyetin izlerini görmek ister. Muamelât da, bütünü ile ubûdiyyet ruhu içinde yaşanan bir hayatı düzenler. Öyleyse bir müslümanın hayatında dini hayat-dünyevi hayat gibi bir bölünme yoktur. Ahiret kaygısı, tıpkı Allah'a karşı sorumluluk gibi, muamelat alanında da, yani müslümanın insani, toplumsal, hatta eşya ile ilişkilerine de yansır. Öyle ki müslüman, "Allah hakkı"nın affedilebileceğini umabilirken, ahirete, "Kul hakkı" ile gitmemeye özel itina gösterir¹⁷.

İslam dini, toplumun fertleri arasında dostluk ve kardeşlik havasının hakim olması, hayatın kin ve kıskançlık duygularından uzak, temiz ve mutlu bir hayat sürmeleri için insanlara helal kazanç yollarını gösterirken aynı zaman da bu yolları da kolaylaştırmıştır. Bu gayenin gerçekleşmesi için de gayr-i meşru kazanç yollarını yasaklamıştır. Gerek Kur'an'ın ayetlerinde gerek Hz. Peygamberin hadislerinde, inanan insanlar helal yoldan ve alın teri ile geçimlerini temin etmeye teşvik edilmiş; kendilerine helal ve temiz olan mallardan yiyip-içmeleri de tavsiye edilmiştir.

¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 466.

¹³ Buhari, "Büyük", 15.

¹⁴ Bakara, 2/275.

¹⁵ Suyutî, *el-Câmiu's-sağîr*, I, 130.

¹⁶ Döndüren, *İslâmî Ölçülerle Ticaret Rehberi*, s. 9.

¹⁷ Döndüren, *İslâmî Ölçülerle Ticaret Rehbe*, s. 5.

*“Ey iman edenler! Allah’ın size helal kıldığı ve temiz olan şeyleri haram kılmayın, sınırı aşmayın ve aşırı da gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez”*¹⁸.

*“Allah’ın size helal, hoş rızık olarak verdiği şeylerden yişin”*¹⁹.

*“Ey peygamberler! Temiz ve helal olan şeylerden yişin”*²⁰ gibi ayetler buna işaret etmektedir. Bu naslarda da görüldüğü gibi insan, rızkını kazanmak için çalışacaktır. Ancak kazanılacak rızkın, rızkı verenin rızasına uygun olan yoldan elde edilmesi gerekir. Nitekim söz konusu bu ayetlerde bu uyarı yapılmıştır.

İslâm, meşru kazancı öğütlediği gibi, gayr-i meşru kazanç yollarını da sonunda kişiyi ve toplumu bir yıkıma sürükleyeceği için tûmden yasaklamıştır²¹. Bundan dolayı İslâm, servet kazanmak için girişilecek faaliyetlerde izlenecek yolları saptamış ve bu hususta belirli kurallar koymuştur. Bu kurallar toplumu tamamen bir huzur ve refaha eriştirmek için konmuştur²². Rızkını temin etme mücadelesi veren bir kimse İslâm’ın koymuş olduğu bu kurallara da uymak zorundadır. Sahtekarlık, dolandırıcılık, tefecilik, cebren haksız bir şekilde bir mala konma... vb. işler yasaklandığından bunlardan uzak durmak dini bir görevidir²³.

Kur’an-ı Kerim geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerin ticareti ve ekonomik hayatına değinirken bize bu konuda ışık tutmaktadır. Çünkü toplumun ekonomik dengelerini bozan, haksız kazanç²⁴, ölçü ve tartıda hile²⁵, aldatma, ekonomik gücü kötüye kullanma²⁶ gibi gayr-i meşru işler, geçmiş peygamberlerin döneminde yasaklandığı gibi aynı nedenlerden dolayı Hz. Peygamberin ümmetine de yasaklanmıştır.

Her konuda olduğu gibi ticari ve ekonomik hayat ile ilgili esasları bilmek de helal kazanç için önemlidir. Bunun için İslâm dini, Kur’an-ı Kerim’de geçmiş ümmetlerin kıssalarına değinirken, bunlardan ibret alıp aynı hatalara düşülmemesini istemektedir.

¹⁸ Maide, 5/87.

¹⁹ Maide, 5/88.

²⁰ Mü’minûn, 23/51.

²¹ Bkz. Nisa, 4/30.

²² M. A. Mannan, *İslâm Ekonomisi*, s. 20.

²³ M. N. Sıddıkî, *İslâm Ekonomisi Düşüncesi*, s. 62.

²⁴ Hûd, 11/84.

²⁵ Hûd, 11/85.

²⁶ Kasas, 28/80.

İslâm'a göre, mülkün gerçek sahibi Allah'tır²⁷. Ancak insanlar da miras, bağış, ticaret yapma veyahut emeği karşılığında kazanma gibi meşru yollarla diledikleri kadar servet edinebilirler. Fakat kişi İslâm'ın yasakladığı içki²⁸, domuz gibi topluma zararı dokunan maddelerin üretim ve satımından uzak duracaktır. Aynı zamanda kumar²⁹, faiz³⁰, rüşvet³¹, kalpazanlık³² gibi gayr-i meşru kazançlardan da kaçınacaktır.

İslâm dini, önem verdiği alış-verişte fertlerin karşılıklı rıza ile ticari muamelede bulunmalarını: *"Ey iman edenler! Mallarınızı batıl bir yolla yemeyiniz. Aranızda hoşnutsuzlukla olan ticaret olursa o başka"*³³ ayetiyle emrederken aynı zamanda kişilere akid hürriyeti de tanımıştır³⁴.

Ancak bunu dinin sakınca görmediği nesnelere üzerinde akdetme ile sınırlandırmıştır. Bu anlamda İslâm her ne kadar insanları ticaret yapmaya teşvik etmiş ve akid serbestliği vermişse de çirkin ve haram olan akidlere geçit vermemiştir.

Alış-veriş genellikle kâr sağlamak veya ihtiyacı karşılamak amacı ile yapılır. Ticaret meşrû' olunca, kâr elde etmenin de meşrû' olması tabiidir. Çünkü kâr mal mübadelesinin semeresi olup, onsuz ekonomik bir hayat düşünülemez. Bu nedenle İslâm hukuku, alış-verişlerde kârı yasaklamamış ve kâr için belirli bir sınır da koymamıştır. Nass'larda ticaret ve kazançtan genel olarak söz edilmiş ve ekonomik belirli ölçülere uyularak, kendi tabii kuralları içinde yürütmesi amaçlanmıştır³⁵. Bu konuda serbest rekabet esası arz ve talebin kendi tabii ortamında oluşması prensibi benimsenmiştir. İslâm hukukunda kârın tabii ve ahlâki şartlara göre ayarlanması öngörülmüştür. Bu prensibin amacı; serbest rekabet esasını korumak gerek fertlerin birbirini ve gerek devletin, alıcı ve satıcıların istismarını önlemektir.

İslâm'da serbest rekabetle oluşacak piyasa fiyatları esas alınmışsa da, bu genel prensip bir takım özel hükümlerle sınırlandırılmıştır. Arz ve talebi etkileyebilecek

²⁷ Âl-i İmrân, 3/26.

²⁸ Maide, 5/90.

²⁹ Maide, 5/91.

³⁰ Bakara, 2/275.

³¹ Bakara, 2/188.

³² Müslim, "İmân", 164.

³³ Nisa, 4/29.

³⁴ Karaman, Hayreddin, "Akid", *DİA*, II, 252.

³⁵ Bakara, 2/275, 282; Nisa, 4/29.

davranışlar, alış-verişlerde yalan, hile³⁶, aldatma³⁷, satılan malın ayıbını gizleme veya onu mevcûd olmayan vasıflarla övme yasaklanmış, bu konuda açık, gerçekçi ve makul ölçüler getirilmiştir³⁸.

Ticaret ile uğraşan herkes bir kazanç elde etmek ister. Bu arzu ve istek şer'an ve örfen kınanmaz. Ancak belli kuralların dışına çıkılır, serbest rekabet prensibi çiğnenir ve bundan, arz ve talep kanunu etkilenirse satıcı kınanır, gerektiğinde de cezalandırılır.

İslâm dini, aynı zamanda bir kısım insanların ferdi çıkarlarına ve şahsi hırslarına kapılarak toplumun zaruri ihtiyaçlarına sahip olmayı da yasaklamıştır. Toplumun zarara sokan, ferde şahsi bir çıkar sağlayan ayrıca ileri bir aşamada sosyal sorunlara yol açabilecek bizim de tezimizin konusu olan ihtikârî-karaborsayı, tekelleşmeyi ve buna zemin hazırlayan telakkî'r-rukban, telakkî'l-celeb, bey'un-neceş ve kabz edilmeden satılan malın akdini uygun görmeyerek yasaklamıştır³⁹.

Tezimizin konusu olan ihtikârın hazırlık devresi diyebileceğimiz bu satış akidlerini özet mahiyetinde olsa da irdelemek arzusundayız.

I- Telakkî'r-Rukban

Hz. Peygamber döneminde, serbest rekabet şartlarında muntazam işleyen piyasa sistemini bozup haksız rekabete yol açan dış müdahalelerden birisi, sık sık başvurulduğu anlaşılan Telakkî'r-rukban, yani (mallarını ucuza kapatmak üzere) köylü müstahsil veya ithalatçıyı şehir dışında karşılama uygulamasıdır⁴⁰. Bu uygulamayı Hz. Ömer şöyle dile getirmektedir: *"Biz, şehre mal getiren ticaret kafilesini yolda (Pazar dışında) karşılar, erzakı ucuza satın alırdık. Hz. Peygamber, erzak pazara ininceye kadar aldığımızı satmayı yasakladı"*⁴¹. Konuyla ilgili bir çok kaynakta bildirildiği ve bu hadisin de açıkça işaret ettiği üzere genelde Arap yarımadasında, özelde ise Mekke ile Medine'de yaygın olarak uygulanan bu cahiliye adeti çerçevesinde, şehirli kapitalistler, piyasa fiyatlarından habersiz yabancı ticaret kervanlarını yolda

³⁶ Hüd, 11/85.

³⁷ Müslim, "İman", 164; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 50.

³⁸ Döndüren, Hamdi, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satım da Kâr Hadleri*, s. 92-93.

³⁹ Buhari, "Buyû' ", 72.

⁴⁰ Kallek, Cengiz, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 63.

⁴¹ Nesai, "Buyû' ", 57.

karşılıyarak, getirdikleri malları toptan ucuza kapatmak suretiyle stoklayıp yüksek fiyata satarlardı⁴². Yasaklamayla ilgili rivayetlerden birisi de şudur: “Şehre mal getiren ticaret kafilesini yolda karşılamayın, kim karşılar da ondan bir şey satın alırsa, malın ilk sahibi pazara indiğinde muhayyer olur”⁴³.

Bu ifadelerden açıkça anlaşıldığı üzere şehre dışarıdan mal getiren üretici veya ihracatçı İslam tarafından koruma altına alınmış ve her şeye rağmen böyle bir muamelenin gerçekleşmesi halinde, alıcı tarafından yanlış bilgilendirilmesi veya fiyatları öğrenmesine imkan bırakılmaması sebebiyle, aldanması ya da aldatılması söz konusu ise kendisine bu akdi fesih hakkı tanınmıştır.

Telakki’r-rukban’ın topluma zarar vermesi kaçınılmazdır. Telakki’r-rukban’dan dolayı doğması muhtemel olan bu zararları Cengiz Kallek şöyle sıralamaktadır:

1- Bu karşılama işini genellikle şehirli büyük sermayedarlar yaptığı için bunların ticari tekeller kurması söz konusu olabilir.

2- Köylü müstahsilin aksine, satın aldığı bu malları stoklama olanağına sahip bu şehirli sermayedarlar karaborsacılık yapma imkanını elde edebilirler.

3- Tekelcilik ve karaborsacılık neticesinde bolluk içinde kıtlık ve dolayısıyla suni fiyat artışları ortaya çıkabilir.

4- Fiyat artışları şehir halkının alım gücünü düşüreceği gibi sosyal rahatsızlıklara da zemin hazırlayabilir.

5- Malları ucuza giden köylü müstahsil nisbi bir zarara uğrayacak ve bu zararın boyutları genişledikçe üretimini azaltmak veya arzı başka piyasalara kaydırmak gibi yollara başvurabilir.

6- Köylü satıcı veya ihracatçı ile şehirli alıcı yada ithalatçı arasında haksız kazanç sağlayan bir aracı rantiyeye sınıfı oluşabilir.

7- Şehre indiğinde piyasa fiyatlarına muttali olup aldatıldığını anlayan ilk satıcı muhayyerlik hakkını kullanmak istediğinde hukuki problemler doğabilir.

8- Şehre dışardan mal getirenleri karşılayıp parayı toplamak isteyen şehirli sermayedarlar arasında kıyasıya bir mücadele doğabilecek ve bu hadiseden habes alamayan veya katılmak istemeyenler aleyhine bir haksız rekabet söz konusu olacaktır

⁴² Yeniçeri, Celal, *İslâm İktisadının Esasları*, s. 388.

⁴³ Müslim, “Buyû’ ”, 5; Ebû Dâvûd, “Buyû’ ”, 45.

9- Şehirli sermayedarlar, bu uygulamalarıyla piyasaya yeni girecek dinamik ticari güçlere engel olmaktadır.

10- Serbest piyasa dışına kaydırılan ve sadece sınırlı bir zümreye hitap eden bu gizli pazarlıklar arz alışkanlığını bozduğu gibi tabii fiyat dengesinin teşekkülüne de mani olabilir⁴⁴.

İşte bu ve benzeri menfi etkiler sebebiyle Hz. Peygamber Telakkı'r-rukbanı yasaklamış, yapılmaması için de gerekli tedbirleri almıştır. Nitekim İbn Ömer'den nakledilen şu hadis de bunu göstermektedir: “*Nebi zamanında ticaret kafilesini yolda karşılayıp ellerindeki erzakı satın alırlardı. Bunun üzerine Rasullullah onları, aldıklarını aynı yerde satmaktan men edip erzak pazarına nakletmelerini sağlayacak birilerini gönderirdi*”⁴⁵. Ancak alınan tedbirler ve konulan yasağa rağmen bunu ihlal edenler de olmuştur. Hukukçular arasında da böyle bir durumda yapılan akdin muteber olup olmadığı tartışılmıştır.

İslam hukukçularının çoğuna göre böyle bir akid muteber ve geçerlidir. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir görüşe göre ise akid fasittir⁴⁶. Hanbeli fakihler, pazara inip fiyatları öğrenen ilk satıcının rücu' hakkının bulunduğunu belirten hadise dayanarak muhayyerliğin ancak muteber bir akid için söz konusu olacağını, yasağın akiddeki her hangi bir sakatlıktan değil bilakis hileden kaynaklandığını ve bunun da muhayyerlikle telafi edilebildiğini ileri sürmektedirler. Onlara göre rücu' hakkı ancak aldanma durumunda söz konusudur⁴⁷. Hanefilere göre böyle bir akid, unsur ve şartları tamam olduğu için sahihtir. Halka zarar verilmesi halinde veya aldatma durumunun vukuunda mekruh bir fiil işlenmiş olmaktadır⁴⁸. Bu yasağın sebebinin pazardaki diğer tacirlerin menfaatinin korunması olduğunu kabul eden Mâlik'e göre ise böyle bir muamele ile alınan mallara, diledikleri takdirde bütün esnaf ortak olabilir⁴⁹. Bu görüş de ilk satıcının pazara indiğinde rücu' hakkının doğmasından kaynaklanmaktadır⁵⁰.

⁴⁴ Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 64-65.

⁴⁵ Buhari, “Buyû” , 49.

⁴⁶ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi*, V, 232; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 241-242; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 102.

⁴⁷ İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 241-242.

⁴⁸ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 232; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, V, 102.

⁴⁹ Bâcî, *el-Müntekâ*, V, 102.

⁵⁰ Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 66.

II- Telakku'l-Celeb (Şehirlinin köylü adına satış yapması)

Hz. Peygamber zamanında köylü, müstahsil veya ihracatçının şehre getirdikleri mallarını rayiç fiyatla piyasaya sürmelerini önleyen ve onlar adına peyderpey ya da belli bir müddet stokladıktan sonra belirli bir ücret mukabili satmak isteyen bir aracı sınıfı vardı ve halk bu muamelelerden zarar görmekteydi⁵¹.

Şehre dışardan mal getirenlerin yolda karşılanarak ellerindekinin ucuza kapatılmasını men eden Hz. Peygamber, şehirli tüccarın, köylü müstahsil adına belirli bir komisyon karşılığında satış yapmasını da yasaklayarak bir aracı rantıye sınıfının doğmasına imkan verecek hiçbir hukuki açık bırakmamıştır⁵². Nitekim Hz. Peygamber şu sözü ile buna işaret etmektedir: “Şehirli köylü adına satış yapmasın. İnsanları kendi hallerine bırakın, Allah onları birbirlerinden rızıklandırır”⁵³.

İbn Abbas şehirlinin köylü adına satışını 'simsarlık' olarak tarif etmektedir⁵⁴. Bu, şu demektir: Stoklama imkanlarına sahip olan ve piyasayı iyi bilen şehirli simsarın, malını bir an önce satmayı arzulayan köylü müstahsile “malını satmakta acele etme bana bırak, ben bundan daha yüksek bir fiyatla parça parça satarım” diyerek komisyon mukabili aracılıkta bulunmak ister⁵⁵. Genelde hesap kitap işlerine ve alış-veriş inceliklerine vakıf olmayan köylü müstahsil, bir de fazla kâr vaad edildi mi, hem bir an önce yükten kurtulmak ve hem de daha fazla kazanmak için, bu teklifi kolaylıkla benimseyebilir. Bu durumda da, telakku'r-rukban uygulamasındaki menfi etkilerin hemen hepsi aynen geçerli olacaktır. Oysa köylü malını kendisi satarsa muhtemelen hem kendisi hem de şehir halkı istifade edecektir. Zira stokçulukla fiyatları yükselten simsarın bu haksız kazancın bir kısmı köylü müstahsilin, bir kısmı da halkın cebinde çıkacaktır. Burada umumun menfaati icabı şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasaklanmış ve böylelikle karaborsacılığa götüren bir yol kapatılmak istenmiştir.

Müslim'de geçen: “şehirlinin, kardeşi veya babası dahi olsa köylü adına satış yapması yasaklandı”⁵⁶ şeklindeki hadis, Hz. Peygamberin bu yasağı ne kadar sık tuttuğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir⁵⁷. Hatta öyle ki, fiiliyatta kaldırdığı

⁵¹ Yeniçeri, a.g.e., s. 303-321.

⁵² Kallek, Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa, s. 67.

⁵³ Ebû Dâvûd, “Buyû’”, 45.

⁵⁴ Buhari, “Buyû’”, 68; Müslim, “Buyû’”, 19.

⁵⁵ Kallek, Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa, s. 67

⁵⁶ Müslim, “Buyû’”, 21.

⁵⁷ Kallek, Cengiz, Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa, s. 68.

simsarlığın adının anılmasını bile hoş karşılamayan Hz. Peygamber, Medine pazarında, kendilerini simsar olarak niteleyen esnaf topluluğuna tüccar ismini vermiştir⁵⁸.

Hz. Peygamberin yasakladığı bu alış-veriş şekli fukaha tarafından gayesi ve neticeleri yönünden bir nevi karaborsacılık sayılan simsarcılığın hükmü hususunda, aralarında sebep-sonuç ilişkisi açısından benzerlik kurulan ihtikârda olduğu gibi ihtilaf zuhur etmiştir⁵⁹. Hanefilere göre bu tip muameleler hukuken geçerlidir⁶⁰. Hanbeliler yasağı mutlak olarak görmediklerinden şu beş şartın bulunması halinde bu tür muamelelerin dinen haramlığına, hukuken bütlanına hükmetmektedirler.

1- Şehirli köylüye aracılık kastıyla müracaat etmiş olacak

2- Köylü fiyatlardan habersiz olacak

3- Malını satmak için getirmiş olacak

4 - Malını günün fiyatı ile satmak isteyecek

5- Halkın o mala ihtiyacı olup satışın geciktirilmesinden sıkıntı doğacak⁶¹. Bu tür muamelelerin, Hanbeliler gibi dinen haram ve hukuken fasit bu akdin feshedilebileceğini öne süren Malikiler de şu iki şartı öne sürmektedirler.

1- Alıcının şehirli olması

2- Köylünün fiyatlardan habersiz olması⁶².

III- Bey'un-Neceş (Müşteri kızıdırma)

Malın fiyat ve sürümünü artırmaya yönelik bir hile şeklinde ortaya çıkan neceş, bu yönüyle haksız rekabet çeşitlerinden biri addedilebilir. Bey'un-neceşte pazarlık esnasında satıcı ile anlaşmalı olan üçüncü bir kişi veya kişiler sanki alıcıymış gibi devreye girerek gerçek müşterinin verdiği daha yüksek bir fiyat teklif etmek suretiyle onu yanıltır. Böylece talip olduğu malı başkasına kaptırmak istemeyen ilk teklif sahibi ister istemez daha yüksek bir meblağ ödemek zorunda kalabilir. Bu durum pazarlık halinde iken olabileceği gibi akdin kesinleşmesinden sonra da vuku bulabilir. Bazı müşteriler, fiyatı serbest rekabet ortamında belirlenmiş bir malı denge düzeyinin

⁵⁸ Ebû Dâvûd, "Buyû' ", 1; Tirmizi, "Buyû' ", 4.

⁵⁹ Kallek, Cengiz, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 69.

⁶⁰ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 232.

⁶¹ İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 237-239.

⁶² Bâcî, *a.g.e.*, III, 81-82.

üstündeki bir bedelle satın almaya razı olabilirler. Bunların ödemeye razı oldukları bedel ile piyasa fiyatı arasındaki farka tüketicici rantı denir⁶³.

Neceş yolu ile piyasa fiyatı üstündeki bedelle satış yapma imkanına kavuşan satıcılar bu rantın bir kısmını veya tamamını kendilerine transfer etmek yolu ile tüketiciciyi aldattıkları gibi rakiplerine karşı avantajlı bir konuma geçerek haksız rekabet ortamının doğmasına da sebebiyet vermektedirler. Hatta bu yolla fahiş kâr da elde etmeleri dahi söz konusudur.

Telakkı'r-rükban, ve telakkı'l-celeb gibi serbest rekabet ortamını zedeleyip, haksız rekabete yol açan, insanlar arasındaki iyi ilişkileri zedeleyen ve bir rantıye sınırı oluşturarak tüketicinin sömürülmesine zemin hazırlayan bey'un-neceş de İslam tarafından yasaklanmıştır⁶⁴. Nitekim Hz. Peygamber neceş yasağıyla ilgili şunu söylemiştir:

"...Neceş yapmayın. Bir kimse kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın"⁶⁵,

"Neceş yapan faizci ve haindir, (neceş ise) helal olmayan, batıl bir hiledir"⁶⁶. Hz. Peygamber bu sözleriyle bey'un-neceşi yapanı hain ve hilekar telakki ederken aynı zamanda bu satışı yasaklamıştır.

IV- Malı Teslim Almadan Satma

Serbest rekabeti engelleyerek haksız rekabete yol açan ve piyasa fiyatlarının sun'i olarak satışına sebebiyet veren muamelelerden birisi de her hangi bir malın teslim alınmadan (kabz'dan önce) satılmasıdır.

Hz. Peygamber: "*Bir kimse satın aldığı yiyecek maddesini teslim almadıkça satmasın*"⁶⁷ şeklindeki sözlü uyarısı ile bu tür alım satımı yasaklamıştır. Ayrıca bu yasağa uymayarak satın aldıkları malı nakletmeden olduğu yerden satanları takibata aldırıştır⁶⁸. Bu hususu İbn Ömer'den nakledilen şu iki hadis gayet açık bir şekilde beyan etmektedir: "*Biz Rasulullah zamanında yiyecek maddelerini satın alırdık da onları satmadan evvel aldığımız yerden başka bir yere nakletmemizi emredece*

⁶³ Kallek, a.g.e., s. 116.

⁶⁴ Buhari, "Buyû' ", 60; Müslim, "Buyû' ", 12.

⁶⁵ Buhari, "Buyû' ", 58; Tirmizi, "Buyû' ", 65.

⁶⁶ Buhari, "Buyû' ", 60.

⁶⁷ Buhari, "Buyû' ", 54; Müslim, "Buyû' ", 30.

⁶⁸ Kallek, Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 70.

birilerini bize gönderirdi”⁶⁹, “Ben Rasulullah zamanında götürü (mücâzeze) usulü erzak satın alan öyle kimseler gördüm ki onu olduğu yerde satmaya kalkıştıklarında, yükleyip başka yere nakledinceye kadar dayak yerlerdi”⁷⁰.

Daha önce geçen alım-satım çeşitleri gibi malı teslim almadan satma da piyasaya ve dolayısıyla topluma zararı dokunduğundan İslam tarafından yasaklanmıştır. Teslim alınmadan satılan malın piyasaya ve topluma zararını özetle şöyle sıralayabiliriz.

1- Depolanmış bir mal, yerinden oynamadan, elden ele dolaşarak sebepsiz yere fiyat artışına neden olmaktadır.

2- Bu alış-veriş yoluyla tüccar, hiçbir ekstra masraf yapmadan emeksiz kazanç sağlamaktadır. Bu da kendi çıkarını düşünen emeksiz kazanç peşine düşen bir sınıfın doğmasına neden olur.

3- Ekstra masraf yüklenmediği için satın aldığı malı kabz etmeksizin satıcının depolarında bekletebilme imkanına sahip olan aracı, fiyatlar yükselinceye kadar karborsacılık yapmaya meyledebilir. Böyle bir davranış da topluma zarar verir.

4- Bir kimsenin teslim almadan satın aldığı malı başkasına devredene kadar geçen süre zarfında mala arız olarak kalite düşüklüğüne veya telefine sebebiyet verecek afetler hukuki problemler ve sosyal rahatsızlıklar doğurabilir.

⁶⁹ Müslim, “Buyû’ ”, 33; Ebdü Dâvûd, “Buyû’ ”, 65.

⁷⁰ Buhari, “Buyû’ ” 54; Müslim, “Buyû’ ”, 37.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK İHTİKÂR: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HÜKMÜ ETRAFINDAKİ TARTIŞMALAR

I-KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Konunun açılımını yapmadan önce ihtikâr kavramını tanıtmak ve tarihçesi hakkında bilgi vermenin konuya vukufiyeti kolaylaştırma babından daha doğru olacağı kanısındayız.

A- İhtikârın Tarihçesi

Ekonomik düzenin tabii gidişine engel olan ihtikâr Türkçe adı ile karaborsa İslam'da olduğu gibi İslam dışında ki sistemlerde de yasaklanmıştır. Mesela: Talmud'da meyve, zeytin, un... gibi temel gıda maddelerinin ihtikârı yasaklanırken kimyon, karabiber vb. baharatlarda böyle bir yasaklamaya ihtiyaç duyulmamıştır. Ayrıca normal şartlarda çiftçinin kendi ürününü satmayı bekletmesi câiz görülürken bu davranış kıtlık zamanları için yasaklanmıştır. Aynı şekilde yokluk dönemlerinde temel gıda maddelerinin Filistin dışına çıkarılmasına da izin verilmemiştir⁷¹.

Toplumun felaketiyle saadet temin etmek isteyen karaborsacılar, insanlığa ve topluma zarar verdikleri için İslam dini de bu ihtiraslı insanlarla mücadele etmiştir.

Hz. Peygamber bir çok sözünde ihtikâr yapanı kınamış⁷² ve onu, "sapkın"⁷³ "mel'un"⁷⁴, "günahkar"⁷⁵, "cüz zam hastalığına duçar olacak olan kimse"⁷⁶... gib vasıflarla beyan etmiştir. Hz. Peygamber döneminden önce cahiliye toplumund özellikle hububat karaborsacılığı Arabistan ticaretinin normal bir işi olarak kabul edilmekteydi⁷⁷. Demek ki, ihtikârcılık-karaborsacılık Hz. Peygamberden önce de sö konusuydu.

⁷¹ Kallek, "İhtikâr", *DLA*, XXI, 560 (The Babylonian Talmud, Baba Bathra, s. 90-91'den alınmıştır.)

⁷² İbn Mâce, "Ticârât", 12

⁷³ Ebû Dâvûd, "Buyû' ", 40.

⁷⁴ İbn Mâce, "Ticârât", 12

⁷⁵ Müslim, "Mûsakât", 129

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, V, 27.

⁷⁷ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 311.

İslam'ın Arap yarım adasında yayılmaya başladığı ilk yıllarda hububat getiren kervanlar, Mekke ve Medine'ye gelince bazı zengin tacirler, şehrin dışında kervanı karşılar ve malların hepsini satın alıp sonra peydeperpey onları halka yüksek fiyatlarla satarlardı⁷⁸.

Hz. Peygamber bu ticaret şekline karşı çıkarak, bir takım düzenlemeler getirerek bu uygulamayı yasaklamıştır. Hatta bu işi engellemek için Hz. Peygamber vazifeli adamlar da tayin etti. Peygamberden sonra kurulan hisbe teşkilatı (belediyecilik) da bu işlerden sorumlu olmuştur. Muhtesip, ticaret kervanlarını yolda karşılayanları bu işten sakındırır ve cezalandırırken, Hz. Peygamberin tatbikatına tutunuyordu⁷⁹.

Hz. Ömer döneminde yaşanan şu olay da Hz. Ömer'in ve ondan önce cahiliye döneminde karaborsacılığın var olduğunun bir kanıtıdır. İlgili kıssa şöyledir: "Halife Ömer, çarşığı gezerken yayılmış vaziyette gıda maddelerini gördü ve onların durumlarını sordu. Halk onların dışardan getirildiğini söyleyince Hz. Ömer bereket duasında bulundu. Halk ise sahiplerinin (malı dışardan getirenlerden satın alan kişiler) onları satmadıklarını ve karaborsacılık yaptıklarını söyleyince Ömer bunların kim olduklarını sordu. Dediler ki bunlar: Hz. Osman'ın kölesi Ferruh ile Ömer'in kölesi falandır. Ömer ikisine de adam gönderip çağırttı ve Müslümanların yiyeceklerini neden karaborsa yaptıklarını sordu. Onlar; kendi mallarımız karşılığında alıp satıyoruz dediler. Halife Ömer, Rasulullah'ın: "*Müslümanların yiyeceğini karaborsa yapanların Allah tarafından iflas ettirileceği ve cüzzam hastalığına müptela kılınacağı*"⁸⁰ şeklindeki hadisini onlara duyurdu. Bunun üzerine Ferruh bu tutumundan kesin olarak vazgeçti. Hz. Ömer'in kölesi ise malımız karşılığında alıp satıyoruz diyerek itirazda bulundu. Ve sonradan bu adam gerçekten cüzzam hastalığına yakalandı⁸¹.

Hz. Ömer hilafeti döneminde ihtikâr yapanlara tavır koymuş Hz. Peygamberin gösterdiği tavrı sürdürmüştür. Hz. Ömer dışardan mal getirip ithalatçılık yapanlara kolaylık sağlayıp onları kendine misafir kabul ederken ihtikâr yapanları da çarşıdan kovmuştur. Nitekim İmam Mâlik *Muvatta*'da Hz. Ömer'in ihtikâr ve ihtikâr yapanlara

⁷⁸ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 311.

⁷⁹ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 310-311.

⁸⁰ İbn Mâce, "Ticârât", 6.

⁸¹ Münziri, *et-Terib ve't-Terğîb*, II, 583.

karşı tavrını şöyle nakletmektedir: “Hz. Ömer dedi ki, bizim çarşımızda ihtikâra yer yoktur. Ellerinde altından bol para olanlar, Allah'ın bölgemize indirdiği rızka kastetmesinler ve bize karşı ihtikâr yapmasınlar. Fakat yaz-kış dışardan pazara satmak üzere sırtında mal getirenlere gelince onlar Ömer'in misafirleridir. Onlar Allah'ın dilediği şekilde mallarını satsınlar. Allah nasıl dilerse öylece de ellerinde tutsunlar”⁸².

Hz. Ömer başka bir sözünde de halka şu tavsiyeyi yaparak onları dış ticarete ve ithalata teşvik etmiştir. “Yer yüzünde gezip dolaşın, mal getirin ve sonra dilediğini şekilde satın.”⁸³ Halife Ömer bir diğer sözünde ihtikâr yapanlarla ilgili tavrını net bir şekilde ortaya koymaktadır: “Kim bizim toprağımıza mal getirirse onu dilediği gib satsın. O çıkıp gidinceye kadar benim misafirimdir ve bizim halkımıza dahildir Karaborsacı ise çarşımızda satış yapamaz”⁸⁴.

Söz konusu bu rivayetlerde de görüldüğü üzere Halife Ömer, Rasulullah gib tacirlere bir takım kolaylıklar sağlamak ve onları dış ticarete de teşvik etmektedir. İthalatçıya bir serbestlik verirken ikinci elin daha doğrusu aracının karaborsacılı yapmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. İthalatçının getirdiği malları alıp depolayan ve piyasaya sürmeyi çarşı-pazarda darlık ve bir buhran meydana getirenleri de uyarır ve bu işten men eder⁸⁵.

Hz. Ali de ihtikâr yapanlarla mücadele etmiş, hatta bu mücadeleyi devlet başkanının vazifelerinden biri olarak kabul etmiştir. Hz. Ali'ye göre devlet başkan tüccar ile ilgilenmelidir. Bir valisine yazdığı mektupta Hz. Ali bu konuda şöyle söylemektedir: “Tüccar ve sanayicilerin işlerini araştır ve teftiş et. Bu nasihat beraber belki onların çoğunda aşırı sıklıkla, kötü bir cimrilik, menfaat için mal yığm (karaborsa) ve hapsedme ve alıp sattıkları nesnede tahakkümleri vardır. Bu ise halk zarar ve idare için de ayıp kapısıdır. Bu bakımdan ihtikârı yasaklamak gerekir”⁸⁶.

⁸² Mâlik, *Muvattâ*, “Büyük”, 24.

⁸³ Abdurrezzak, *el-Musannef*, VIII, 207; Anwar İqbal Qureshi, *The Economic And Social System of Islam*, s. 25.

⁸⁴ Abdurrezzak, *a.g.e.*, VIII, 206.

⁸⁵ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 296.

⁸⁶ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 311.

Aynı şekilde Abbasiler devrine ait bir fermenda muhtesipten, gıda maddeleriyle ilgili durumun gözetilmesi ve fakirleri ezici olan ihtikâra meydan verilmemesi istenilmektedir⁸⁷.

Endülüs'e ait hisbe kitaplarından öğrendiğimize göre orada alınan tedbirler çok ilginç ve katıdır. Endülüs'te karaborsacı olduğu bilinen bir esnafa bir kafızden⁸⁸ daha fazla buğday satılamazdı. Belediye karaborsacılıkta tanınmış bir kimsenin alacağı mal miktarına sınırlandırma getiriyordu. Bu gibi kişilerin satışlarına da bir sınır koyulmuştu. Onlar ancak ailelerinin geçimine yetecek kadar satış yapabilirlerdi ve tellalların onlar adına bundan fazla satış yapmaları yasaklanmıştı. Böylece karaborsacının, alım ve satımları sınırlandırılmış ve denetim altına alınmıştı⁸⁹.

Mısır'da Fatımiler devrinde de devlet başkanları ihtikâr ve ihtikâr yapanlarla uğraşmışlardır. Nitekim Fatımiler devrinde un ve ekmeğin karaborsacılığı yapanlar sokaklarda teşhir için dolaştırılır sonra da dövülürlerdi⁹⁰.

İktisadi hayatı olumsuz yönde etkileyen İhtikâr her dönemde güncelliğini korumuştur. Tarih boyunca ekonomik sahada devam eden bu olgu günümüz ekonomilerinin de önemli bir problemidir. Yukarıda da gördüğümüz gibi ortaçağda hemen hemen tüm toplumlarda ihtikâr hadisesine rastlayabiliyoruz. Nitekim Sabri Ülgener *Tarihte Darlık Buhranları* adlı eserinde bu hususa dikkat çekmektedir. Ülgener konuyla ilgili eserinde şöyle demektedir: "*İhtikâr ortaçağ boyunca ve bize en yakın tarihlere kadar, zahire ticaretine boydan boya nüfuz etmiş, onunla adeta düşe kalka yol almıştır. O kadar ki birini diğerinden ayırmaya ve tek başına düşünmeye bile imkan kalmamıştır denebilir*"⁹¹.

Karaborsacılık Osmanlı döneminde de devam ettiğinden devlet hem mücadele etmiş hem de fiyatlara narh koyma gereğini görmüştür. Öyle ki Osmanlı döneminde Samur kürklerinin ve lale karaborsacılığının yapıldığı kaynaklarda geçmektedir⁹².

⁸⁷ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 311.

⁸⁸ Kafız: Bir Pers hacim ölçüsü birimidir. Diğer ölçüler gibi yer, zaman ve ölçülen şeyin cins ya da vasfına göre farklı değerler alır. Bir kafız=1/3 vesk =8mekkük =20 sâ' =80 müd oranındadır. Kafız'ın ölçüsü şehir ve ülkelere göre de farklılık arz etmektedir. Kallek, "Kafız", *DİA*, 24, 155.

⁸⁹ Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 311 (İbn Abdun, *Risale fi'l-kadâ ve'l-hisbe*, s. 42'den alınmıştır.)

⁹⁰ Atiyye, Mustafa, *Nuzumü'l-hukm*, s. 278.

⁹¹ Ülgener, Sabri, *Tarihte Darlık Buhranları*, s. 70.

⁹² Ülgener, *a.g.e.*, s. 73.

Osmanlı'nın meşhur defterdar ve maliyecisi Gelibolulu Âli (1008/1600), Osmanlılar zamanında bazı devlet memurlarının bu işlere adlarının karışmasından yakınmaktadır⁹³. Bununla beraber Osmanlılar ihtikâra karşı büyük mücadele verdiler. Onların bu alandaki mücadelesini Sabri Ülgener şöyle anlatmaktadır: "*Bu hususta alınan tedbirlerin çoğu, bir taraftan devlet eliyle ambarlamak, diğer taraftan ihtikâr erbabının dışarında (taşrada) kendi hesabına kurdukları ambarlarla mücadele etmek noktasında toplanır*"⁹⁴.

Tarih boyunca ekonomik sahada kendine yer bulan ihtikâr günümüzdeki diğer ismi ile karaborsa, tarih boyunca topluma bir sıkıntı verdiğinden hep yasaklanmıştır. Söz konusu bu örnekler de bunu ortaya koymaktadır.

Geçmişte her toplumda ve millette olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti de ihtikârî bir suç kabul etmiştir.

Nitekim Türk Ceza Kanununun 765. sayılı kanununun 401. maddesinde karaborsa hakkında şu hüküm bulunmaktadır:

"Gıda maddeleri veya kamuya gerekli şeylerden; halkın beslenmesi için gerekli et, ekme, un, süt, tuz, şeker, yağ, peynir, zeytin veya benzeri gıda maddelerinin.. imali, satımı, dağıtımı, depolanması veya her ne şekilde olursa olsun ticaretiyle uğraşan veya her hangi bir suretle kazanç amacı güden bir faaliyette bulunan kimse, bu erzak, madde, eşya veya malların satışından kaçınır, bunları saklar, kaçırır, satılmadığı halde satılmış gibi gösterir veya bunlardan satış fiyatları bakanlar kurulu, ilgili bakanlıklar veya yetkili mercilerce tespit edilenleri fazla fiyatla satar veya satışa ar ederse iki yıldan on yıla kadar hapis ve yetmiş beş bin liradan iki yüz bin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Ayrıca suç konusu mal veya eşyanın müsaderesini de karar verilir"⁹⁵.

Kısaca ihtikârın tarihini, fertler arasında ekonomik ilişkilerin başladığı il döneme kadar götürebiliriz. İktisadi hayat devam ettiği müddetçe de varlığını koruyacak gibi görünmektedir.

⁹³ Yeniçeri, a.g.e., s. 312.

⁹⁴ Ülgener, a.g.e., s. 50, Dip no. 13.

⁹⁵ Gözübüyük, Abdullah Pulat, *Türk Ceza Kanunu Gözübüyük Şerhi*, III, 596; Erem, Faruk, *Türk Ceza Kanunu Şerhi Özel Hükümler*, II, 1810-1811; Çağlayan, M. Muhtâr, *En Son Değişiklikleri İle Birlikte Gerekeçli Açıklamalı ve İctihadı Türk Ceza Kanunu*, III, 286.

B- İhtikârın Tanımı

İhtikâr, lügat olarak "h-k-r" kökünden olup biriktirmek, hapsedmek, bir şeyi fiyatı yükselsin diye bekletmek, tedavülünden çekmek, karaborsacılık yapmak, tek başına tasarrufta bulunmak için malı tekeline almak anlamlarına gelmektedir⁹⁶.

Bir fıkıh terimi olarak ihtikâr, hukukçular tarafından: “İnsanların ve hayvanların temel gıda maddelerini, satış bedelleri yükselsin diye kıtlık ve pahalılık zamanını beklemek üzere piyasadan toplayıp hapsedmek” şeklinde tarif edilmiştir⁹⁷. Çoğu fıkıhçı ihtikârı böyle tarif edip gıda maddeleri ile kayıtlarken, bazı fıkıhçılar da ihtikârın çerçevesini geniş tutarak: “satılmaması halka zarar veren her türlü mal” şeklinde tarif etmişlerdir⁹⁸. İhtikâr yapana da muhtekir denir⁹⁹.

İhtikârın hukuki niteliği ve sonuçları hakkında fakihler ve mezhepler arasında ortaya çıkan görüş ayrılığı, ihtikârın fıkıh terminolojisindeki tanımında bazı farklılıklara yol açmıştır¹⁰⁰.

Hanefi hukukçular başta Ebû Hanife ve talebesi imam Muhammed olmak üzere Hz. Peygamberin: “Her kim yiyecek bir şeyi kırk gece süre ile alıkoyacak olursa, Allah'tan beri olur. Allah da ondan beri olur. Her hangi bir mahalle halkı arasında birisi geceyi aç geçirecek olursa, Allah'ın himayesi onların üzerinden kalkar”¹⁰¹ hadisinden hareketle ihtikârı: “Pahalılaştırmalarını bekleyerek gıda maddelerini alıkoymak veya yiyecek vb. şeyleri satın alıp pahalılaştırmaya kadar kırk gece süre ile saklamaktır”¹⁰² şeklinde tarif etmişlerdir.

Hanefi hukukçu Ebû Yûsuf ise ihtikârın çerçevesini daha geniş tutarak onu “İhtikâr, yokluğu veya kıtlığı halka sıkıntı verecek her türlü ihtiyaç maddesini stoklamak”¹⁰³ şeklinde tarif etmiştir.

⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “h-k-r”, IV, 208; Zebîdî, *Tacü'l-Arus*, “h-k-r”, III, 154.

⁹⁷ Döndüren, Hamdi, “İhtikâr”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 109; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 186.

⁹⁸ Sahnûn, *el-Müdevvene*, X, 123; Bâcî, *a.g.e.*, V, 16; Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255.

⁹⁹ *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 213.

¹⁰⁰ Kallek, “İhtikâr”, *DLA*, XXI, 560.

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

¹⁰² *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 213.

¹⁰³ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255.

Şafililer ise ihtikârî şöyle tarif etmektedirler: “Kişinin satın almış olduğu bir gıda maddesini ona şiddetle ihtiyaç duyulduğu halde, aldığından daha fazlası ile satmak maksadı ile pahalılık vaktine kadar saklamasıdır”¹⁰⁴.

İmam Mâlik, Ebû Yûsuf gibi ihtikârın çerçevesini geniş tutmuş ve ihtikârî: “Yokluğu veya kıtlığı halka sıkıntı verecek her türlü ihtiyaç maddesini stoklamak”¹⁰⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Hanbeliler de ihtikârî şöyle tanımlamaktadırlar: “Bir gıda maddesini darlık zamanında Mekke veya Medine’de satın alıp halkın ihtiyacı olmasına rağmen satmamaktır”¹⁰⁶. Ahmed b. Hanbel diğer hukukçulardan farklı olarak ihtikârın tanımına şehir kaydını koyarak ihtikârın çerçevesini diğer hukukçuların aksine sınırlandırmıştır. Hanbeliler söz konusu bu tanımdan hareketle bir stoklamaya ihtikâr diyebilmek için onda üç unsurun bulunması gerektiğini söylemişlerdir.

1- Bu kişi, malı başka yerden getirir yahut da kendi mahsullerinden bir mikta alıp saklayacak olursa, ihtikâr yapmış olmaz. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Pazara başka yerden mal getirene rızık verilir, ihtikâr yapana ise lane edilir”¹⁰⁷.

2- Satın alınan şeyin gıda olması, yani gıda olarak kullanılan hububat ve benzer mallardan olması. Çünkü çoğunlukla bu gibi mallara ihtiyaç duyulur. Katık, helva, bal yağ, hayvanların yiyeceklerinde ise ihtikâr söz konusu değildir.

3- Onun bu satın alması sebebi ile insanlara şu iki hususta sıkıntı vermiş olma lazımdır:

a- İhtikâr sebebi ile Haremeyn ve sınır boylarında olduğu gibi şehirde b ihtikârın darlığa sebep olması. Geniş ve alt yapıları çok, mal getirilen yerleri fazla ola Bağdad, Şam ve Kahire gibi şehirlerde ise malı depo edip satmamak haram olma. Çünkü çoğunlukla bu gibi şehirlerde böyle bir şeyin etkisi görülmez.

b- Bunun darlık döneminde olması. Şöyle ki şehre bir katile girerken, m sahipleri onları satın almak için acele eder ve diğer insanların geçimlerin

¹⁰⁴ Şirazi, a.g.e., I, 292; Şirbîni, a.g.e., II, 38; Necib el-Mutî’î, *Tekmiletu’l-Mecmû’*, XIII, 44; Muhammed Casim es-Saidî, “*Dirase Fikhiyye Mukarene fi’l-Ihtikâr*”, sy. XXXVI, 94; Macid Ebû Ruhayye, “*el-Ihtikâr Dirase Fikhiyye Mukarene*”, Mecelletü’ş-Şeria ve’ d-Dırasâtü’l-İslamiyye, sy. XII, s. 189; Emire Abdullatif Meşhur, *el-İstismâr fi’l-İktisâdi’l-İslami*, 228; Kahtan ed-Dûrî, *el-Ihtikâr ve âsâruhû fi’l-fikhi’l-İslâmî*, s.13.

¹⁰⁵ Bâcî, a.g.e., V, 15; Kahtan ed-Dûrî, a.g.e., s. 14.

¹⁰⁶ İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221.

¹⁰⁷ İbn Mâce, “Ticârât”, 12.

daralmasına sebep teşkil ederler. Böyle durumda küçük ile büyük şehir arasında bir fark yoktur. Bolluk ve genişlik zamanlarında hiç kimseye sıkıntı vermeyecek şekilde satın almak ise ihtikârı meydana getirmez¹⁰⁸.

Mezheplerin yaptığı tanımlar arasında görülen kısmî farklılıklar ihtikârın unsur ve şartları ile bunların tanıma dahil edilip edilmemesi konusunda fakihlerin farklı görüşlerde olmasından kaynaklanmaktadır.

Mezheplerin bu farklı tarifine yol açan ana hususlar ise; malın cinsi, satın alma, niyet, toplumsal ihtiyaç, mal darlığı, kamu zararı, müddet ve mekan olarak sayabiliriz¹⁰⁹.

Kısaca ihtikârın tanımında İslam hukukçuları ihtilaf etmiştir. Hemen hemen bütün fıkıhçılar ihtikârı sadece gıda maddeleri ile sınırlı kabul etmişlerdir. Ancak İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf ihtikârın çerçevesini daha geniş tutarak ihtikârın tanımına, insanlara zararı dokunan har malı almışlardır. Ahmed b. Hanbelî ise ihtikârı tanımlarken sadece Mekke ve Medine de piyasadan toplanıp halkın ihtiyacı olduğu halde satmamak şeklinde bütün fıkıhçılardan farklı olarak ihtikâra daha dar bir tanım getirmiştir¹¹⁰.

Gelişen dünyada ve ihtiyaçların arttığı bir iktisadi sahada ihtikârı tanımlarken sadece gıda maddelerini içine alacak bir tanımlama veya sadece iki şehirle sınırlayacak bir tarif günümüzde pek makul görünmemektedir.

Fakihlerin ve fıkıh mezheplerinin kısmi farklılıklar içeren bu yaklaşımlarını da göz önünde bulunduran Cengiz Kallek'in "*İhtikâr, darlığı kamuya zarar verecek tüketim mallarının kutluk meydana getirmek amacı ile ya da fiyat artışı beklentisiyle piyasadan çekmektir*"¹¹¹ şeklindeki tanımı diğerlerine göre kapsamı itibariyle en uygun olanı gözükmektedir.

Günümüz iktisatçıları da karaborsayı: "Bir malı gayri meşru olarak yasal fiyatının üzerinde satmaktır"¹¹² şeklinde tarif etmektedirler.

¹⁰⁸ Zuhayfî, Vehbe, *el-Fıkhu'l- İslami ve Edilletühü*, III, 585.

¹⁰⁹ Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 560.

¹¹⁰ Bkz. Kahtan ed-Dûrî, *a.g.e.*, s. 11-23.

¹¹¹ Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 560.

¹¹² Parasız, İlker, *İktisada Giriş*, s. 62.

II. İSLAM HUKUK DOKTRİNİNDE İHTİKÂRIN HÜKMÜ

İslam hukukçuları, ihtikârın hükmü, hangi malların ihtikâra konu olduğu stoklamanın ihtikâr sayıldığı süre, bir kimsenin kendi ürettiği malını satıp satmaması açısından özgürlüğü meselesi? İthalatçının dışardan getirdiği malların ihtikâr sayılıp sayılmayacağı... gibi konuları tartışmışlardır. Şimdi ihtilafa konu olan bu hususları ve tartışmaları ele alacağız.

A-İhtikârın Haram Olduğu Görüşünü Savunanlar ve Delilleri

İhtikârın dinen haram olduğunu savunanlar, İslam'da zulmün ve başkalarını haksız şekilde zarar vermenin haram oluşundan hareket ederek ihtikârın haramlığını Kur'an'ın, sünnetin, sahabe uygulamasının ve aklın delalet ettiğini ileri sürmektedirler

İslam hukukçularının meseleye bakışları ve konuyla ilgili vardıkları kanaatle şunlardır.

1- Hanefî Âlimleri

Hanefî hukukçular ihtikârın hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefî âlimlerin bir kısmı ihtikâr yapmayı mekruh sayarken bir kısmı da haram kabul etmiştir. İmam Muhammed ihtikâr yapmayı dinen haram kabul eden Hanefî hukukçuların başında gelmektedir. İmam Muhammed'e göre ihtikâr yapmak dinen haramdır¹¹³. Kâsânî de ihtikâr yapmayı haram kabul eden Hanefî hukukçularda biridir.

Kâsânî'ye (ö.587/1191) göre, “*ihdikârî ancak günahkar kimse yapar*”¹¹⁴ hadis ve ihtikâr yapanı günahkar diye nitelendiren Hz. Peygamberin hadisleri harama delale etmektedir. Dolayısıyla ona göre ihtikâr yapmak tahrimen mekruh değil haramdır¹¹⁵.

2- Mâlikî Âlimleri

Mâlikî alimleri ihtikârı dinen haram kabul etmişlerdir. Fakat Mâlikîlere göre ihtikârın haram olabilmesi için bu ihtikârın sıkıntılı bir dönemde olması lazım¹¹⁶.

¹¹³ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 194-195.

¹¹⁴ Müslim, “Mûsakat”, 129.

¹¹⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

¹¹⁶ Bâci, *a.g.e.*, V, 16.

3- Şafii Âlimleri

Şafii mezhebi bilginleri, ihtikârı dinen haram kabul etmişlerdir¹¹⁷. Ama az da olsa mezhep içinde ihtikârı mekruh kabul edenler de olmuştur¹¹⁸. Nitekim Nevevî, ihtikârın hükmüne değinirken, "bazı bilginlerimiz mekruh demiştir, ama bu bir şey ifade etmez" demektedir¹¹⁹.

Tabii Şafii'lere göre, ihtikârın haram kabul edilebilmesi için halka zarar vermiş olması lazım. Şayet zarar yoksa Gazâli'nin (ö.505/1111), dediği gibi o zaman mekruhluk bile söz konusu değildir¹²⁰. Bu da zaten ihtikâr olmaz. Şafii bilgin İbn Hacer el-Heytemi (ö.974/1567), ihtikârı haram kabul ettiği gibi aynı zamanda büyük günahlardan bir günah olarak da saymaktadır. Heytemi, ihtikârın büyük günahlardan olduğu konusunda şunu söylemektedir: "İhtikârı, kebireden (büyük günahlardan) saymak, bütün bu sahih hadislerin (daha önce ihtikârla ilgili olarak geçen hadisler) zahirinden anlaşılmaktadır. Bunların bazılarında ihtikârı yapan lanet edilmesi, Allah ve Rasûlünün kendisinden beri olması, cüzzam hastalığına duçar olması, iflas ile cezalandırılması ve benzeri şiddetli uyarılar vardır. Bunların bir kısmı, ihtikârın kebre olduğuna açık delildir. Bunun için ihtikâr büyük günahlardan sayılmıştır"¹²¹.

4- Hanbeli Âlimleri

Hanbeli hukukçular da ihtikârın dinen haram olduğunu kabul etmişlerdir. Ama bu haramlığı bazı şartlara bağlamışlardır. Hanbelilere göre ihtikârın haram olması için stoklanan malın gıda özelliği taşıması, sıkıntılı bir dönemde depo edilmesi ve piyasadan toplanan bir mal olması gerekir¹²².

¹¹⁷ Şirazi, a.g.e., I, 292; Şirbîni, a.g.e., II, 38; Necib el-Mutî'î, a.g.e., XIII, 44.

¹¹⁸ Şirazi, a.g.e., I, 292.

¹¹⁹ Necib el-Mutî'î, a.g.e., XIII, 44.

¹²⁰ Gazâli, a.g.e., II, 211.

¹²¹ İbn Hacer, el-Heytemi, a.g.e., I, 691.

¹²² İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221; Zuhaylî, a.g.e., III, 584-585; Kahtan ed-Dûrf, a.g.e., s. 65.

5-İhtikarın Haram Olduğu Görüşünü Savunanların Delilleri

a- Kur'an-ı Kerim:

Bu fikri savunan âlimlere göre zulmü yasaklayıp haram kılan her ayet ayı zamanda ihtikârın haramlığı için bir delildir. Çünkü ihtikâr insanlara yapılan b zulümdür. Dolayısıyla zulmü yasaklayan her ayet ihtikârı da yasaklamış demektir.

İhtikârın haram oluşu ile ilgili böyle genel bir yorum getirmekle beraber b âlimler özellikle Hac süresinin “*Nânkörlük edenler, Allâh'ın yolundan ve gerek yeri gerek dışarıdan gelen bütün insanlar için ibâdet yeri yaptığımız Mescid-i Harâm'de (insanları) geri çevirenler (bilsinler ki), kim orada (böyle) zulüm ile haktan sapmış isterse ona acı bir azâb taddırırız*”¹²³ şeklindeki 25. ayetini ihtikârın haramlığı iç delil göstermektedirler.

Bu ayette geçen “ilhad” kelimesi bazı müfessirlerce bilhassa Mekke’de yapılmış ihtikâr şeklinde tefsir edilmiştir¹²⁴.

Ebû Dâvûd’un, Ya’lâ b. Ümeyye’den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber, b hadisinde Harem bölgesinde ihtikâr yapmayı ilhad olarak nitelendirmiştir¹²⁵. Hz. Öm de bu görüştedir¹²⁶. Ayrıca ihtikâr ile ilgili Kur’an’dan bir delil bulmaya çalışmış âlimler, Karun’un yaptığı iktisadi zulmü de ihtikâr yasağı için delil göstermişlerdir¹²⁷

b- Sünnet

İhtikârı dinen haram kabul eden fıkıhçılar, Kur’an-ı Kerim’in bu ayetle dışında Hz. Peygamberin muhtekiri nefretle anan: “*İhtikârı ancak günahkar oluyapar*”¹²⁸, “*Calip rızıklanmıştır, muhtekir ise lanetlenmiştir*”¹²⁹, “*Kim yiyecek maddelerini kırk gün stoklarsa Allah’tan beri olur, Allah da ondan beri olur*”¹³⁰, “*H kim Müslümanların bir yiyeceğinde ihtikâr yaparsa Allah onu iflam ve cüzzam hastalığı ile cezalandırır*”¹³¹ hadislerini delil getirmişlerdir.

¹²³ Hac, 22/25.

¹²⁴ Fahreddin er-Razi, a.g.e., XVI, 294-295; İbn Kesir, a.g.e., X, 5441.

¹²⁵ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 12.

¹²⁶ Kurtubî, a.g.e., XII, 58.

¹²⁷ Elmalılı, M. Hamdi, a.g.e., V, 3755.

¹²⁸ Müslim, “Musâkât”, 129; Ebû Dâvûd, “Buyû’”, 40, 47; Tirmizî, “Buyû’”, 40; İbn Mâce, “Ticâret”, 6.

¹²⁹ İbn Mâce, “Ticaret”, 12.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., II, 33.

¹³¹ İbn Mâce, “Ticâret”, 6; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., I, 21.

Söz konusu bu hukukçular, bu ve bu vecihte ihtikârla ilgili başka hadisleri de örnek göstererek ihtikârın haram olduğunu savunmuşlardır¹³².

Şevkanî (ö.1250/1834) diyor ki: "Bütün bu hadisler ihtikârın caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu kadar açık ve net hadisler varken, Sahih-i Müslim'deki Ma'mer'in hadisini nasıl değerlendirmek gerekir. Açıktır ki muhtekir hata eden kişidir hadisi, ihtikârın haramlığına zaten işaret etmektedir. Çünkü asi, günahkar, hata eden isimleri bunları yapana verilir"¹³³.

c-Sahabe Uygulaması

İhtikârın haramlığı hususunda Kur'an ve sünnetten delil getiren fukaha, haramlık mevzuunda aynı zamanda sahabenin uygulamasını da örnek göstermektedir.

Bu hukukçulara göre Hz. Peygamberin ashabından ihtikâr konusunda öyle sözler ve fiiller sudur etti ki onlar ancak ihtikârın haramlığı ile yorumlanabilir, aksi bir yorum da mümkün değildir.

Bu fıkıhçılara göre: "Hz. Peygamberin dizi dibinde büyüyen, dinin hedefini, maksadını herkesten iyi bilen ashap, ihtikârı haram kabul etmiştir. Ashap ihtikârı haram kabul ettiğine göre biz de öyle kabul etmeliyiz"¹³⁴.

Bu görüşte olan hukukçular, söz konusu görüşlerini şu ve benzeri uygulamalara dayandırmaktadırlar.

-Hz. Ömer' in: "Bizim çarşımızda karaborsacılığa yer yoktur. Elleri bol altın parası olanlar, Allah'ın bölgemize indirdiği rızka kastetmesinler ve bize karşı karaborsacılık yapmasınlar. Fakat yaz-kış dışardan pazara satmak üzere sırtında dışardan mal getirenlere gelince onlar Ömer'in misafirleridir. Allah'ın dilediği şekilde mallarını satsınlar. Allah nasıl dilerse öylece de ellerinde tutsunlar"¹³⁵. sözü ve bu yöndeki uygulaması bize ihtikârın haramlığına delil teşkil eder.

-Hz. Osman'dan da ihtikârdan sakındırdığı konusunda uygulamalar nakledilmektedir¹³⁶.

¹³² Şevkanî, *Neylül'-'evtâr*, V, 255.

¹³³ Macid Ebû Ruheyye, a.g.e., s. 196; *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, "İhtikâr", II, 90; Kallek, "İhtikâr", *ADIA*, XXI, 561.

¹³⁴ Macid Ebû Ruheyye, a.g.e., s. 198.

¹³⁵ Mâlik, *Muvattâ*, "Büyü" , 24.

¹³⁶ Bâcî, a.g.e., V, 15.

-Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan ihtikârın yasaklığı ve haramlığı konusunda sözler ve uygulamalar rivayet edildiği gibi, Hz. Ali'nin de ihtikârı yasakladığı rivayet edilmektedir. Hatta Hz. Ali'den muhtekirin malını yaktığına dair bir uygulama da nakledilmektedir¹³⁷.

d- Akli Olarak

İhtikârın haramlığına hükmeden fukaha bu haramlık için akli da delil göstermektedir. Bu fukahaya göre, ihtikâr insanların rızklarını, yiyecek maddelerini, geçim kaynaklarını ve ihtiyaç duydukları mallara zahmetsiz ve kolay ulaşmalarını engellediğinden akli olarak da haram olması için fazla düşünmeye gerek yoktur.

Ayrıca ihtikâr, ticareti ve sanat hürriyetini engellediğinden, insanlara iş kapılarını kapattığından ve her çeşit alanda ilerlemeyi sağlayan meşru rekabet ruhunu körelttiğinden, akıl da ihtikârı haram kılmayı gerektirir¹³⁸.

B- İhtikârın Mekruh Olduğu Görüşünü Savunanlar ve Delilleri

Hanefilerin çoğu, delilin zannılığı ve kamu zararından hareketle ihtikâr mekruh kabul etmişlerdir¹³⁹. Hanefi âlimlerinin çoğunluğuna göre, insan ve hayvan gıdalarında ihtikâr, eğer şehir halkına zarar verecekse mekruhtur. Şayet şehre ve de halka bir zararı dokunmuyorsa kerahet yoktur¹⁴⁰. Buradaki kerahet de tahrimen mekruhluktur ki¹⁴¹ Hanefi âlimlerine göre bunu işleyen harama yakın bir hüküm irtikâp etmiş gibi cezayı hak eder.

Zayıfta olsa Şafîilerden de ihtikârı mekruh kabul eden fıkıhçılar olmuştur. Ama bu görüş mezhep içinde pek itibar görmemiştir.¹⁴²

İhtikârın içtimai düzende çok ciddi olumsuz etkilerinin olduğu bir gerçektir. İslam âlimleri bu gerçeğin bilincinden hareketle böyle ciddi bir meselenin hükmü üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

¹³⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IV, 65.

¹³⁸ Macid Ebû Ruheyne, *a.g.e.*, s. 198.

¹³⁹ Merginânî, *el-Hidâye*, IV, 74; Mevsilî, *a.g.e.*, IV, 160; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 219; Halebi, İbrahim, *a.g.e.*, IV, 99; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 586; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 105; Döndüren, "İhtikâr", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 110; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 286; Canan, İbrahim, *a.g.e.*, II, 25; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 561; Macid Ebû Ruheyne, *a.g.e.*, s. 194.

¹⁴⁰ *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 213.

¹⁴¹ Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 586.

¹⁴² Şirazi, *a.g.e.*, I, 292.

Küçük bir grup dışında âlimlerin çoğunluğu ihtikâr yapmanın haram olduğuna kani olmuşlardır. Bizce de yapılması durumunda toplumsal boyutta negatif neticeler doğurması kesin olan ihtikârın, dinin genel emirlerinin esprisi, aklın ve toplum çıkarlarının korunması göz önünde bulundurulduğunda hakkında verilecek hükmün haram olması gerektiği inancındayız.

Aslında Ebû Hanife ve onu takip eden âlimler de bu işin ciddiyetinin farkındalardı. İhtikâra tahrimen mekruh demeleri ihtikâr yapanın cezadan kurtulacağı anlamına asla gelmez. Haram da denilse tahrimen mekruh da denilse ihtikâr İslam tarafından yasaklanmış, yapan kişinin de ahirette zulüm yapan kişinin cezası ile cezalandırılacağı ifade edilmiştir.

III- İHTİKÂRIN SÜRESİ

Mal depolamanın ihtikâr sayılması için asgari bir sürenin gerekip gerekmediği, süre gerekiyorsa bunun ne kadar olduğu konusunda fıkıhçılar arasında görüş ayrılığı vardır. Mutlak hadislere dayanıp ihtikâra süre tahdidi getirmeyen hukukçular, halkın zarar görmesi ile neticelenecek her zaman dilimini yasak kapsamına almaktadırlar. İhtikârdan söz edebilmek için süreyi gerekli görenler ise bunun uzunluğu üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir.

A- Hanefî Âlimleri

İhtikârdan söz edebilmek için süreyi gerekli gören Hanefî hukukçular, süre üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefilerin bir kavline göre ihtikârın süresi “*Her kim yiyecek bir şeyi kırk gece ile alıkoyacak olsa, Allah'tan beri olur. Allah da kendisinden beri olur*”¹⁴³ hadisine binaen bu süre kırk gündür. Hanefî fakihlerinin diğer bir kavline göre bu süre bir aydır¹⁴⁴ ve bir aydan aşağı olan bir süre az sayıldığından bu sürede ihtikâr meydana gelmiş olmaz¹⁴⁵.

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

¹⁴⁴ *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 310; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımın Kâr Hadleri*, s. 199; Çeker, Orhan, *a.g.e.*, s. 140; Kallek, “İhtikâr”, *DLA*, XXI, 561; *el-Mevsû'atu'l-Fikhiyye*, “İhtikâr”, II, 94; Kahtan ed-Dûri, *a.g.e.*, s. 56-57.

¹⁴⁵ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124.

Çünkü, bundan daha kısa bir süre için mal depolamak piyasada darlık meydana getirecek nitelikte değildir¹⁴⁶.

Son dönem âlimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971) de şunu söylemektedir: “İhtikâr satılacak şeyleri uzunca bir müddet hapsedip satmakla tahakkuk eder. Şöyle ki bu müddet bir kavle göre kırk gecedir. Çünkü hadis-i şerifte: “Satılık bir taamu kırk gece saklayıp satmayan kimse, Allah’tan beridir, Allah da ondan beridir buyurulmuştur. Diğer bir kavle göre de bu müddet en az bir aydır. Bundan aşağısı sayılır, ihtikâr meydana gelmiş olmaz”¹⁴⁷.

Karaborsacılık sayılacak müddeti pahalılık ve ucuzluğa göre tayin edenler de vardır. Celal Yeniçeri, İbn Mutaahhar’dan şunu nakletmektedir: “Karaborsacılık sayılacak müddeti pahalılık ve ucuzluğa göre tayin edenler de vardır. Bunla pahalılık zamanında üç günü, ucuzluk ve bolluk zamanında kırk günü aşarsa ihtikâr yapılmış olur, diyorlar”¹⁴⁸.

Molla Hüsrev (ö.885/1481), *Gurer*’de, ileriye sürülen sürelerin dünyaya karaborsacıyı cezalandırmak için yeterli müddetler olduğu, bir kimsenin günahkâr olması için gerekli her hangi bir zamanın bulunmadığını söylemektedir¹⁴⁹.

Hanefi fikhının önemli şahsiyetlerinden biri olan Kâsânî (ö.587/1191) de ihtikârın teşekkül için hiçbir süreye yer vermemektedir. Kâsânî, ihtikâr süresi için şunu söylemektedir: “Karaborsacılık yapmak haramdır. Çünkü onda zulüm vardır. Şehirde alınıp satılan mallara toplumun hakkı geçer. Halkın çok şiddetli ihtiyacı varken, bir malı satmayıp bekletmek, insanların hakkına engel olmak demektir. İhtikâr hakkı, hak sahibinden esirgemek ise zulümdür ve bu da haramdır. Depolama süresi az veya çok olması, zulmün gerçekleşmesi bakımından, haramlık konusunda eşittir”¹⁵⁰.

Hanefi mezhebinde her ne kadar Kâsânî, Molla Hüsrev gibi ihtikârı sınırlandıran fakihler varsa da; Hanefi mezhebinde hak kânaat ihtikârın süresi vardır bu süre de en az bir ay ile kırk gün arasındadır. Bir aydan az olan sürede ihtikâr meydana gelmez. Fakat Hanefi kaynaklardan şunu da anlıyoruz:

¹⁴⁶ *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214.

¹⁴⁷ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124.

¹⁴⁸ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 310.

¹⁴⁹ Molla Hüsrev, *el-Gurer*, I, 205.

¹⁵⁰ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

ki bu süre, dünyadaki hukuki ceza içindir. Günah ise, süre az olsa dahi söz konusudur¹⁵¹.

2- Diğer Âlimler

Mâliki, Şâfiî, ve Hanbeli mezhepleri fakihleri ihtikâr ile ilgili her hangi bir standart süre saptamayıp halkın zarar görmesi ile neticelenecek her türlü zaman dilimini yasak kapsamına almışlardır¹⁵².

Söz konusu bu mezhep âlimlerinin hareket noktası süre değil zarardır. Şayet ortada bir zarar varsa bu süreye bakılmaksızın ihtikâr meydana gelir. Zarar söz konusu değilse ihtikârdan bahsedilemez. Gazâli, İhya'sında ihtikârın bir süresinin olmadığını, verilen zarara bağlı olduğunu dile getirerek¹⁵³, naklettiği konu ile ilgili bir kıssadan sonra şunu söylemektedir: "*Bilmiş ol ki, ihtikâr hususundaki yasaklık, mutlak ve kayıtsızdır. Yasaklık hükmünün bütün vakitlerde cari olması muhtemeldir. Basra'ya gönderilen ve yüksek fiyatla satılmak istenen buğday hikayesi buna delildir. İhtimal ki, bu yasaklık, yiyecek maddelerinin az olduğu ve halkın da onlara ihtiyacı bulunduğu bir vakte tahsis edilmiş idi. Çünkü bu takdirde yiyecek maddelerinin satışı geciktirilmekle zarar bahis mevzuudur*"¹⁵⁴.

Kamil Miras, Hanefî fikhîçılarının ihtikâr süresi için delil kabul ettikleri hadiste geçen kırk geceyi gerçekte ihtikâr için teyit edilmiş bir süre olmadığı, bundan maksadın bu işi sanat haline getirmek olabileceği ve insanların çoğunlukla bir işte kırk günde meleke kazandıklarından burada da bu kadar bir müddete yer verildiğini söylemektedir¹⁵⁵. Söz konusu bu hadiste yer alan "*komşusu açken sabaha (tok) çıkan*

¹⁵¹ İbn Âbidin, a.g.e., V, 255.

¹⁵² Bâci, a.g.e., V, 16; Şirâzi, a.g.e., I, 292; İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221; Necib el-Mutî'i, a.g.e., XIII, 44; Şirbîni, a.g.e., II, 38; Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 146; *el-Mevsû'atu'l-Fikhiyye*, "İhtikâr", II, 94.

¹⁵³ "Rivayet ediliyor ki; Vasit şehrinde bulunan seleften bir zat, orada bir gemi dolusu buğdayı Basra'ya doğru yola çıkardı. Ve Basra'daki vekiline şöyle yazdı: Bu buğdayı Basra'ya geldiği günün fiyatı ile sat. Sakın onu tehir etme. Buğdayın Basra'ya gelişi günü maddelerin ucuz olduğu bir güne rastladı. Buğdayı satana dediler ki: Bir hafta tehir ettiğin takdirde bugünkü kârın birkaç mislini elde edeceksin. Adam buğdayı bir hafta tehir etti ve buğdayın geldiği güne göre birkaç misli kâr etti. Mütvekkiline bu durumu bilahare bildirdi. Mütvekkil kendisine şöyle yazdı: "Ey kişi! Biz dinimizin selametiyle beraber az kâra kanaat getirmiştik. Sen ise sözümlüze muhalefet etmiş bulunuyorsun. Biz dinimizden her hangi bir şeyin elden gitmesi pahasına birkaç misli kâr etmeyi dahi sevmiyoruz. Sen bizim namımıza bir cinayet işlemiş bulunuyorsun. Binaenaleyh benim bu mektubum eline varır varmaz, bütün malı al! Basra fakirlerine sadaka ver. Keşke o malın bütününü sadaka vermek suretiyle baş başa ne lehte ve ne de aleyhte olmak suretiyle ihtikâr yapmanın günahından yakayı kurtarmış olsaydım". Gazâli, a.g.e., II, 111

¹⁵⁴ Gazâli, *İhyâ*, II, 211.

¹⁵⁵ Miras, a.g.e., VI, 548.

Allah'tan beri olur” kısmı hadisin baş tarafında geçen “*bir malı kırk gece saklayan Allah'tan beri olur*”¹⁵⁶ müddetiyle bağdaşmaktadır. Zira bu hadiste Hz. Peygamber komşusu ihtiyaç halindeyken umursamadan bir gece tok geceleyeni kınarken; insanların ihtiyaç içinde kıvrandığı bir dönemde ihtiyaç duydukları bir malı kırk gece stoklayan kimseyi bu zaman zarfında kınanmaması ve hatta daha ağır sözler söylenmemesi düşünülemez. Bu bakımdan ihtikâr olması için saklamaya bir süre tayini pek doğru olmasa gerektir. İhtikâr yapılan malın saklama süresi hadislerde kırk gece olarak zikredilmişse de bu süreyi sıkıntının doğacağı en uzun süre olarak anlamak lazımdır. Çünkü günümüz dünyasında, benzin, mazot, tüp gaz, petrol, ilaç... gibi maddelerin kısa süreliğine yokluğunun dahi toplum içerisinde büyük sıkıntılara, kaoslara ve de gerginliklere sebep olacağı aşîkardır.¹⁵⁷ Bu maddelerde ihtikârı yasak saymak için otuz veya kırk gece beklemek darlık ve sıkıntılı döneminde toplumun infialine sebep olmaktan öteye gitmez. Serum ve benzeri bazı acil tıbbi müdahale araçlarının bir kaç saatlik ihtikârının bile ölümcül sonuçlar doğurabildiği göz önüne alınırsa veya günümüzde her türlü ulaşımın kendisi ile sağlandığı petrolün kırk gün piyasadan çekilmesi ile doğacak içtimai aksaklıklar ya da yaşamımızın vazgeçilmezi haline gelen temel ihtiyaçlarımızdan olan tüp gazın piyasadan çekilmesi ile toplum hayatında meydana gelecek kaosun boyutunu kestirmek için fazla düşünmeye gerek yoktur. Bütün bu malların ihtikârının toplum içinde ortaya çıkaracağı olumsuzlukları düşündüğümüzde ihtikâr için belli bir süre sınırı getirmeyen mezheplerin görüşünün günümüz için daha elverişli olduğu düşünülebilir. Hanefi mezhebi fıkıhçılarının, hadislerdeki kırk gün kaydını benimsemesi, o dönem için zararının tahakkuk edeceği ortalama süresinin bu kadar olabileceği fikrini bize vermektedir. Bu sürede daha önce değindiğimiz gibi Hz. Peygamber döneminde bir ticaret kervanın gıda maddesi ithalatında ana merkez olan Şama gidiş-dönüş süresinin kırk gün civarında olması ile beraber düşünülmelidir. Yine daha önce vurguladığımız gibi hadisin başında geçen kırk günlük sınırla hadisin sonunda yer alan: “*Komşuları açken tok sabahlamak*” ifadesi arasındaki zahiri tezat da kırk günün, o dönemde karaborsacılığın olumsuz etkisinin gözlenmesi için gerekli mutad süreyi gösterdiği fikrini güçlendirmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

¹⁵⁷ Şahin, Hüseyin, *İktisada Giriş*, s. 117.

¹⁵⁸ Kallek, “İhtikâr”, *DA*, XXI, 561.

Bu süreyi ihtikâr yaparı yargılamak için gerekli müddet olarak kabul edenler de vardır¹⁵⁹.

IV- İHTİKÂRA KONU OLAN MALLAR VE GÖRÜŞ AYRILIKLARI

Hz. Peygamberin ihtikârı yasaklayan hadislerine baktığımızda ihtikâr ile ilgili gıda malları dışında bir yasak görülmemektedir. Bu hadisleri esas alan fakihler ihtikâra konu olan malları sadece insan ve hayvan yiyeceklerine hasrederken, mutlak ihtikâr yasağıyla ilgili hadislere dayanan bazı fakihler ise halkın, yokluğu ve kıtlığı halinde sıkıntıya düşeceği her türlü ihtiyaç maddesini bu çerçeveye sokarak ihtikârın yasak kapsamına gireceği görüşünü savunmuşlardır¹⁶⁰.

Ama iki tarafın da anlaştığı ortak bir nokta vardır: İhtikâr yasağının sebebi hikmetinin “zarar” olması. İhtikâr yasağını yiyeceklerle mukayyed görenler de mutlak olarak ele alanlar da netice itibariyle bu noktadan hareket etmişlerdir¹⁶¹.

Yasağı yiyeceklerle mukayyed kabul eden fakihler, mâruf ve mutat zararı göz önüne alırken, diğer fakihler muhtemel her türlü zararı da hesaba katarak çerçeveyi geniş tutmuşlardır¹⁶².

A- Hanefi Âlimleri

Ebü Hanîfe ve talebesi İmam Muhammed, ihtikâra konu olan mallar konusunda Hz. Peygamberin bu konuda söylemiş olduğu hadisleri delil olarak ihtikârı sadece gıda mallarıyla sınırlı görmüşlerdir. İhtikârı yasaklayan hadisleri yiyeceklerle sınırlı gören Ebü Hanîfe ve talebesi İmam Muhammed ihtikâr yasağını insanların ve hayvanların temel yiyeceklerine hasretmişlerdir. Hanefi mezhebinde bu görüş de fetvaya esas alınmıştır¹⁶³.

Bu fetvanın temelinde ihtikârın doğuracağı kamu zararının ancak bu temel tüketim maddeleri ile meydana geleceği görüşü vardır.

¹⁵⁹ İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 310.

¹⁶⁰ Muhammed Casim es-Saîdî, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁶¹ Bâcî, *a.g.e.*, V, 16; Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221; Nevevî, *a.g.e.*, XI, 43.

¹⁶² Bâcî, *a.g.e.*, V, 16; Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221; Nevevî, *a.g.e.*, XI, 43.

¹⁶³ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; Bilmen, *a.g.e.*, VI, Çeker, *a.g.e.*, s. 140; Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 150.

Buna göre Ebû Hanîfe (ö.150/767) ve talebesi Muhammed'e (ö.189/805), göre gıda maddelerinin ve hayvan yemlerinin haricindeki diğer madde ve mallarda ihtikâr söz konusu olmaz. Yani bu malların dışındakiler ihtikâr yasağı kapsamına girmez¹⁶⁴.

Hanefî fıkıhçılardan Merginânî'nin (ö.593/1197), ifade ettiğine göre Ebû Hanîfe Hz. Peygamberin bu hadislerini esas almakla birlikte halkın geleneksel olarak zarar gördüğü ve örfen bilinen zararı da göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır¹⁶⁵.

Kâsânî'nin (ö.587/1191), ifadesinden anlaşıldığına göre İmam Muhammed de aynı sebepten ihtikâr yasağını sadece gıda maddeleriyle sınırlı tutmuştur¹⁶⁶.

İmam Muhammed'e göre halk çoğunlukla gıda maddeleri ve hayvan yemleri karaborsacılığından zarar görmüştür¹⁶⁷. İmam Muhammed'in bu görüşü bize o devirlerde yalnız bu iki maddenin ihtikârının yapıldığını tacirlerin diğer malların karaborsacılığına önemsenecek kadar yönelmediklerini göstermektedir¹⁶⁸.

Nitekim İbn Haldûn (ö.808/1406), *Mukaddime*'sinde bunu şöyle ifade etmektedir: “İnsanlar, gıda ve yiyecek maddelerinden başkasını mecburi olarak satın almazlar. Zaruri olmayan o madde ve nesnelere ancak nefislerinin arzularını yerine getirmek üzere kendi istekleriyle satın alırlar. Bu paraları kendi istekleriyle verdikleri için nefis ve ruhları o paralara bağlı kalmaz. Vurguncunun yüksek fiyatlarla sattığı gıda maddelerinden aldığı paralarda ise halkın gözü kaldığı için, herkes, vurgunculuğu ile tanınmış kimseyi adeta toplu bir halde arkasından takip eder ve bundan bu kazançları onlar için hayırsız olur”¹⁶⁹.

Yaşamak için gıda maddeleri birinci derecede ihtiyaçtır. İnsan çeşitli şeylerden ferağat edebilir, fakat gıda madde ve ihtiyaçlarından ferağat edemez. İbn Haldun'un dediği gibi fiyatları ne olursa olsun insan, gıda maddelerini mecburi olarak satın alır. Karaborsa yapan kimse de bu durumdan faydalanır¹⁷⁰. Fakat gelişen dünyada gıda maddeleri önemini korumakla birlikte bir çok alanda insanları sıkıntıya sokacak mallar ve ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır; petrol, enerji, ev yakıtı, ilaç, kömür bunlardandır.

¹⁶⁴ Merginânî, *a.g.e.*, II, 373; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; *el-Mevsû'atu'l-fıkhiyye*, “İhtikâr”, II, 92.

¹⁶⁵ Merginânî, *a.g.e.*, II, 92.

¹⁶⁶ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

¹⁶⁷ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

¹⁶⁸ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 287.

¹⁶⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 361.

¹⁷⁰ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 287-288.

Bu mal ve maddeleri piyasadan çekmek günümüzde en az gıda maddeleri kadar insanları sıkıntıya sokar.

Bundan hareketle Hanefî mezhebi imamlarından Ebû Yûsuf ihtikâra konu olan malları daha geniş tutmuştur. O'na göre satılmaması topluma zarar verici her türlü malın satışından kaçınmak ihtikâra girer¹⁷¹. Her ne kadar hadislerde "...İnsanların gıda maddelerinde, yiyeceklerinde..." ibareleri geçiyorsa da bunlar sınırlayıcı, tahdidi değil, "insanların ihtiyacı olan her şeyde ihtikârın yasaklığına" birer örnektir. Zira ihtikâr da "*ammenin zarar görmesi*" ve ihtikâr yapanın zarar kasdı önemli olduğuna göre bu kasdın gerçekleştiği her malı stoklamak, piyasadan çekip depolamak ihtikâra girer. Dolayısıyla onu yiyecekler ve muayyen yerlerle sınırlamak isabetli değildir¹⁷². O halde Ebû Yûsuf'a göre toplumun normal ve tabii ihtiyacı olan her hangi bir mal veya maddeyi, sırf darlık meydana getirip, fiyatların yükselmesini beklemek amacı ile depolamak karaborsacılıktır.

Hız. Peygamber devrinde insanların en fazla gıda maddesi sıkıntısı çektikleri ve bazen Müslümanların günlerce yiyecek bulamadıkları bir gerçektir. Böyle bir ortam da en fazla gıda maddeleri karaborsacılığına müsaittir. Bunun için Rasulullah bazen genel olmakla beraber bazen de sırf yiyeceklerle ilgili uyarılarda bulunmuş olabilir. Zararı gerçek sebep olarak kabul ederse; yasağı, çarşı pazardan çekilmesi insanlara zarar verecek olan her türlü eşya ve mala teşmil edebiliriz¹⁷³.

Bu sebeple Ebû Yûsuf'un görüşü yüzyılımızın ekonomik anlayışına daha uygun görünmektedir. Çünkü temel ihtiyaçlar birbirine bağlıdır. İnsanın yalnız yiyecek maddelerini temin etmesi, başka temel ihtiyacı kalmadığı anlamına gelmez. Giyim eşyası, mesken, yakıt, ilaç, ulaşım... ve benzeri ihtiyaçlar da kaçınılmaz temel ihtiyaçlardır.

İslam hukukçularının çoğu, toplum en çok gıda maddelerinin ve hayvan yemlerinin depolanmasından zarar gördüğünden hareketle bu iki malı ihtikâra konu olan mallarda esas almışlardır. Hadislerde de yalnız bu maddelerden söz edilmesi

¹⁷¹ Kâsânî, a.g.e., V, 129; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214; İbn Âbidin, a.g.e., V, 255; Afzal-ur-Râhman, *Economic Doctrines of Islam*, II, 77; Macid Ebû Ruheyye, a.g.e., sy. 12, s. 189.

¹⁷² Kâsânî, a.g.e., V, 129; Mevsilî, a.g.e., IV, 161; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214; İbn Âbidin, a.g.e., V, 255; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 105; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satım'da Kâr Hadleri*, s. 198; Yeniçeri, a.g.e., s. 192; Kallek, *Hız. Peygamber Döneminde Yönetim ve Piyasa*, s. 58; Çeker, a.g.e., s. 140; Kallek, "İhtikâr", *DLA*, XXI, 562.

¹⁷³ Yeniçeri, a.g.e., s. 293.

onların dayanağı olmuştur. Ancak bu günkü yaşam koşullarında hayvan gücünün yerine motorlu araçların ve yem yerine uğruna savaşların yapıldığı petrolün geçtiği düşünlürse benzin, mazot ve benzeri mal ve ihtiyaçların stokuna kadar bir çok stokların da yasak kapsamına girmelidir¹⁷⁴.

Bu malların karaborsaya düşmesinden geniş halk kitlesinin büyük zararlar göreceği göz önüne alınırsa, ihtikâr yasağının kapsamını geniş tutan böyle bir genellemenin toplum yararını korumak ve haksız zararı önlemek için daha uygun olduğu inancındayız.

B- Mâliki Âlimleri

Mutlak karaborsacılık yasağına ilişkin hadisleri ve kamu zararını esas alan İmam Mâlik, insanların ihtiyaç duyduğu, yokluğu veya kıtlığı sıkıntı doğuracak her türlü ihtiyaç maddesinin stoklanmasını ihtikâr kabul etmiştir¹⁷⁵.

Mâliki âlimler sıkıntılı zamanlarda gıda dışındaki şeylerin ihtikârı haram saymaktadırlar. Onlara göre böyle bir durumda yiyeceklerde de, başka şeylerde de ihtikâr caiz değildir. Keten, pamuk ve buna benzer insanın ihtiyaç duyacağı her şey veya elde tutulması insanlara zarar veren her mal, gıda olsun veya olmasın, isterse bu stoklananlar elbise veya dirhem (para) türünden olsun, hüküm böyledir¹⁷⁶.

Kısaca Mâliki mezhebine göre piyasayı daraltan ve halkı sıkıntıya sokan her maddenin depolanıp satılmaması ihtikâra girer. İhtikârı yasaklayan hadislerde gıda maddelerinin zikredilmesi örnek kabilindedir. Bundan de yiyecek dışındaki maddelerin karaborsacılığının caiz olduğu şeklinde bir anlam çıkarmak isabetli değildir¹⁷⁷.

İmam Mâlik başta olmak üzere Mâliki fıkıhçılar, insanlara zararı dokunduğunda her türlü malın ihtikâr yasağı kapsamına girdiği görüşünü savunmaktadırlar. Mâliki hukukçuları arasında önemli bir yeri olan Bâcî (ö.474/1081), ihtikâra konu olan mallar

¹⁷⁴ Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 198.

¹⁷⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, X, 123; Bâcî, *a.g.e.*, V, 15.

¹⁷⁶ Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 586; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 106; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 196; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 290; Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 58; Çeker, *a.g.e.*, s. 140; Kallek, "İhtikâr", *DLA*, XXI, 562; Apaydın, *a.g.e.*, II, 369; Köse, *a.g.e.*, s. 188; *Mevsû'atu'l-fihki'l-islâmi*, "İhtikâr", III, 194; *el-Mevsû'atu'l-fihkiyye*, "İhtikâr", II, 92.

¹⁷⁷ Döndüren, "İhtikâr", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 110; Kallek, "İhtikâr", *DLA*, XXI, 562.

hakkında şunu söylemektedir: “Gerek insan ve gerek hayvan için olsun bütün hububat çeşitleri, zeytin yağı, bal, yağ, üzüm, incir ve benzerleri yasağa dahildir”¹⁷⁸.

Mâliki âlimler, Ebû Yûsuf gibi düşünüp yasağı gıda maddeleri ile sınırlı görmediklerinden hayvan yemleri ile altın ve gümüşü de ihtikâra konu olan mallar içine almışlardır¹⁷⁹.

İmam Mâlik, keten, yün gibi yokluğu çarşı ve pazarı olumsuz yönde etkileyen her maddenin de ambarda tutulmasını karaborsacılık görüp yasaklarken¹⁸⁰ sadece meyveleri bundan hariç tutarak ihtikâra konu olan malların içine dahil etmez¹⁸¹.

C- Şafîi Âlimleri

Şafîi mezhebi fıkıhçıları ihtikâra konu olan malları tespit ederken Hz. Peygamberin “Kim yiyecek maddelerini kırk gece stoklarsa Allah’tan beri olduğu gibi Allah da ondan beri olur”¹⁸², “Her kim Müslümanların yiyeceklerinde ihtikâr yaparsa, Allah onu iflas ettirir ve onu cüzzam hastalığına uğratar”¹⁸³ hadislerine dayanarak, ihtikârı, Ebû Hanife ve İmam Muhammed’in de kabul ettiği gibi sadece gıda maddeleriyle sınırlı kabul etmişlerdir.

Şafîiler, ayrıca ihtikâra konu olan gıda maddelerinin hangi dönemde piyasadan çekildiği konusunda da bir ayırıma gitmişler ve pazardan bolluk ve ucuzluk döneminde toplanıp stoklanan mallarda ihtikârı kabul etmemişlerdir. Ama ihtikâra konu olan malların tanımında da gördüğümüz gibi bu mallar pahalılık zamanında veya malların pahalanmaya başladığı bir dönemde piyasadan çekilip stoklanması halinde ihtikâra konu saymışlardır¹⁸⁴.

Buna göre Şafîiler, darlık ve pahalılık döneminde piyasadan toplanıp daha pahalıya satmak için stoklanan gıda maddelerini ihtikâr kabul ederken, ucuzluk döneminde piyasadan satın alıp stoklanan malları ihtikâr olarak görmemektedirler.

¹⁷⁸ Bâcî, *a.g.e.*, V, 16.

¹⁷⁹ Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 586.

¹⁸⁰ Bâcî, *a.g.e.*, V, 16.

¹⁸¹ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 290; Kallek, “İhtikâr”, *DA*, XXI, 562.

¹⁸² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

¹⁸³ İbn Mâce, “Ticârât”, 6.

¹⁸⁴ Şîrbînî, *a.g.e.*, II, 38; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 584; Karaman, *a.g.e.*, s. 106; Apaydın, “İhtikâr”, *a.g.e.*, II, 369.

Şafîilerin bu anlayışı Ebû Yûsuf'un ihtikâra konu olan mallar için kabul ettiği geniş çerçevenin ve diğer Hanefî fıkıhçıların da gıda maddeleri ile sınırladığı ihtikâr yasağının çok gerisinde kalan bir yasaklamadır.

Şafîiler de diğer mezhepler gibi, kişinin pahalılık zamanında kendisi ve ailesi için satın aldığı gıda maddelerini yahut aldığı fiyattan satmak amacıyla satın aldığı gıda maddelerini stoklamasını da ihtikâr olarak kabul etmemektedirler¹⁸⁵.

Şafîî mezhebi fakihleri, ihtikârî gıda maddeleri ile sınırlı tutarken bu gıda maddelerini de sınıflandırmaya tabi tutmaktadırlar. Bunlar:

-Temel gıda maddeleri (kût, azık)

-Yardımcı gıda maddeleri yahut ta katık olanlar şeklinde yapılan bu iki ayırım hakkında Gazâli şunları söylemektedir:

“Yasak, kût (karın doyurucu yiyecek maddesi) cinsinden olan maddeleri kapsar. Kût olmayan ve ilaç, ilaçların temel maddeleri ve za'faran bitkisi ve benzerleri gibi kûta da yardımcı olmayan maddeler yasağın kapsamına girmezler. Et, meyveler ve devamlı yemek mümkün olmasa da bazı durumlarda kûtun yerini alan şeyler konusunda ayrı ayrı görüşler ortaya konulmuştur. Alimlerin bazıları tereyağı, bal, üzüm şırası, peynir, zeytin yağı ve bunların yerini alabilenleri de ihtikâr yasağına dahil etmişlerdir”¹⁸⁶.

Gazâli, normal zamanlarda yasağı dahil olmayanların, olağan üstü durumlarda ve kıtlık dönemlerinde yasağın kapsamına gireceklerini söyleyerek şöyle bir açıklama yapmaktadır: “Bal, tereyağı, üzüm şırası ve benzerlerinin depolanıp piyasaya sürülmemesi halka zararlı ise haram olur. Eğer zararı yoksa gene de mekruh olmaktan uzak değildir. Çünkü bu, zararın ve fiyatların yükselmesini bekleyiştir”¹⁸⁷.

Şafîî mezhebi fıkıhçıları, gıda malları dışındaki eşyada ihtikârî kabul etmediklerinden, giyim eşyasında, altın ve gümüş gibi madenlerde ve dayanıklı olmadıkları için meyve ve sebzeleri ihtikâra konu olan malların içine dahil etmemektedirler.

¹⁸⁵ Zuhaylî, a.g.e., III, 584.

¹⁸⁶ Gazâli, a.g.e., II, 211; Yeniçeri, a.g.e., s. 298.

¹⁸⁷ Gazâli, a.g.e., II, 211-212.

D- Hanbeli Âlimleri

İhtikâr konusunda yiyeceklerle ilgili hadisleri esas alan Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), ihtikâra konu olan malların kapsamını insan ve hayvan yiyecekleri ile sınırlarken, buna bir de mekan kaydı eklemiştir. Bu mekanı da sadece Mekke, Medine ve askerlerin meskun olduğu kalelerle sınırlı görmüştür¹⁸⁸.

Ahmed b. Hanbel'e göre Mekke, Medine ve askerlerin barındığı meskun kalelerin ötesinde böyle bir yasak söz konusu değildir¹⁸⁹.

İhtikâr yasağına ilişkin hadislerde gıda maddeleri açısından tamamen dışa bağımlı olduğu için her türlü spekülâtif girişimden en büyük zararı görebilecek Mekke'nin ve halkı, ticaret veya üretimle yeterince uğraşmayıp ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiği için de Medine'nin özellikle zikredildiği ve buralarda ihtikârın yasaklandığı görülür¹⁹⁰.

Hz. Ömer'in Mekke ve Medine'deki Hz. Ali'nin de Kûfe'deki ihtikâr faaliyetini titizlikle denetlediği tarihi bir gerçektir. Bu tür hadislerin zahirine göre hüküm veren Ahmed b. Hanbel yasağı temel yiyecek maddeleri bakımından dışa tam bağımlı olan Mekke ve Medine ile sınır boylarında askerlerin yaşadığı kaleler gibi yerlerle sınırlamış, temel yiyecekler açısından sıkıntı çekmeyen Bağdad gibi şehirlerle kırsal kesimi yasak kapsamı dışında tutmuştur. Buna karşılık fakihlerin büyük çoğunluğu halkın zarar görmesini esas aldıklarından her hangi bir mekan kaydı koymazlar¹⁹¹.

Ahmed b. Hanbel'i bu görüşe iten sebep onun karaborsacılık yasağına ilişkin hadislerin zahirine göre hükmetmesi ile birlikte o dönemlerde, malum özellikleri bakımından karaborsacılıktan gerçek zararı ancak bu beldelerin görebileceğini düşünmesi olmuştur¹⁹².

¹⁸⁸ İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 585; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 106; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 287; Kallek, *Hiz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 58; Apaydın, Yunus, "İhtikâr", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşamın Ansiklopedisi*, II, 369; Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, II, 25; *Mevsûa'tu'l-fıkhiyye*, "İhtikâr", II, 92.

¹⁸⁹ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 287.

¹⁹⁰ Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 562.

¹⁹¹ Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 562.

¹⁹² Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 150.

Söz konusu hadislerin yanında Said b. el-Müseyyeb'in (ö.94/713), bazı yemleri stokladığına dair rivayetleri de göz önünde bulunduran Hanbeliler, sadece insanların depolanabilir temel gıda yiyeceklerinin stoklanmasını ihtikâr kabul etmişlerdir. Tabii bunu da Mekke, Medine ve sınır boylarında askerlerin yaşadığı kaleler gibi yerlerle de sınırlandırmışlardır¹⁹³. Bunu da diğer mallara duyulan ihtiyacın umumi olmaması yani talebin azlığına bağlamaktadırlar.

Hanbeli bilginler, bu fetvaları ile ihtikâra konu olan mallar yasağında helva, bal, yağ gibi o günün şartlarında katık sayılan yiyecek türleri ile giyecek ve hayvan yemlerini ihtikâr kapsamı dışında bırakmışlardır¹⁹⁴.

Hanbeliler de Şafiî, Ebû Hanîfe gibi ihtikârı sadece gıda maddeleriyle sınırlı kabul ettiklerinden altın ve gümüşü de ihtikâr konu olarak saymaz.

Hanbeli mezhebi fıkıhçılarının ihtikâra konu olan malları gıda maddeleri ile sınırlandırması ve bunu da sadece Mekke, Medine ve sınır boylarında askerlerin yaşadığı kaleler ile kayıtlaması ihtikâr yasağından murad edilen amacın hasıl olmayacağı kanaatini taşımaktadır. Çünkü ihtikâr gibi ekonomik bir konuyu sadece birkaç şehir ile kayıtlamak gelişen dünyada bir dar görüşlülük ve dengesizliktir.

Belki Hz. Peygamber döneminde hatta Ahmed b. Hanbel'in yaşadığı devirde saydığımız bu şehirler gıda maddeleri bakımından dışa bağımlı olduklarından sıkıntı yaşıyorlardı. Ama bugün ihtiyaçlar artmış olduğundan gerek bu şehirlerin insanları gerek başka şehirlerin insanları gıdaya ihtiyaç duydukları kadar başka maddelere de ihtiyaç duymaktadırlar.

Çağımızın geri kalmış ülke ve toplumları (Somali, Afrika, Savaşan ülkeler... gibi) düşünüldüğünde Ahmed b. Hanbel'in, ihtikârı sadece birkaç şehirle kayıtlama düşüncesinin ihtikâr yasağından murad edilen neticeyi vermeyeceğini düşünüyoruz.

¹⁹³ İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221.

¹⁹⁴ İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221.

E- Mezheplerin İhtikâra Konu Olan Mallardaki Görüş Ayrılıklarının Sebepleri

İhtikârın şümulü hakkındaki görüş ayrılıkları iki ana sebepten kaynaklanmış olmalıdır:

Birinci sebep, Hz. Peygamber ihtikâr' ile ilgili hadislerinin bazılarında hiçbir maddenin ismini söylemeden genel olarak ihtikârı yererken, bazı hadislerinde de taâm (yiyecek) kelimesine yer vermiştir. Taâm kelimesinden hareket eden müctehidler, yasağı sadece gıda maddeleriyle ilgili görmüşlerdir. Bazı hadislerdeki genelliğe bakan diğer müctehidler ise yasağın her maddeyi kapsadığı içtihadına varmışlardır¹⁹⁵.

Şevkani (ö.1250/1834), bu konuda şöyle der: *“Konu ile ilgili hadislerden insan ve hayvan yiyecekleri ile diğer şeylerin ihtikârının haram olduğu ve aralarında hiçbir fark bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bazı hadislerde açıkça taâm (yiyecek) kelimesinin geçmesi, mutlak olarak söylenmiş diğer hadisleri kayıtlamaz. Onlar mutlaklığı üzere kalırlar”*¹⁹⁶.

İkinci sebep, bir malın ihtikârının doğuracağı zarardır. Zarar, hükmün illetlerinden biri olmuştur. İhtikâr konusunda yasağı sınırlı tutan fıkıhçılar da çerçeveyi geniş tutan fıkıhçılar da zarar illetini ileri sürmüşlerdir.

Merğînânî'ye (ö.593/1197) göre, Ebû Hanife halkın geleneksel olarak zarar gördüğü ve örfen bilinen zararı göz önünde bulundurmuştur. Halbuki Ebû Hanife yasağı sınırlı olarak kabul edenlerdendir. İhtikâra konu olan malların sınırını geniş tutan Ebû Yûsuf da bu konuda gene Merğînânî'nin ifadesine bakılırsa sadece “zarar” dan hareket etmiştir¹⁹⁷.

Şevkânî bu konuda şunu söylemektedir: *“Hulasa yasağın gerçek sebebi insanlara zarar vermek olunca karaborsacılık da ancak zarar verme yönünden haram olur. Bunda da yiyecek olsun olmasın hepsi eşittir. Çünkü insanlar hepsinden zarar görürler”*¹⁹⁸.

Hz. Peygamber devrinde insanların en fazla gıda sıkıntısı çektikleri ve bazen müslümanların günlerce yiyecek bulamadıkları bir gerçektir. Böyle bir ortam en fazla

¹⁹⁵ Yeniçeri, a.g.e., s. 292.

¹⁹⁶ Şevkani, a.g.e., V, 221.

¹⁹⁷ Merğînânî, a.g.e., II, 373; Yeniçeri, a.g.e., s. 292.

¹⁹⁸ Şevkânî, a.g.e., V, 222.

gıda maddeleri karaborsacılığına müsaittir. Bunun için Hz. Peygamber bazen genel olmakla beraber bazen de sırf yiyecekler ile ilgili uyarılarda bulunmuştur. Zararı gerçek sebep olarak kabul edersek -ki kabul edilmesi daha uygundur- yasağı, çarşı-pazardan çekilmesi insanlara zarar verecek olan her türlü mala teşmil etmeliyiz. Zira tarih boyunca insanoğlunun gıda maddelerine olan ihtiyacı malumdur. Günümüzde de insanın hala bu ihtiyacı aynı şekilde devam etmektedir. Fakat asrımızda özellikle, sağlık, tekstil, inşaat, ulaşım, enerji, giyim, yakıt, altın, gümüş, para... gibi sektörlerinin ürettiği bazı temel mal ve hizmetlerin karaborsaya düşmesinden geniş halk kitlesinin büyük zararlar gördüğü göz önüne alınırsa, ihtikâr yasağının kapsamını geniş tutan görüş, zararı önleme yönüyle dinin genel amaçlarına daha uygun düştüğü kanısındayız.

Çünkü temel ihtiyaçlar birbirine bağlıdır. İnsanın yiyecek maddelerini temin etmesi ile başka temel ihtiyacı kalmadığı anlamına gelmez. Giyim eşyası, mesken, yakıt, ulaşım ve benzeri ihtiyaçlar da temel ihtiyaçlardır. Gelişen ve ihtiyaçların arttığı dünyamızda ihtikâra konu olan malları bu çerçevede değerlendirip yorumlamak lazım.

V- ÜRETİCİNİN İHTİKÂR DURUMU

İnsan kendi emeği ve alın teri ile ürettiği her hangi bir malı, değerini bulmadan satmak istemez. Bazen de üreticiler, mallarını çokça bekleterek çarşı ve pazarda suni bir darlık meydana getirebilirler. Darlığın bu yolla meydana gelebilmesi için üretici sayısının çok az fakat ürettiklerinin büyük bir miktara ulaşması gerekir ki piyasayı etkilemek için anlaşıp ortaklaşa hareket edebilsinler. Yani piyasayı tekellerine alabilmeleri için üreticilerin çok güçlü ve az sayıda olmaları gerekir. Küçük üretici ve zanaat erbabı da teşkilatlanırlarsa piyasada etkileyici olabilirler. Üreticinin tek amacı malı değerine satmak ve o maldan, kazanmış olmaktır. Malı üreten kendisi olduğu halde başkaları ondan daha çok kazanç temin ederse bu ona üzüntü verir. Çünkü emek onun, alın teri ve bir yerde ilk sermaye onundur. Aracının üretiminden fazla kazanması üreticinin şevk ve gayretini kırar. Bu durum onun da bol ve kolay kazanma yolunu seçmesine sebep olur. Bunun sonunda da üretim azalır. Üretim ve imalatın artması için üretici ve zanaatkârın, kendi malından herkesten daha çok kazanmış olması

gerekir. Bu sebeple de onun, değer buluncaya ve kalbi tatmin oluncaya dek mallarını depolayıp piyasaya sürmeme hakkı doğmaktadır. Şu kadar var ki toplum da zarara sokulamaz¹⁹⁹.

İslam hukukçularının genel eğilimi kendi üretiminin piyasaya arzını geciktiren üretici ile şehir dışından getirdiği malı ihtiyaç anında pazarlamayıp bekleten tüccarı, kamu yararına bir hizmet ifa etmekte olmaları sebebiyle karaborsacı saymama yönündedir. Bununla birlikte her mezhep içinde karşı görüşte olan ya da ilave şartlar ileri süren fakihler de olmuştur.

Üreticinin ürettiği malı piyasaya sürmeyip bekletmesi ihtikâra girip girmediğini mezhepler açısından irdeleyelim.

A- Hanefî Âlimleri

Hanefî mezhebi fıkıhçıları, kişinin kendi ürettiği malını satmayıp bekletmesinde bir sakınca görmeyerek böyle bir malı depolamayı, ihtikâra konu olan mallara dahil etmemişlerdir²⁰⁰.

Ebü Hanife'ye göre bir insanın arazisini ekmek suretiyle kendi malından elde ettiği mahsulünü elinde tutması karaborsacılık olmaz. Çünkü şehir halkının o mala taalluk eden yani ona ilişkin bir hakları doğmamıştır. Ancak çiftçinin böyle yapmaması çok daha iyi bir davranış olur²⁰¹. Ama üretici yine de malını piyasaya çıkarıp çıkarmama hürriyetine sahiptir²⁰².

İmam Muhammed ve mezhebin diğer fıkıhçıları üreticinin, ürettiği malı piyasaya sürmemesi halinde ihtikâra neden olmayacağı konusunda hocaları Ebü Hanife ile ittifak halindedirler. Ancak ihtiyaç fazlası malı elde tutmak yerine halkın ihtiyacı varsa piyasaya arz etmenin daha faziletli olduğunu savunmaktadırlar²⁰³.

¹⁹⁹ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 293.

²⁰⁰ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Mevsilî, *a.g.e.*, IV, 161; *el-Fetâvâ'l-Hindiyeye*, III, 214; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124; Şafak, Ali, *İslam Hukukuna Göre Vade Farkı ve Kâr Haddi*, s. 105-106; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 105; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satım'da Kâr Haddleri*, s. 197; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 294; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 562; Çeker, *a.g.e.*, s. 140; Apaydın, *a.g.e.*, II, 369; Uludağ, Süleyman, *İslam'da Emir ve Faşakların Hikmeti*, s. 196; Canan, *a.g.e.*, II, 25.

²⁰¹ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Apaydın, *a.g.e.*, II, 369; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 294.

²⁰² Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 562.

²⁰³ Mevsilî, *a.g.e.*, IV, 161; *el-Fetâvâ'l-Hindiyeye*, III, 214.

Molla Hüsrev (ö.885/1481) de kendi çiftliğinin galesini (mahsulünü) depolayıp bekletmenin ihtikâr olmadığını²⁰⁴ söylemekte son dönem ulemasından İbn Âbidin (ö.1252/1836) de bu görüşlere şöyle bir boyut eklemektedir: “*Halkın ihtiyacına rağmen ürünün arzunu geciktiren çiftçi karaborsacılık suçu işlemiş sayılmasa bile dindaşlarını sıkıntıya sokacak bir darlık ve fiyat artışı beklentisi içinde bulunması bakımından günahkar kabul edilir*”²⁰⁵. Buna göre İbn Âbidin, üreticinin malını piyasaya sürüp sürmeme hürriyetinde mezhebin diğer fakihlerine katılırken, üreticinin bunu piyasaya sürmemesini ise müslüman kardeşlerine zarar verdiğiinden hareketle onu günahkar olarak telakki etmektedir.

Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971) de, *Kamus*'unda bu konuya değinirken üreticinin ürettiği malı piyasaya sürüp sürmemesi konusunda serbest olduğunu, üretici malını piyasaya sürmemesi halinde de onun sorumlu tutulamayacağını ifade etmektedir. Çünkü Bilmen'e göre bu üretilen mal tamamen üreticinin halis hakkıdır. Buna ammenin hakkı taalluk etmez. Bilmen, üreticinin ürettiği malı piyasaya sürmemesini haram bir yana mekruh bile görmez²⁰⁶. Kısaça Hanefi mezhebi fıkıhçıları, üreticinin malını stoklayıp piyasaya sürmemesini karaborsacılık olarak saymamakla beraber, böyle bir davranışın din ve ahlak açısından iyi bir davranış olmadığını düşünmektedirler. Güzel olanı, insanların o mahsule ihtiyaçları varsa ve piyasada bulmakta güçlük çekiyorlarsa o takdirde kişinin ihtiyacından fazlasını satmasıdır.

B- Mâlikî Âlimleri

İmam Mâlik, Hanefi mezhebinin fıkıhçıları gibi üreticinin, ürettiği malını stoklayıp piyasaya sürmemesinde dini bir sakınca görmez.

İmam Mâlik'e göre çiftçiler, mallarını istedikleri yerde istedikleri kadar ambarlarda tutabilirler, bunda hiçbir mahzur yoktur²⁰⁷. Bu görüş aynı zamanda hisbe (belediyecilik) ile ilgili eserlere de geçmiştir²⁰⁸.

²⁰⁴ Molla Hüsrev, *a.g.e.*, I, 205.

²⁰⁵ İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255-256.

²⁰⁶ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124.

²⁰⁷ Bâcî, *a.g.e.*, V, 16.

²⁰⁸ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 294.

Mâlik'in bu görüşü mezhebin düşüncesine esas alınmışsa da Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö.543/1148) gibi, mezhep içinde İmam Mâlik'ten biraz da olsa farklı düşünenler çıkmıştır.

İbnü'l-Ârabî, İmam Mâlik'in görüşüne katılmakla birlikte bu görüşe şunu da ilave etmektedir: “Üretici, ürettiği malını daha fazla bir fiyatla satmak için aşırı bekletmesi haramdır”²⁰⁹.

C- Şafîî Âlimleri

Şafîî fıkıhçılar, üreticinin ürettiği malını piyasaya sürmemesi konusunda diğer mezheplerin hukukçuları gibi düşünmektedirler. Şafîî imamlarına göre bir insan, mahsulünü şehre getirip orada yığsa ve satışa arz etmese bu, karaborsacılık olmaz²¹⁰. İmam Şafîî, üreticinin malını stoklamasını caiz görmekte beraber buna halkın zarar görmemesi şartıyla cevaz vermektedir²¹¹.

Şafîî mezhebinin fıkıhçılarından Nevevî, mezhebinin bu konudaki görüşü hakkında şunu söylemektedir: “İmam Şafîî'nin içtihadı hep ötekiler gibidir, şu kadar var ki o, içtihadına bir kayıt koymuştur. Şafîî'ye göre, çiftçinin malını satışa arz etmeyip elinde tutabilmesi için halkın zaruret içinde olmaması gerekir”²¹².

İbn Hacer el-Heytemî de bu konuda şunu söylemektedir: “Kıtlık zamanında da olsa, kişi saklamak amacı ile kendisi veya çocuk için satın aldığı şeyde ihtikâr olmadığı gibi, aldığı fiyata satarsa veya kendi mahsulü olur da onu satmayıp yani pahalansın da öyle satayım derse yine ihtikâr olmaz. Ancak ihtiyaç çoğalınca malını piyasaya sürmesi gerekir. Hatta hakim, kendisini piyasaya sürmesi için icbar da edebilir. Bunda ihtikâr yoktur. Fakat bir yıllık ihtiyacından fazlasını satması evladır. Ancak gelecek yılda kuraklıktan korkup malını saklarsa, bunda da ihtikâr yoktur”²¹³.

İbn Hacer de, İmam Şafîî gibi üreticinin malını piyasaya sürmemesini caiz görürken, İmam Şafîî gibi kendisi de bunu halka zarar verememe şartına bağlamaktadır. Bu görüş Şafîî mezhebinin bu konudaki temel görüşü olmuştur. Şafîîler bolluk döneminde üreticinin malını piyasaya sürmemesi konusunda aynı fikri

²⁰⁹ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Arızatü'l-ahvezi*, VI, 22-23.

²¹⁰ Nevevî, *a.g.e.*, VII, 45.

²¹¹ Kallek, “İhtikâr”, *DLA*, XXI, 562.

²¹² Yençeri, *a.g.e.*, s. 294.

²¹³ İbn Hacer, el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 691.

paylaşmakla birlikte, halkın sıkıntı çektiği bir dönemde üreticinin bu malı piyasaya sürüp sürmeme konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefiler üreticiyi yine de serbest bırakırken (lakin ahlaken uygun görmezler), Şafîiler böyle bir sıkıntı döneminde üreticinin malını piyasaya sürmesini dini bir görev olarak kabul etmektedirler.

D- Hanbeli Âlimleri

Kişinin ürettiği malı depolamasının ihtikâra girmediği konusunda dört mezhebin ittifakı olmakla birlikte bazı ayrıntılarda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hanbeli fıkıhçılar da üreticinin malını depolayıp satmamasında hiçbir sakınca görmeden bu malın piyasaya sürülmemesini caiz görmüşlerdir. Üreticiye bu serbestliği verirken de ne İmam Şafî gibi insanlara zarar vermemeyi şart koşmuşlar, ne de bazı Mâliki alimler gibi fazla kazanç sağlamak için malı fazla bekletmeyi haram görmemişlerdir²¹⁴. Yani Hanbelilere göre niyet ve zaman fark etmeksizin üreticinin malını piyasaya sürmeyi bekletmesi caizdir.

Hanbeli fıkıhçılar, Hz. Peygamberin *“pazara başka yerden mal getirene rızık verilir, ihtikâr yapana ise lanet edilir”*²¹⁵ hadisini esas alarak dışardan mal getirmeyi veya kişinin kendi ürettiği malı depolamasını ihtikâr olarak kabul etmemektedirler²¹⁶. Hanbeli mezhebi fakihlerinden İbn Kudâme (ö.620/1223), üreticinin kendi malını depolamasında hiçbir sakınca olmadığını söylerken şöyle demektedir: *“Bir çiftçi malını, mahsulünü getirip çarşıya yığsa ama yığıldığı halde satmasa bu durum yine de ihtikâr olmaz”*²¹⁷.

Üreticinin malını stoklayıp satmamaşı hakkında kısaca şunu söyleyebiliriz: Bütün mezhepler üreticinin malını piyasaya sürmeyi bekletmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü ihtikârın şartlarından birisi de, depolanan malın satın alınmış olmasıdır. Buna göre, bir üretici kendi ürettiği malı depolayıp piyasaya sürmeyebilir. Köylünün ürettiği ürünü, hasat mevsiminde hemen satmayıp, bozulmadan koruyabileceği depo, antrepo soğuk hava deposu ve benzeri yerlerde bir süre muhafaza ettikten sonra, arz ve talep dengesine göre, piyasa fiyatını bulunca satışa arz etme hakkı vardır.

²¹⁴ İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221; Zuhaylî, a.g.e., III, 585; Yeniçeri, a.g.e., s. 294.

²¹⁵ İbn Mâce, “Ticârât”, 12.

²¹⁶ İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221.

²¹⁷ İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221.

Zira hasat mevsiminde herkesin ürününü satışa arz etmesi, arz fazlalığı yüzünden fiyatların düşmesine yol açmakta, ürünler ucuz bir fiyat ile birkaç toptancının eline geçmekte, az sayıdaki bu kimseler piyasaya kontrollü bir şekilde mal sürerek suni fiyat artışlarına yol açmaktadırlar. Buna göre üreticinin malını depolaması fiyat istikrarına yardımcı olabilir. Çünkü çok sayıdaki üreticinin tekel oluşturması söz konusu olamaz²¹⁸.

İslam hukukçularının üretici hakkında verdiği bu fetva, çiftçilere geniş bir hareket serbestliği getirmiş, çiftçiler için mallarını değerlendirmenin ve ekime yönelmenin bir anlamda teşviki olmuştur. Çiftçi ve üretici için verilen bu serbestlik fetvası kanaatimizce üreticilerin hak ve emekleri açısından yerinde ve doğru olan bir fetvadır. Çünkü bizzat çiftçinin üretip depoladığı bir mal ile ikinci elin piyasadan çekip depoladığı bir malın aynı kefeye konulmaması lazım. Mevsilî'nin ifade ettiği gibi, "Tarlasını ekmekte serbest olan, ondan çıkan mahsulünü de satıp satmamakta serbest olmalıdır"²¹⁹. Kaldı ki Kâsânî ve diğer alimlerin dediği gibi: "Üreticinin ürettiği malda şehir halkının bir emekleri yoktur"²²⁰. Emekleri olmadığına göre de üreticinin malını zorla sattırmak uygun gözükmemektedir. Bununla birlikte yine de Ebû Hanîfe'nin dediği gibi halk sıkıntıdayken daha fazla kazanayım diye onların ihtiyaç duydukları malları piyasaya sürmeme yolu ile onlara zulüm yapmak ahlaken uygun bir davranış değildir²²¹. Yani üreticinin malını stoklaması caizdir; ama bunu istismar edip daha fazla kazanayım diye gereğinden fazla depolamaması ahlaken daha uygundur.

Bütün bunlardan şunu da anlıyoruz. İhtikâr yasağı birinci değil ikinci elden başlamaktadır²²².

²¹⁸ Döndüren, *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi*, s. 289-290.

²¹⁹ Mevsilî, *a.g.e.*, IV, 161.

²²⁰ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

²²¹ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

²²² ,

VI- İTHALATÇININ İHTİKÂR DURUMU

Hız. Peygamber devrinden itibaren, dışarıdan veya bir şehre uzak yerlerden mal getirenlere birtakım haklar ve kolaylıklar tanımıştır. Bu haklar ve kolaylıklar ile ticaret cazip hale getirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber: “Rızkın onda dokuzu ticarettedir”²²³ hadisi ile de müslümanları ticarete yönlendirip teşvik etmiştir.

Dışardan, uzak yerlerden, ihtiyaç duyulan malları tüketicinin ayağına getiren tacir, aslında önemli bir sosyo-ekonomik hizmet görmekteyken, malını stoklayıp halkın yokluk içinde kıvranmasına hiç aldırış etmeyen karaborsacı ise sosyo-ekonomik bir hezimet hazırlamaktadır. Buna işareten: “Calip (uzak yerden mal getiren tâcir) rızıklandırılmış, karaborsacı ise lanetlenmiştir”²²⁴. “Bir kimse gıda maddelerini toplayıp günün rayiç fiyatı ile satarsa, sanki onu tasadduk etmiş (yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine ücretsiz dağıtmış) gibi olur”²²⁵ buyuran Hz. Peygamber, bu sözleri ile ithalatçının ve muhtekirin dünyevi ve uhrevi konumlarını da veciz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu nasrlara göre halkın temel ihtiyaç maddelerini tedarik edip halka sunanlar bir kamu hizmeti görmektedirler. Asıl maksat kâr olsa bile, bu muameledeki hizmet unsuru önem ve niteliğinden bir şey kaybetmez²²⁶.

İslam hukukçularının bir kısmı ithalatçıyı, üretici gibi düşünerek onu birinci el olarak kabul etmişlerdir.

Birinci el de, zaruri bir durum olmadıkça malını satıp satmama konusunda serbest bırakılmıştır. İthalatçıyı da böyle serbest bırakmadan maksat ve gaye şüphesiz üretici de olduğu gibi dışardan mal getiren kişiyi memnun ederek ona işini sevdirmek ve halkın ihtiyaç duyduğu malları dışardan getirip halka sunmasını sağlamaktır. Çünkü tacirlerin bir kısmı sermayelerini bu sahada kullanırlarsa çarşı-pazara bolluk gelecek ve bundan da halk yararlanacaktır. Şayet ithalatçılara birtakım haklar tanınmazsa dışardan mal ithali muhakkak ki azalacak veya duracaktır. Böyle bir durum da halkı sıkıntıya düşürür. İthalat cazip hale getirildiğinde bu işe pek çok tüccar teşebbüs edeceğinden çarşı-pazara bolluk gelecek dolayısıyla fiyatlar da düşecektir²²⁷.

²²³ Suyuti, *a.g.e.*, I, 130.

²²⁴ İbn Mâce, “Ticârât”, 12.

²²⁵ İbn Mâce, “Ruhûn”, 16.

²²⁶ Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satım da Kâr Hadleri*, s. 201.

²²⁷ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 295.

Bir şehre dışardan mal getirenlerle ilgili İslam hukukçularının içtihadı, Hz. Peygamberin yukarıdaki hadislerine dayanmaktadır.

Rasulullah bu sözleriyle pazara mal getiren tüccarın hayırlı veya güzel bir iş yaptığını müjdeleyen aynı zamanda kârlı bir eylemde bulunduğunu bildirmektedir.

Hz. Ömer de, şehre dışardan mal getirip piyasaya arz edenleri takdir ve teşvik ederek kendilerine kolaylık sağlarken ellerindeki malı piyasaya sürmeyip halka zarar verenleri ise uyarmıştır²²⁸.

San'anî (5.211/826), Hz. Ömer'in bir konuşmasını şöyle nakleder: "Yer yüzünde gezip dolaşın, mal getirin ve sonra dilediğiniz şekilde satın"²²⁹. Hz. Ömer'in bu sözü bir anlamda ithalatçıya tam bir serbestlik sunmaktadır. Hz. Ömer ikinci elin, daha doğrusu aracı kişinin karaborsacılık yapmasına şiddetle karşı çıkmış, ithalatçının getirdiği malları alıp depolayan ve piyasaya sürmeyip çarşı-pazarda darlık ve buhran meydana getirenleri uyarmış bu işten de men etmiştir. Hz. Ömer ihtikâr yapanları uyarırken, ithalat yapanları ise kendine misafir kabul etmektedir.

Bütün bu delillerden hareketle ilk devirlerden itibaren İslam hukukçularının genel eğilimi şehir dışından getirdiği malı ihtiyaç anında pazarlamayı bekleten ithalatçıyı, karaborsacı saymama yönündedir²³⁰. Ancak bunun hilafına fetva verenler de olmuştur²³¹.

1. Hanefi Âlimleri

Hanefi mezhebi fıkıhçıları, ithalatçının ihtikârı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. İthalatçının dışarıdan getirdiği malı piyasaya sürüp sürmeme konusunda Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed arasında görüş birliği yoktur.

²²⁸ Mâlik, *Muvatta*, "Buyû" , 56.

²²⁹ Abdurrezzak, *a.g.e.*, VIII, 204.

²³⁰ Abdurrezzak, *a.g.e.*, VIII, 204; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 201; Kallek, "İhtikâr", *DLA*, XXI, 562; Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 104; Muhammed Selam Medkur, *el-İhtikâr ve mevki'ü'l-teşri'l-İslâmî minh*, s. 476.

²³¹ Muhammed Selam Medkur, *a.g.e.*, s. 476.

Ebû Hanife Hz. Peygamberin: “*Câlip (dışardan) mal getiren rızıklanmıştır*”²³² hadisini delil alarak, dışardan mal ithal edip, bunu piyasaya sürmeyen kimseyi ihtikâr yapmış saymaz²³³.

Ebû Hanife, ithalatın usul açısından da karaborsacılık olamayacağı kanaatinindedir. Ebû Hanife’ye göre karaborsacılık, bir şehirdeki malı alıp yine o şehirde depolamak ve halkın o mala ilişkin hakkı doğduğu halde satışa sunmamaktır. Şehrin dışındaki uzak bir yerden alınıp getirilen mallarda ise bu durum yoktur. Yani şehir halkının o mallara ilişkin hakları bulunmamaktadır. Ancak malların satışa sunulmamasından müslümanlar zarar göreceğinden tüccarın böyle yapmaması daha iyidir²³⁴. Ebû Yûsuf hocasının bu fetvasına katılmayarak karşı çıkmıştır. Ebû Yûsuf’a göre bir kimsenin uzak yerden getirdiği mallarda (gıda maddesi olsun olmasın) ihtikâr yapması mekruh ve yasaktır. Çünkü ihtikâr yasağı umumdur. İthalatçının durumu da bu yasağın içine girmektedir²³⁵.

Hadislerdeki mutlak yasaktan hareket eden Ebû Yûsuf, karaborsacı hükmü giymesi için ithalatçının mal getirdiği piyasanın yakın veya uzak olmasında bir fark gözetmez. Ona göre bir şehre mal getiren kimse, hangi cins mal olursa olsun ve nereden getirirse getirsin piyasaya sürmedikçe karaborsacılık yapmış olur²³⁶.

Ebû Yûsuf daha önce gördüğümüz gibi ihtikâr yasağını umumi kabul ettiğinden bütün ihtikâr çeşitlerine karşı çıkar ve yasak olduğunu savunur. İthalatçının ihtikâr durumuna da aynı pencereden baktığından bunu da uygun görmez.

İthalatçının ihtikârı konusunda İmam Muhammed, Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf’un görüşlerine göre daha orta bir yol tutmuş ve onun içtihadı Hanefi mezhebinde fetvaya esas alınmıştır.

İmam Muhammed’e göre, bir şehre mal getirilmesi adet olan bir yer, o şehrin çevresi hükmündedir. Mal getirilmesi âdet olan bir yerdeki mallara şehir halkının hakları taalluk etmektedir. Bu bakımdan oraçan getirilen malların satışa sunulmayıp

²³² İbn Mâce, “Ticârât”, 12.

²³³ Merginani, *a.g.e.*, II, 374; Kâsâni, *a.g.e.*, V, 129; Mevsilî, *a.g.e.*, IV, 161; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124; *Mevsû'atu'l-fihki'l-İslâmi*, “İhtikâr”, III, 194-195; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 105; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 296-297; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 562; Kahtan ed-Dûri, *a.g.e.*, s. 44-45.

²³⁴ *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 213; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 296-297.

²³⁵ Mevsilî, *a.g.e.*, IV, 161.

²³⁶ Kâsâni, *a.g.e.*, V, 129.

bekletilmesi yasak ve haramdır. Ancak ticaret yapılması adet olmayan uzak bir beldeden ve ülkeden getirilen mallara bu yasak uygulanamaz²³⁷.

İmam Muhammed'in bu görüşünü Celal Yeniçeri şöyle yorumlamaktadır: "İstanbul'a daima Almanya'dan mal getiriliyorsa yani daima bir ticaret bağlantımız varsa bu ülkeden mal getirenler, İstanbul'da mallarını satışa sürmemelik edemezler, aksi halde karaborsacılık yapmış olurlar. Fakat hiç adet olmayan bir yerden mesela Çin'den birisi gidip mal getirirse o adam serbesttir, dilerse malı piyasaya sürer dilerse sürmez"²³⁸.

Her ne kadar bu konuda Hanefi mezhebinde üç farklı fetva verilmişse de İmam Muhammed'in görüşü tercih edilmiştir. Üç görüşün de dayandıkları delil olmakla beraber bizce olağanüstü hallerde Ebû Yûsuf'un görüşü normal hallerde de İmam Muhammed'in görüşünü uygulamak daha tutarlı olur. Ama her şey bir yana ithalatçı, Hz. Peygamberin hadisine nail olmak için ithal ettiği o mala insanların ihtiyaçları varsa malı, piyasaya sürüp hem para kazanmalıdır hem de topluma hizmet etmelidir.

2- Mâliki Âlimleri

Mâliki hukukçular, ithalatçının ihtikârı konusunda bir görüş birliğine varamamışlardır. Hz. Peygamberin: "Câlip (dışardan mal getiren) rızıklanmıştır"²³⁹ hadisini kendine delil alan imam Mâlik dışarıdan getirilip piyasaya sürülmeyen mallarda ihtikâr olmayacağı kanaatinde. Çünkü İmam Mâlik'e göre bu mallarda halkın bir hakkı söz konusu değildir. Halkın bir hakkı olmadığına göre piyasaya sürmemesinde bir sakınca yoktur²⁴⁰.

İmam Mâlik'e göre dışardan mal getirenler mallarını istedikleri yerde ve istedikleri kadar depolayabilirler. Bunun bir mahzuru yoktur ve bu ihtikâr sayılmaz²⁴¹.

İmam Mâlik dışardan mal getirenlere bu hareket serbestliğini verirken çarşı esnafı için aynı esnekliği göstermemiştir. İmam Mâlik, ithalatçının piyasaya sürmediği malında ihtikâr meydana gelmeyeceğini söylerken, Mâliki mezhebi içerisinde bu

²³⁷ Merginani, a.g.e., II, 374; el-Fetâvâ'l-Hindîyye, III, 215; Bilmen, a.g.e., VI, 124; Yeniçeri, a.g.e., s. 297; Kallek, "İhtikâr", DİA, XXI, 562.

²³⁸ Yeniçeri, a.g.e., s. 297.

²³⁹ İbn Mâce, "Ticârât", 12.

²⁴⁰ Bâcî, a.g.e., V, 16; Yeniçeri, a.g.e., s. 298.

²⁴¹ V, 16.

görüŖse katılmayan hukukçular da olmuŖtur. Bazı Mâlikiler, câlibin yani ithalatçının malını bekletmesinde bir sakınca görmemiş ama toplumsal ihtiyaç halinde bu malı satıŖa sunmasını vacip görmüŖtür²⁴². Ebû Bekir İbnü'l-Arabî de fiyatlarda aŖırını artıŖ beklemekte ısrarlı davranması halinde ithalatçının günahkar olacağı görüŖündedir²⁴³.

3- Şafii Âlimleri

İmam Şafii, ithalatçının dıŖarıdan getirdiği malı piyasaya sürmemesini ihtikâr olarak kabul etmez. Şafii, bunu ihtikâr kabul etmediği gibi, üretici için insanları sıkıntılı bir dönemde ise piyasaya sürme zorunluluğunu da ithalatçı için Ŗar koŖmamaktadır²⁴⁴.

İmam Şafii ithalatçının ihtikârı hakkında bu görüŖü savunurken bazı Şafii fihrihçular bu görüŖe karŖı çıkararak, ithalatçının dıŖarıdan getirdiği malı piyasaya sürmemesini ihtikâr olarak kabul etmektedirler. İmam Gazâli de bu görüŖü savunur Şafii imamlarından biridir.

Gazâli, uzak yerlerden getirilen mallara ihtikâr yasağının uygulanmasında yanadır. Nitekim daha önce naklettiğimiz Vasıt Ŗehrinden Basra'ya getirilen buğday meselesini de bu konuya delil göstermektedir²⁴⁵.

Gazâli, bu hadiseyi örnek göstererek ithalatçının malını bekletmesini caiz görmeyerek bu konuda İmam Şafii'den farklı bir görüŖ beyan etmiŖtir.

4- Hanbeli Âlimleri

Hanbeli fukaha, ithalatçının dıŖardan getirip piyasaya sürmediği malı ihtikârın meydana gelmeyeceği görüŖünün savunmuŖlardır²⁴⁶.

Hanbeli mezhebinin genel görüŖü bu olmakla beraber, biraz farklı da olsa ayrı dıŖünen Hanbeli hukukçular olmuŖtur. Bazı Hanbeli fukaha, dıŖardan mal getiren kiŖinin fiyatları artırıp haksız kazanç sağlamak için yapacağı stokçuluğu mekrul görmüŖlerdir²⁴⁷.

²⁴² Kallek, "İhtikâr", *DA*, XXI, 562.

²⁴³ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, VI, 22-23.

²⁴⁴ Ŗrâzi, *a.g.e.*, I, 292; Necib el-Mutî'i, *a.g.e.*, XIII, 44.

²⁴⁵ Gazâli, *a.g.e.*, II, 210-211.

²⁴⁶ İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221; Zuhayli, *a.g.e.*, III, 585; Kahtan ed-Dûri, *a.g.e.*, s. 45.

²⁴⁷ İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221.

İthalatçının ihtikârı konusunda farklı mezhep âlimlerinin görüşlerini irdelerken şunu gördük: Zayıf veya bir şarta bağlanan görüşler bir yana Ebû Yûsuf dışında ithalatçının getirdiği malları piyasaya sürmemesini ihtikâr olarak kabul eden hukukçuya rastlamadık. Bütün bu görüşler arasında bir değerlendirme yapmak gerekirse Ebû Yûsuf'un görüşü gelişen ve globalleşen dünyanın ekonomik yaşamına daha uygun düştüğü inancındayız. Çünkü ihtikârı sadece yiyecek maddeleri ile sınırlamamak lazım. İnsanın ihtiyacı sadece yemek ve içmekle sınırlı değildir. İnsan ekmeğe ihtiyaç duyduğu gibi ısınmaya, tedaviye, barınağa... da ihtiyaç duyar.

Mesela: Çağımızda neredeyse bütün ulaşım araçları petrol ile çalışmaktadır. İthal edilen petrolün piyasaya sürülmemesi ulaşımı, hayatı kısaca yaşamı felç eder.

Yine gelişmekte olup bir çok sektörde dışa bağımlı olan ülkelere baktığımızda bir çok iktisadi sahada yeterli düzeyde imkanlara sahip olmadıklarını ve bu yüzden eksik kaldıkları bu alanlarda halkın ihtiyaçlarını gidermek için ithalat yöntemine başvurduklarını biliyoruz. Bir ilaç sanayisini düşündüğümüzde gelişmekte olan, yarı gelişmiş olan veya geri kalmış olan ülkelerin bu alandaki ihtiyaçlarını ithalat yoluyla kapatmaya çalıştıklarını görürüz. Bu ülkelerin iktisadında ağırlığı olan belli başlı bazı ekonomik güçler bu ithalatı birinci derecede gerçekleştirmektedirler. Bu kurumlar ithalatı yapmasalar yukarıda evsafını saydığımız ülkelerin kendi imkanlarıyla aynı düzeyde ilaç üretmeleri mümkün olmamaktadır.

Bu firmalar aldıkları ilaçları piyasaya sürmeyip fiyatlar yükselsin diye ihtikâr yoluna gitseler ortaya çıkacak sonuç tabii ki olumsuz olacaktır. Çünkü bu ülkeler bu işi üstlenecek kapasiteye sahip değildir. Şunu da belirtmekte fayda vardır: Bazı alanlardaki eksiklik ülkenin veya halkın gayretleriyle de giderilemez. Örneğin ithal edilen petrol ve yan ürünleri olmazsa bu alandaki eksiklik başka bir biçimde telafi edilemez.

Onun için insanların ithal edilen mallara ihtiyaçları varsa ithalatçı, ithal ettiği malı piyasaya sürmeme konusunda serbest bırakılmamalıdır. Zira insanların ihtiyaç içinde kıvrınmalarına ileri bir aşamada da sosyal patlamalara sebebiyet verebilecek bir davranışa izin vermek amme maslahatına aykırıdır. Bundan hareketle ithalatçının ihtikâr durumu ile ilgili en elverişli ve maslahata uygun olan Ebû Yûsuf'un görüşü olduğu kanaatindeyiz.

VII- KİTLİK VE BOLLUK DÖNEMLERİNDE TİCARET ERBABININ PİYASADAN MALİ ÇEKMESİ

Fakihlerin ihtikâr tariflerinden açıkça anlaşıldığına göre, onlar ihtikârın darlık ve zaruret hallerinde olacağı, genişlik zamanlarında olmayacağı ve insanlara zara verecek şekilde satın alıp tekrar satmamak yolu ile gerçekleşeceği üzerinde ittifal etmişlerdir. Zira hukukçulara göre bu şekilde malın alıkonulmasında insanlara zara vardır²⁴⁸.

İslam hukukunda genel kanaat ticaret yapanların kıtlık ve darlık zamanları dışında piyasada darlık meydana getirip fiyatları yükseltmek amacı olmaksızın dilediği kadar mal depolanabilir. Bu durum İslam fıkhiinde yasaklanmış değildir²⁴⁹.

Fıkıhçıların bu konudaki görüşleri iki maddede özetlenebilir:

- 1- Bazılarına göre ihtikâr her zaman için söz konusudur.
- 2- Diğer bazılarına göre ise ihtikâr, mala ihtiyaç duyulduğu zaman söz konusu olur²⁵⁰.

Birinci kısımdakiler, malı piyasadan çekmeyi hiçbir zaman meşru görmeyen ikinciler mala ihtiyaç duyulmuyorsa onu caiz görmüşlerdir.

A- KİTLİK DÖNEMİNDE İHTİKÂR

Mal alıp yığmak her zaman ihtikâr olmaz. Bu fiilin ihtikâr sayılabilmesi için depolanan malın zamanı ve yeri de önem arz eder. Genel olarak karaborsacılık kıtlık dönemi ile ilgili görülmüştür. Bu konu ile ilgili mezheplerin görüşleri şöyledir:

1. Hanefi Âlimleri

Hanefiler, özellikle Ebû Hanife ihtikârı “zarar” ile tayin eder. Ona göre kıtlık malın piyasadan çekilmesinden halk zarar görüyorsa bu karaborsacılıktır. Ebu Hanife’den bakımdan Hanefi kaynaklarında, malın piyasaya sürülmemesinin hükmü, halka verdiği zarara göre belirlenir²⁵¹. Ebû Hanife’ye göre halk darlık içinde değilken tacirler, hal

²⁴⁸ Zuhayfî, *a.g.e.*, IV, 386; Döndüren, “İhtikâr”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 110; Apaydın, “İhtikâr”, *a.g.e.*, II, 370.

²⁴⁹ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; *el-Fetâvâ l-Hindîyye*, III, 213-214.

²⁵⁰ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 305.

²⁵¹ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Mergînânî, *a.g.e.*, II, 373.

darlıkla karşı karşıya getirmek için değil de ticaret için mal toplarsa bu davranış yasak ve haram olmaz²⁵².

Fakat halk darlık içinde iken kişilerin malları toplamak suretiyle insanları darlıkla karşı karşıya getirmesi halinde ihtikâr olur²⁵³.

Hanefi fıkıhçı Kâsâni Ebû Hanife'nin bu görüşünü şöyle dile getirmektedir: *"Bir kimse şehirde yiyecek satın alır, biriktirir ve satmaktan da kaçınır da böyle bir durum diğer insanlara zarar verirse bu bir ihtikâr olur. Stoklaması insanlara zarar vermezse o kişi muhtekir sayılmaz. Çünkü ihtikâr müşteriden malı hapsetmekle ammenin hakkının önlemekle zulüm şartı gerçekleşmemiştir"*²⁵⁴.

el-Fetâvâl-Hindîyye'de bu durum şöyle ifade edilmektedir: "Ticaret yapanlar, kıtlık ve darlık zamanları dışında, piyasada darlık yaratıp fiyatları yükseltmek amacı olmaksızın dilediği kadar mal depolayabilir, bu durum yasaklanmış değildir"²⁵⁵.

Kısaca Hanefi mezhebinin bu konudaki hakim görüşü piyasada bir darlık yoksa ve çekildiği zaman halka zarar vermiyorsa tüccar piyasadan mal çekebilir. Ama dönem kıtlık dönemi ise piyasadan çekilen mal ihtikâr malı olur.

2- Mâliki Âlimleri

İmam Mâlik, kıtlık ve darlık döneminde tüccarın piyasadan malı çekmesi konusunda Ebû Hanife gibi düşünmektedir.

İmam Mâlik'e göre ihtikârı zarar tayin eder bir malın piyasadan çekilmesinde fiyatlar yükselir ve halk da bunlardan zarar görürse bu karaborsacılıktır. Ancak İmam Mâlik'e göre gıda maddelerinin karaborsacılığı her zaman için yasak iken diğer malların piyasadan çekilişine zaruret halinde yasak konur²⁵⁶. Dolayısıyla darlık döneminde tüccarın piyasadan çektiği mal toplumu sıkıntıya soktuğu için Mâlikilere göre de stoklanması uygun değildir.

²⁵² Kâsâni, a.g.e., V, 129.

²⁵³ el-Fetâvâl-Hindîyye, III, 213.

²⁵⁴ Kâsâni, a.g.e., V, 129.

²⁵⁵ el-Fetâvâl-Hindîyye, III, 213.

²⁵⁶ Bâcî, a.g.e., V, 16.

3- Şafii Âlimleri

Şafii'ye göre ihtikâr, kıtlık zamanında gıda maddelerini, fiyatlarını artırma gayesiyle alıp piyasadan çekmektir.²⁵⁷ İmam Nevevî de ihtikârı, gıda maddelerini fiyatları yüksek olduğu bir zamanda ticaret gayesiyle satın alıp fiyatlarını yükseltme için yığıp beklemek²⁵⁸ olarak görmektedir. Nevevî, fiyatların yüksek olduğu b dönemde ibaresi ile kıtlığa işaret ederek böyle bir dönemde piyasadan malı toplayı satmayan tüccarı karaborsacı olarak kabul etmektedir. Bu fiili de ihtikâr çerçevesin almaktadır.

İmam Gazâli de malı alıp yığımayı, her zaman için gayr-i meşru bir iş olara görmekle beraber; bu yasağın, gıda maddelerinin azlığı ve halkın o maddeler ihtiyacının belirgin bir hal aldığı zaman ile daha fazla ilgili olduğunu söyler. Gazâ İhya'sında bu konuya şöyle değinmektedir: *“Yiyeceklerin cinsi gibi bu yasaklı hükümünün bütün vakitlerde cari olması muhtemeldir ki, bu yasaklık yiyece maddelerinin az olduğu ve halkın onlara ihtiyaç duyduğu bir vakte tahsis edilsin Çünkü bu takdirde yiyecek maddelerinin çok bulunduğu ve halkın onlara pek fazla b ihtiyacı bulunmadığı ancak onları az bir fiyatla almaya talip oldukları bir zamand ise, bu malların sahibi malını istif ederken gayesi her hangi bir kılığı meydan getirmek değilse malı stoklayabilir. Böyle bir istifçilikte hiçbir kimseye zarar verme mevzuu bahis değildir. Zaman kıtlık zamanı ise balın, yağın, susamın ve benzerlerini depo edilmesinde başkalarına zarar vermesi söz konusu ise, bu takdirde bu maddeler depo etmenin haram olduğuna hükmetmek gerekir”²⁵⁹.*

Sonuç olarak Şafii'lere göre darlık döneminde piyasadan çekilen malda ihtikâr sç konusudur.²⁶⁰

²⁵⁷ Şirbini, a.g.e., II, 38.

²⁵⁸ Nevevî, a.g.e., VII, 45.

²⁵⁹ Gazâli, a.g.e., II, 211.

²⁶⁰ Şîrâzi, a.g.e., I, 292.

4- Hanbeli Âlimleri

Ahmed b. Hanbel'e göre, bir tacire muhtekir diyebilmek için bir takım şartlar vardır. Bunlardan bir tanesi de satın alınıp piyasaya sürülmeyen malın darlık zamanında piyasadan çekilmiş olmasıdır²⁶¹.

Hanbeli fıkıhçı İbn Kudâme de, ihtikârı tarif ederken haramlığın meydana gelmesi için tüccarın piyasadan çektiği bu malı darlık zamanında piyasadan çekmiş olmasını şart koşar. İbn Kudâme bu konuda şunu söylemektedir: *“yapılan işin ihtikâr olmasının şartlarından birisi de, ihtikâr yapılan malın darlık zamanında piyasadan alınmış olmasıdır. Şöyle ki; şehre bir kafilâ girerken, mal sahipleri onları satın almak için acele eder ve diğer insanların geçimlerinin daralmasına sebep teşkil ederlerse bu uygun olmaz. Bu da uygun değildir. Böyle durumda küçük ile büyük şehir arasında bir fark yoktur. Bolluk ve genişlik zamanlarında hiç kimseye sıkıntı vermeyecek şekilde satın almak ise haram değildir”*²⁶².

Sonuç olarak tüccar bir kimsenin kendisinin yaşadığı şehirde kıtlık döneminde bir malı piyasadan çekip insanların sıkıntısına girmelerine sebep olması İslam fıkıhçıları tarafından uygun görülmemiştir.

B- BOLLUK DÖNEMİNDE MAL STOK EDİP SATMAMAK

Darlık döneminde arz daima talebin altındadır. Arzın talebe eşit olduğu zamanlar da bulunabilir. Yani piyasaya sürülen mal, tüketici isteklerini, halkın ihtiyaçlarını tam olarak karşılayabilir. Böyle bir zamanda az da olsa piyasadan bir miktar malın çekilmesi fiyatları olumsuz yönde etkiler ve fiyatların artışlarına sebep olabilir. Tabii bu durum, tüketicinin vazgeçemeyeceği mallarda daha fazla etkili olur. Çarşı-pazara sürülen mallar tüketici isteklerinden çok fazla ise malların bir kısmı alıcı bulamıyorsa bir miktar malın piyasadan çekilmesi iyi olur.

Bunun faydalarını şöyle sıralayabiliriz:

a- Üretici ve sanayici korunmuş olur.

²⁶¹ İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221; Zuhaylî, a.g.e., III, 585; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II,106; Yeniçeri, a.g.e., s. 306.

²⁶² İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221.

b- Korunan üretici, üretmeye devam edeceği için bolluğun arkasından kıtlığa gelmez.

c- Bedava denecek kadar ucuz olan mallar, israf ve ziyan edilmekten kurtarılır olur.

d- Daha sonraki yılların muhtemel kıtlık ve felaketleri için bir hazırlık olur²⁶³.

Nitekim Kur'an-ı Kerim bunun en güzel örneğini bize sunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği gibi Hz. Yusuf çok iyi ve bol mahsulün alındığı yıllarda, ihtiyaç fazlası malları, arkadan gelecek olan kuraklık ve kıtlık yılları için ambarlamıştır²⁶⁴. Hz. Yusuf bu davranışı ile hem malların israf ve ziyan edilmesini önlemiş oldu, hem de gelecek yılları garanti altına aldı. Hz. Yusuf bu davranışı ile gıda maddelerini piyasaya tüketici isteklerini karşılayacak kadar sunduğundan aynı zamanda her hangi bir buhranın doğmasını da önlemiş oldu. Hz. Yusufun bu icraatı ihtikâr değil midir diye bir soru akla gelebilir? Cevap olarak değildir deriz. Çünkü bu bir kişisel eylem değildir. Bir tedbir ve devlet politikasıdır.

Fukaha da: "Bir yerde piyasadan mal çekip yığmak halka zarar vermiyor bunun bir mahzuru yoktur" demektedir²⁶⁵.

Bu ifade, bolluk döneminde piyasadan ne kadar malın çekilebileceğini göstermektedir. Piyasadan çekilecek mal, fiyatları tüketici aleyhine etkileyici miktar olmamalıdır. Şu halde piyasaya sürülen malın talebe eşit olduğu zamanlarda ihtikâr yapmak dengeyi bozacağından halka zarar verecek ve dolayısıyla yasaklanacaktır. İhtikârı hiçbir zaman için doğru bulmayan Gazâli bile, malların çok ucuza gittiği bolluk devresinde ona müsaade eder ve der ki; "*Gıda maddeleri, halkın ihtiyacında çok fazla olur da halk çok az bir kıymet ile o malları almak istiyorsa; rağbet çok düşerse ise mal sahibi bu durumda malını bekletebilir. Ancak bu, kıtlığa yol açmamalıdır*"²⁶⁶. Gazâli, malların değerini bulması için, bunu caiz görmüş fakat taleplerin karşılanmaması ile sun'î bir kıtlığa yol açılmasına da izin verilmemesi gerektiğini söylemiştir.

²⁶³ Yeniçeri, a.g.e., s. 306.

²⁶⁴ Bkz. Yusuf, 55/47-49.

²⁶⁵ Bilmen, a.g.e., VI, 124.

²⁶⁶ Gazâli, a.g.e., II, 211.

1- Hanefi Âlimleri

Hanefilere göre bolluk döneminde tüccarın piyasadan çektiği malın ihtikârı olmaz. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Ebû Hanîfeye göre: “Bir yerde piyasadan mal çekip yığmak halka zarar vermiyorsa bunun bir mahzuru yoktur”²⁶⁷.

Kâsânî Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü şöyle beyan etmektedir: “Halk darlık içinde değilken tacirler halkı darlıkla karşı karşıya getirmek amacı olmaksızın ticaret için mal depolayabilirler. Böyle bir davranış haram olmaz”²⁶⁸.

el-Fetâvâ'l-Hindiyye'de de Kâsânî'nin bu görüşünü teyit eden görüş bulunmaktadır. el-Fetavâ'l-Hindiyye'de "Ticaret yapanlar, kıtlık ve darlık zamanları dışında, piyasada darlık meydana getirip fiyatları yükseltmek amacı olmaksızın dilediği kadar mal depolayabilir, bu durum yasaklanmış değildir"²⁶⁹. ifadesi bulunmaktadır.

2-Mâlikî Âlimleri

İmam Mâlik'e göre pazarda fiyatların yükselmesine ve halkın zarar görmesine sebep olan her mevzu ve şekli ile ihtikâr memnu olmakla beraber, bolluk döneminde piyasadan mal çekip depolamak, kıtlık zamanına halk için bir hazırlık olduğundan tüccarın bolluk devresinde piyasadan mal çekmesi caizdir²⁷⁰.

İmam Mâlik, bolluk devresinde depolanan bu malın kıtlık dönemi gelmesi halinde yetkili kişi tarafından tüccara depoladığı malı satması emredilebileceğini söylemektedir²⁷¹.

Her malın depolanmasını ve halka zarar veren her çeşit malın depolanmasını ihtikâr kabul eden İmam Mâlik bu görüşü ile tacirin bolluk döneminde halka zarar vermeyen malı depolamasında bir sakınca görmemiştir.

²⁶⁷ Bilmen, a.g.e., VI, 124.

²⁶⁸ Kâsânî, a.g.e., V, 129.

²⁶⁹ el-Fetâvâ'l-Hindiyye, III, 213.

²⁷⁰ Sahnûn, a.g.e., X, 123; Bâcî, a.g.e., V, 17.

²⁷¹ Bâcî, a.g.e., V, 17.

3- Şafii Âlimleri

Şafii fıkıhçıları da tüccarın bolluk devresinde daha sonra satmak amacı ile piyasadan mal çekmesinde bir sakınca görmemişlerdir²⁷².

Şafii mezhebinin önde gelen âlimlerinden Nevevî tüccarın bolluk devresinde piyasadan mal toplayıp depolamasını ihtikâr saymazken bu konuda şunu söylemektedir: "*Bir esnaf, bol ve ucuz bir zamanda alıp yığıyorsa karaborsacılık yapmış sayılmaz, ihtikâr, ancak fiyatların yükselmeğe yüz tuttuğunu görüp erzak almak ve daha yüksek fiyatlara satmak için beklendiğinde meydana gelir*"²⁷³.

İmam-ı Gazâli de İhya'sında konu ile ilgili şunu söylemektedir: "*Yiyecek maddelerinin çok bulunduğu ve halkın onlara pek fazla bir ihtiyacı bulunmadığı zamanda bu maddelerin sahibi onları istif etmekten gayesi her hangi bir kulluğu icat etmek olmadığı takdirde istif edebilir*"²⁷⁴.

4- Hanbeli Âlimleri

Ahmed b. Hanbel de diğer mezhep imamları gibi tüccarın bolluk döneminde piyasadan mal çekip depolamasında bir sakınca görmemiştir.

Hanbeli fıkıhçı İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki görüşlerini şöyle aktarıyor: İnsanları sıkıntıya düşürdüğünde malı alıp yığma ihtikârdır. Bu iki şekilde meydana gelir.

1- Depolanan mal piyasadan çekmenin halkı zor duruma düşürebileceği bir bölgede olması gerekir; Mekke, Medine ve kaleler gibi. Ahmed b. Hanbel, çok verimli ve bolluk içinde olan, kendilerine dışardan fazla mal gelen Basra, Bağdad ve Mısır gibi yerlerde mal alıp piyasadan çekmenin, çok kere piyasaya bir etkisi olmayacağı için, bunu haram olarak görmez.

2- Depolanan mal kıtlık yıllarında olmalıdır. Öyle ki bir ticaret kervanı geldiğinde paralı kimseler hemen koşup malları satın alırlar ve halkı ezerler. Fakat bolluk ve ucuzluk zamanında hiç kimseye zarar vermeyecek olan bir stok haram değildir²⁷⁵.

²⁷² Şîrâzî, a.g.e., I, 292; Gazâli, a.g.e., II, 211; Nevevî, a.g.e., VII, 45; Zuhaylî, a.g.e., III, 584; Yeniçeri, a.g.e., s. 308; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 106; Apaydın, "İhtikâr", a.g.e., II, 369.

²⁷³ Nevevî, a.g.e., VII, 45.

²⁷⁴ Gazâli, a.g.e., II, 211.

²⁷⁵ İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221.

Mal bolluğundan doğan buhran dönemlerinde piyasadan bir miktar mal çekmeyi İslam hukukçuları iktisadi hayat için uygun daha da ötesi yararlı gördükleri açıkça anlaşılmaktadır. Hatta İbn Hazm (ö.456/1064), bolluk döneminde ihtikâr yapan; mal alıp yağın kimsenin günahkar olması şöyle dursun, o, tam tersine çok güzel bir iş yapmış olur. Çünkü tüccar ne kadar malı çabuk satarsa o kadar çok mal getirir. Alıcı bulamayıp malları ziyan olup giderse bir daha mal getirmezler, bu ise Müslümanlara zarar verir. Böylece gerek tüccarın ve gerekse halkın menfaatini sürdürme bağlamış olur. Ticaretin durup halkın zarar görmemesi için de ihtiyaç fazlası malların alınıp ambarlarda tutulması uygun bir davranıştır²⁷⁶. Bazı hukukçulara göre tüccarın bu davranışında sakınca ve mekruhluk bir yana müstehaplık vardır²⁷⁷.

VIII- EV İHTİYAÇLARI İÇİN YAPILAN TEDARİKLERİN İHTİKÂRLA İLGİSİ

Kişinin kendi evinin ihtiyacı için mal tedarik edip ambara erzak yağmasında İslam hukukçuları bir sakınca görmemişlerdir²⁷⁸.

Abdurrezzak (ö.211/826), Rasulullah'ın, ailesinin bir yıllık ihtiyacını tedarik ettiğini ve bunu depoladığını artanı ise halkın genel menfaatlerine harcadığını nakletmektedir²⁷⁹.

Çağımızın fıkıh bilginlerinden Muhammed Ebû Zehra (ö.1974) da *et-Tekefülü'l-İctimai fi'l-İslam* adlı eserinde ev ihtiyacı için depolanan mal hakkında şu görüşe yer vermektedir: "*Bir kimsenin karaborsaya sürdüğü malın, bizzat kendisinin ve bakmak zorunda olduğu kimselerin tam bir senelik nafakalarından fazla olması gerekir. Zira, herkes ailesinin bir senelik ihtiyacını saklayabilir, stok edebilir. Hz. Peygamberin de böyle yaptığı vakidir. O, münasip vakitlerde ailesinin bir yıllık yiyecek ihtiyacını sakladı*"²⁸⁰.

²⁷⁶ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 64.

²⁷⁷ Şevkani, *a.g.e.*, V, 222.

²⁷⁸ Şirbîni, *a.g.e.*, II, 38; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 584; Ebû Zehra, *et-Tekefülü'l-İctimai fi'l-İslam*, s. 114-115; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 309; Kahtan ed-Dûri, *a.g.e.*, s. 50.

²⁷⁹ Abdurrezzak, *a.g.e.*, VIII, 202.

²⁸⁰ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 114-115.

İbn Hacer el-Heytemi (ö.974/1567), de kıtlık zamanında olsa bile bir kimsenin satmak için değil de kendisi ve ailesi için mal satın alıp elinde tutması haram olmaz demektedir²⁸¹.

Vehebe Zuhayli'ye göre de, ailesinin bir yıllık ihtiyacı için kişinin mal depolamasında sakınca yoktur. Ancak bir yıldan fazla ihtiyaç için tedarik ettiği mal da bir sakınca olup olmadığı konusunda iki görüşün bulunduğunu bu iki görüşten uygun olanın da fiilin mekruh bile olmadığınıdır. Fakat evlâ olan fazla olan bu miktarı satmasıdır²⁸². İster bolluk ister darlık döneminde olsun kişinin kendisinin ve ailesinin temel ihtiyaçları için bir yıllık bir stok yapmasında bu fıkıhçıların da dediği gibi bir sakınca olmamalıdır. Zira ortada piyasayı daraltma veya kâr gütmeye amacı yoktur. Tamamen ihtiyaç için geleceğe yönelik bir tedbir ve hazırlık söz konusudur.

IX- ALTIN-GÜMÜŞ VE PARANIN İHTİKÂRI

İhtikâra konu olan malların piyasadan çekilip satmak gayesiyle ambarlarda bekletilmesinin ve hangi çeşit malların ihtikâra konu olacağı konusunda İslam hukukçularının, geniş tartışmalara girdiğine daha önce değinmiştik.

Ebû Hanife, Şafîî, Ahmed b. Hanbel gibi hukukçular yiyeceklerle sınırlı hadisleri esas aldıklarından yasağın kapsamını insan ve hayvan yiyeceklerine hasretmişlerdir. Bunun dışındaki bütün eşyalarda ister altın, ister para, ister petrol olsun... fark etmezsiniz, ihtikârın meydana gelmeyeceğini söylemişlerdir²⁸³.

Ebû Hanife, Şafîî, Ahmed b. Hanbel gibi hukukçular ihtikârın doğuracağı kamu zararının ancak bu zorunlu tüketim maddelerinde gözlemlendiği noktadan hareket ederek gıda malları dışındaki mallarda ihtikârı kabul etmezler.

Mutlak karaborsacılık yasağına ilişkin hadisleri ve muhtemel kamu zararını esas alan İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf ise yokluğu veya kıtlığı sıkıntı doğuracak her türlü ihtiyaç maddesinin stoklanmasını caiz görmediklerinden altın, gümüş ve paranın da ihtikârını caiz görmemişlerdir²⁸⁴.

²⁸¹ İbn Hacer, el-Heytemi, *a.g.e.*, I, 691.

²⁸² Zuhayli, *a.g.e.*, III, 584.

²⁸³ Kâsâni, *a.g.e.*, V, 1291; Nevevî, *a.g.e.*, IX, 43; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 123; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 561; *el-Mevsû'atu'l-fıkhiyye*, "İhtikâr", II, 92.

²⁸⁴ Sahnûn, *a.g.e.*, X, 123; Bâcî, *a.g.e.*, V, 17; Kâsâni, *a.g.e.*, V, 129; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 214; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 123; Şafak, *a.g.e.*, s. 106; Karaman, *Mukayeseyeli İslam Hukuku*, II, 105; Döndüren, *İslam*

İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf, mutlak yasağın mukayyed nassla takyit edilemeyeceğini, hadislerdeki “taam” kavramının örnek için zikredildiğini, bundan gıda maddeleri dışındaki maddelerin karaborsacılığının caiz olduğu şeklinde bir anlam çıkarmak gerektiğini söyleyerek, ihtikârı yasak olan malların içine altın-gümüş ve para gibi diğer malları da dahil ederek bütün malların ihtikârını yasaklamışlardır²⁸⁵.

İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'a göre karaborsacılığın yasaklanmasında toplumun zarar görmesi ve karaborsacının kasdı önemli unsurlardır. Toplumun normal ve tabii ihtiyacı olan her hangi bir maddeyi, sırf darlık meydana getirip, fiyatların yükselmesini sağlamak amacı ile depolamak karaborsacılık sayılır. Bu da ister gıda, ister giyim, ister altın, gümüş, para olsun fark etmeksizin karaborsadır. Fakat ihtikârı sadece insan ve hayvan yemleri ile sınırlamak doğru değildir²⁸⁶.

Ekonomi tarihine bakıldığında her dönemde farklı para çeşitlerinin tedavülde olduğunu görürüz. Bir zamanlar alış-verişler değiş tokuş usulüyle yapılırken, paranın bulunması ile ekonomik yaşamda para söz konusu oldu.

İslam coğrafyasına baktığımızda uzun bir zaman altın ve gümüşten yapılan paralar kullanıldı. Zamanla madeni paralar yerini kağıt paralara bıraktı. Ayrıca paranın başka bir para birimiyle alınıp satılması da söz konusudur.

Spekülatörler yerli paranın yabancı para karşısında değer kazanmasını sağlayarak önemli ölçüde piyasaya gayr-i resmi bir etkide bulunarak paranın kıymetlenmesini sağlarlar. Yerli para yabancı para karşısında iyice değerlendirildikten sonra bu defa yine bu aktörler harekete geçerek yerli parayla trilyonları bulan yabancı para satın alırlar. Bu durumda piyasada ciddi bir yabancı para açığı oluşur. Panikleyen piyasa kontrolden çıkar. Yabancı para birimi fiyatı aniden fırlar. Bunun üzerine bu gizli güçler ellerindeki paraları yine piyasaya geri sürerler.

Buna benzer bir örneği Suudi Arabistan için verebiliriz. Hac döneminde farklı ülkelerden milyonlarca insan hacca gider. Bu insanlar mecburen günlük yaşamlarındaki harcamalarda Arabistan'ın yerli para birimini kullanacaklardır.

Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri, s. 198; Yeniçeri, a.g.e., s. 292; Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 58.

²⁸⁵ Kallek, a.g.e., s. 58.

²⁸⁶ Merginâni, a.g.e., II, 373; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214; Şafak, a.g.e., s. 106.

Yukarıdaki hadiseyi buraya da uygulayabiliriz. Eger ülkede ciddi bir Riyal açığı oluşturulursa o zaman bu paranın değeri yükselir. Yani nadir olan şeyler değerlenir kaidesinden hareket edersek piyasada bir şeye talep fazla arz az ise ve bunu da birileri yapıyorsa o zaman karaborsacılık olur.

Bunun yanında zamanla piyasa şartları da değişiyor. Ebû Yûsuf'un zamanında dünya piyasasında altın ve gümüşün hakimiyeti vardı. Bununla beraber tüm dünya borsaları Bağdad, Basra İskenderiye piyasasına göre şekilleniyordu. Bu durumda altın ve gümüşün ihtikârı pek ala mümkündür.

Ama günümüzde altın genelde süs eşyası olarak kullanılıyor. Bu yüzden o zamana göre daha az bir etkiye sahiptir. Onun yerine geçen kağıt para pek ala ihtikâra konu olabilmektedir. Ayrıca dün altın gümüş piyasayı gerebiliyordu, bugün ise döviz aynı olumsuzluğa sebep olmaktadır. Yarın da bir başka para birimi veya onun görevini gören bir başka birim bu olumsuzluğa neden olabilir.

Bu bilgilerden hareketle İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'un, altın gümüş, para, gıda... çeşidi ayırmaksızın stoklanıp insanlara zararı olan her mal ve maddenin stoklanması ihtikârdır anlayışı ve görüşünün günümüz piyasa şartlarına daha uygun olduğunu mülâhaza ediyoruz.

X-İHTİKÂR YASAĞINDA MESAFENİN ETKİSİ

İslam hukukçuları, birkaç hukukçunun haricinde uzak yerden mal getirip piyasaya arz etmemeye sıcak bakmışlardır. Şimdi mezheplerin bu konudaki görüşlerine göz atalım:

A- Uzak Yer

Hz. Peygamberin “*calip rızıklanmıştır, muhtekir ise lanetlenmiştir*”²⁸⁷ hadisinde tacir yerine calip kelimesi kullanılmıştır. Calip, bir şehre veya bir yere başka bir beldeden mal, hayvan v.s. getiren kişi demektir.

Fıkıh kitaplarında da uzak yerlerden veya bir şehre o şehrin dışından mal getirenler için hep bu kelime kullanılmaktadır. Ayrıca ifadelerden câlibin sadece bir dış ülkeden yani siyasi hakimiyet sınırları ötesinden mal getiren anlamında kullanılmadığı aynı ülke içindeki uzak bir yerden mal getiren anlamında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre calibi günümüzdeki anlamıyla sadece dış ülkelerden mal getiren ithalatçı olarak anlamamak lazımdır.

Yine fıkıh kitapların da “şehre mal getiren, bir şehre uzak bir beldeden, bir şehre çok uzaktan getirilmiş olsun, yakından getirilmiş olsun” gibi ifadelerle geçmektedir. Bütün bu ifadelerden anlaşılıyor ki bir ülke içindeki uzak bir bölgeden getirilen mallarla bir dış ülkeden getirilen mallar aynı hükme tabi tutulmuştur²⁸⁸. Bir ülke içindeki uzaklık bir şehirden başka bir şehre mal götürme olarak kabul edilmiştir²⁸⁹. Bu malları ihtikâr yasağına dahil edenler de vardır, etmeyenler de vardır. Biz de daha önce ithalatçının ihtikâr durumu bölümünde bunu ele aldığımız için fıkıhçıların bu konudaki görüşlerine yeniden yer vermeyeceğiz²⁹⁰.

²⁸⁷ İbn Mâce, “Ticârât”, 12.

²⁸⁸ Yeniçeri, a.g.e., s. 299.

²⁸⁹ Kâsânî, a.g.e., V, 129; Merginânî, a.g.e., II, 374.

²⁹⁰ Bkz. s. 55-61 arası.

B- Şehir ve Cıvarı

Hız. Peygamber şehre mal getirilmesini övgüyle karşılarken gelen malların halka sunulmadan hemen şehir esnafı tarafından alınıp depolanmasına da karşı çıkmıştır²⁹¹. Bunu önlemek için Hız. Peygamber görevli kişiler de tayin etmiştir²⁹².

Bir şehirde alınıp gene aynı şehirde depolanan malın karaborsa malı olduğu hususunda İslam hukukçuları ittifak etmişlerdir. Şehre dışardan mal getirenin de mallarını satışa sunmak zorunda olduğunu iddia edenlerce de bu konuda itiraz edilecek bir husus zaten yoktur.

Dışardan mal getirene serbestlik verenler, ihtikârı şehirde ikinci elden başlattıklarından ithalatçıya serbestliği vermişler, ama şehir içinde çarşı esnafından mal alıp ihtikâr yapmasını caiz görmemişlerdir.

Bu girişten sonra konu ile ilgili mezheplerin görüşlerine değinmeye çalışalım.

1- Hanefi Âlimleri

Ebû Hanife, şehir dışından getirilen malı ihtikâra konu saymamış, çünkü ona göre başka şehirden getirilen mallarda kamunun bir hakkı yoktur. Ve tacirin gidip başka şehirden mal getirme zorunluluğu da yoktur. Dolayısıyla başka şehirlerden getirilen mallar ihtikâra konu olamaz. Fakat Ebû Hanife ihtikâr konusunda şehir çevresini şehre dahil ederek şehir civarından getirilen malları ihtikârdan saymıştır²⁹³. Ona göre şehirden bir malı alıp depolamak yasak olduğu gibi şehre yakın civar yerlerden alıp yığmak da aynı şekilde yasaktır²⁹⁴. Ancak bir beldeden veya civarından satın alınan malları orada satmayı stoklamak o belde ahalisine zararlı değilse Ebû Hanife bunda bir beis görmemektedir²⁹⁵.

İmam Muhammed'e göre ise uzaklığına yakınlığına bakılmaksızın bir şehre mal getirilmesi adet olan her yer o şehrin civarındır. Böyle bir yerden mal getirmek ve depolamak yasak ve ihtikârdır²⁹⁶. Bu bakımdan İmam Muhammed'e göre bir şehirden malı toplamak veya mal getirilmesi adet olan bir yerden şehre mal getirip satışa

²⁹¹ Buhâri, "Büyük", 72.

²⁹² Kettâni, *et-Terâtibü'l- İdâriyye*, I, 285.

²⁹³ Merginânî, *a.g.e.*, II, 374.

²⁹⁴ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129

²⁹⁵ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124.

²⁹⁶ Merginânî, *a.g.e.*, II, 374.

sunmamak haramdır²⁹⁷. Ebû Yûsuf ihtikâr yasağının umumi oluşundan hareket ettiğinden ona göre ister şehirden, ister şehir civarından isterse başka bir şehirden getirilsin fark etmeksizin böyle bir malı depolamak ihtikârdır²⁹⁸.

Özetle Hanefi hukukçular şehir ve şehir civarından toplanıp depolanan mallar satılmadığında halka sıkıntı veriyorsa ihtikârdır. Dışardan ve uzak yerlerden getirilen malları satmamayı ise Ebû Yusuf dışında ihtikâr olarak değerlendirmemişlerdir.

2- Mâliki Âlimleri

Mâliki fıkıh bilgileri ithalatçının ihtikârı bölümünde değindiğimiz gibi ithalatçının bir malı stoklaması halinde ihtikâr sayılıp sayılmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ama şehrin içinde toplanıp stoklanan malları ihtikâr malları olarak kabul ederek böyle bir depolamayı uygun görmemişlerdir²⁹⁹.

3- Şafîi Âlimleri

Şafîi mezhebi bilgileri, diğer mezhepler gibi şehir içinde toplanıp saklanan ve piyasaya sürülmeyen malları ihtikâr olarak kabul ederler. Yani ihtikârda sadece kişinin yaşadığı şehirde alıp depolamayı esas alırlar. Şehir dışından getirilen malları ihtikâra konu kabul etmedikleri gibi, bu malı stoklayıp piyasaya sürmeyen ithalatçıyı da karaborsacı olarak nitelemezler. Fakat Şafîiler şehir civarı ile ilgili bir yorum yapmamışlardır³⁰⁰.

4- Hanbeli Âlimleri

Ahmed b. Hanbel, Mekke, Medine ve sınır boyları dışındaki yerlerde hiçbir ihtikârın meydana gelmeyeceğine inandığı için sadece bu üç yerde piyasadan malın çekilmesi ile ihtikârın söz konusu olacağını hükme bağlayarak bu üç yerin dışındaki yerleri buralara dahil etmemiştir³⁰¹.

²⁹⁷ Mevsîlî, *a.g.e.*, IV, 161.

²⁹⁸ Mevsîlî, *a.g.e.*, IV, 161.

²⁹⁹ Kallek, "İhtikâr", *DA*, XXI, 562; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 300.

³⁰⁰ Nevevî, *a.g.e.*, VII, 43.

³⁰¹ İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 585.

XI- İHTİKÂR YASAĞINDA BÜYÜK-KÜÇÜK ŞEHİR AYIRIMI

Yerleşim yerinin büyüklüğüne ve küçüklüğüne bağlı olarak bazı malların fiyatları ve o mallara karşı arz ve talep değişik olur. Bu durum tabii olarak karaborsacılığı da etkileyecek ve tetikleyecektir. Bunun içindir ki ihtikâr konusunda ihtikâr yapılan şehrin büyük veya küçük olması önem arz etmektedir.

İbni Haldun (ö.808/1406), bu durumu şöyle izah etmektedir: “*Bir şehir bayındır olup nüfusu çoğalırca yiyecek maddeleri ve bu kabilden olan hayat için zaruri maddeler ucuzlar. Bir şehrin bayındırlığı azalarak nüfusu eksilirse bunun tersine olarak yaşamak için zaruri olan nesnelere fiyatları yükselir. İkinci derecedeki ihtiyaçlardan olan ve geniş hayat için gereken nesnelere fiyatları ucuzlar. Nüfusu az olan küçük şehir ve kasabalara gelince; iş ve kazanç az olduğu için, yiyecek maddeleri o nisbette az olur. Şehirleri küçük ve istihsali az olduğu için bunlar yiyecek maddelerini bulamayacaklarından korkarlar. Bundan dolayı ele geçirdikleri mahsulleri saklar ve gerekeceği zaman için biriktirirler. Bunun bir sonucu olarak bu küçük şehir ve kasabalarda bu maddeleri bulmak zorlaşır ve temin etmek isteyenler ancak yüksek fiyatlarla satın alabilirler. İkinci derecedeki ihtiyaçlardan ve refahlı hayatın ihtiyaçlarından sayılan maddelere gelince, bu küçük şehirlerde kazançlar ve nüfus az olduğu için ahalisi bu gibi nesnelere aramaz ve satın alan olmadığı için bu gibi maddeler ucuz olur*”³⁰².

Büyük ve küçük şehirlerdeki fiyat hareketlerini İbni Haldun gibi dikkate alan İslam hukukçuları, büyük ve küçük şehirde yapılan ihtikâra farklı yaklaşmışlardır.

1- Hanefî Âlimleri

Ebû Hanîfe'ye göre küçük şehrin yani kasabanın yakınındaki yerlerden o kasabaya getirilecek olan malların alınıp bekletilmesi kasabaya zarar vereceğinden buna engel olunur. Eğer zarar vermeyecek derecede şehir büyükse bu tutum karaborsacılık olmaz ve dolayısıyla kişi bundan men edilemez³⁰³.

İslam iktisadı ile ilgili önemli çalışmaları olan Celal Yeniçeri Ebû Hanîfe'nin bu görüşüne şöyle bir yorum getirmektedir. “*Ebû Hanîfe burada şunu düşünmüş*

³⁰² İbni Haldûn, a.g.e., II, 275-277.

³⁰³ Kâsânî, a.g.e., V, 129.

olabilir. İstanbul'u ele alalım. Bu büyük şehri onun köyleri besleyemez. Oraya her türlü gıda maddeleri çok uzaklardan getirilir. İstanbul'un köylerindeki mahsulün alınıp bekletilmesi bu şehirde hissedilemez. Küçük bir kasaba mesela Biga'ya gıda maddeleri Türkiye'nin her tarafından gelmez, sadece civarından ve kendi köylerinden gelir. Bu sebeple onun köylerindeki ve civarındaki mahsulün alınıp bekletilmesi ve piyasaya sürülmemesi onu çok etkiler. Kanaatimizce Ebû Hanife bu durumu düşünmüştür. Ona göre küçük şehrin aksine büyük bir şehirde malın alınıp bekletilmesi bir zarar doğurmuyorsa kişi bundan men edilemez. Çünkü başkalarına zarar vermeden mal sahibi netice itibari ile kendi malını bekletmektedir"³⁰⁴.

Hanefî ulemasından Kâsânî de mezhebinin bu konudaki görüşünü şöyle izah etmektedir: "...Bir kimse şehirde yiyecek satın alır, biriktirir ve satmaktan da kaçınır da böyle bir durum diğer insanlara zarar verirse bu bir ihtikârdır. Mahallin büyüklük veya küçüklüğü zararın halk üzerindeki tesirine göredir. Şehir büyük, mal sahibinin ihtikârî insanlara zarar vermezse o kişi muhtekir sayılmaz. Çünkü ihtikâr müşteriden malı hapsedmekle âmmenin hakkını önlemekle'zulüm şartı gerçekleşmemiştir"³⁰⁵.

Ebû Hanife'nin aksine Ebû Yûsuf'a göre, büyükçe bir köyden mal satın alıp yine o köyde bekletip satışından kaçınmak ihtikâr olur"³⁰⁶.

2- Diğer Mezheplerin İmamları

Ebû Hanife'nin, ihtikâr konusunda yaptığı büyük ve küçük şehir ayırımını Mâlikî ve Hanbelî mezhebi hukukçuları yapmamaktadırlar. Bu mezheplerin hukukçularına göre insanların geçimlerini daraltacak her türlü ihtikâr girişimi büyük-küçük şehir fark etmeksizin yasaktır.

Şayet bu ihtikâr girişimi bolluk ve genişlik zamanlarında hiç kimseye sıkıntı vermeyecek şekilde yapılırsa büyük-küçük şehir fark etmeksizin bir sakıncası yoktur"³⁰⁷.

Yani kısaca bu mezhep alimleri bir yerleşim alanında ihtikâr yasağı koyabilmek için yapılan ihtikârın halka bir zararı olması gerekir, şayet yapılan stoklama halka

³⁰⁴ Yeniçeri, a.g.e., s. 301.

³⁰⁵ Kâsânî, a.g.e., V, 129.

³⁰⁶ Tahavî, *İhtikârü'l-Fukahâ*, I, 275.

³⁰⁷ İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221; Zuhaylî, a.g.e., III, 585; Yeniçeri, a.g.e., s. 301.

zarar veriyorsa küçük-büyük şehir ayırmaksızın ihtikâr yasak ve haramdır. Böyle bir sıkıntı yoksa küçük-büyük şehir fark etmeksizin malı stoklama da bir sakınca yoktur.

XII- İHTİKÂR KONUSUNDA ŞEHİR VE KÖY İLİŞKİSİ

İslam hukukçuları iktisadi hayatı şehir üzerine kurmaktadırlar. Bilhassa karaborsacılık konusunda şehrin korunduğu hemen göze çarpmaktadır. Bu koruma da bizce iktisadi anlamda doğru olmalıdır. Yeniçeri'nin de dediği gibi önce şehrin hayatı teminat altına alınmalıdır³⁰⁸. Çünkü şehir ayakta durdukça köylerini de ayakta tutar. Şehir güçlü olduğu zaman köyler de güçlü olur. Aynı şekilde şehir iktisadi anlamda çökerken köylerini de çökertir veya zayıflatır. Onun için iktisadi yaşamı şehirden başlatmak daha akılcı bir yoldur.

İslam hukukçuları da bunu düşünmüş olacak ki iktisadi yaşamı şehir yaşantısının üzerine kurmuşlardır. Nitekim Mâlikî ulemasından Bâcî (ö.474/1081), eserinde İmam Mâlik'in şehir ve köy ilişkilerine dair görüşlerine yer yerirken İmam Mâlik'ten naklettiği görüşler bu konuda İslam hukukçularının görüşlerine tercüman olmaktadır. "Eğer şehirde bol mal varsa ve köylünün şehirden mal satın alması şehir halkını sıkıntıya düşürmüyorsa, köylülerin şehirden satın alıp götürmeleri yasaklanamaz. Eğer şehirle civarı arasında eşit bir durum varsa, şehirden köylere mal çıkartılıp götürülmesi yasaklanır. Şehirde mal bol ise ve köy kesiminde o mala ihtiyaç varsa, şehirden köye mal satışına müsaade edilir. Malların şehre getirilip depolanması hem şehir hem de köy kesimi için bir hazırlık ve bir güvencedir. Şehirde yiyecek maddeleri az ise ve köy kesiminin onları satın alıp götürmesi şehirliye zarar verecekse yasaklanır. Ancak şehirde alıp yemeleri yasaklanmaz"³⁰⁹.

Sosyal bunalımlar, patlamalar hep kalabalık olan yerlerde yani şehirlerde meydana geldiğinden hukukçuların, iktisadi hayatı şehirden başlatmalarının isabetli bir görüş olduğu kanaatindeyiz. Çünkü köy ve benzeri küçük belde ve yerleşim alanlarında çıkacak bir buhran ve sıkıntı genellikle o köy ile sınırlı kalır. Söz konusu köy ile sınırlı kaldığından fazla olumsuz yan etkisi olmaz. Olsa dahi hissedilmeyecek derecede olur. Ama şehirde başlayacak olan bir buhran ve sıkıntı hem şehre hem de

³⁰⁸ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 302.

³⁰⁹ Bâcî, *a.g.e.*, V, 16.

şehrin bütün bölge ve köylerine de zararı dokunacağı bir gerçektir. Binaenaleyh İmam Mâlik'in dediği gibi şehirde ihtikâr olacak mal az ve sadece şehirlie yetecek kadar olduğundan, şehirden köye götürmek şehir halkına zarar verecekse engellenmelidir³¹⁰. Şehir ve köy arasındaki mal tedariki bu durum gözetilerek düzenlenmelidir.

XIII. İSLAM HUKUKUNDA İHTİKÂR YASAĞININ DELİLLERİ

İslam hukukçuları ihtikârın yasaklığı konusunda tabii olarak öncelikle Kur'an'dan sonra da Sünnetten deliller getirmişlerdir şimdi bu delillere göz atalım.

A- İhtikârın Kur'an-ı Kerim'den delilleri

Kur'an-ı Kerim'de ihtikâr yasağına direkt atıfta bulunan ayet bulunmamaktadır. Bu yasak ile ilgili ayet olmamakla beraber haksız yoldan kazanç sağlamayı yasaklayan ayetler mevcuttur: *"Artık ölçüğü ve tartıyı tam tutun. İnsanların eşyasına haksızlık etmeyin. Yeryüzünü, islahından sonra bozmayın..."*³¹¹; *"Kendilerine yasak edilmişken faizi almaları ve haksız yere insanların mallarını yemeleri sebebiyledir ki, evvelce kendilerine helal kılınmış bir çok temiz pak nimetleri onlara haram kıldık..."*³¹², *"Aranızda birbirinizin mallarını haksız sebeplerle yemeyin ve insanların mallarından bir kısmını bile bile günahla yemek için, o malları hakimlere (rüşvet) vermeyin"*³¹³.

Ayrıca Hac Suresinin 25. ayetinde geçen "ilhad" kelimesi bazı müfessirlerce ihtikâr olarak yorumlanmıştır³¹⁴.

Fahredden Razi (ö.606/1210), bu ayeti tefsir ederken Mücâhid ve Cübeyr'in rivayetine dayanarak "ilhad" kelimesini ihtikâr olarak tefsir etmiştir³¹⁵.

Kurtubi (ö.671/1273), Ebû Dâvud'da yer alan Hz. Peygamberin: *"Harem bölgesinde gıda maddeleri karaborsacılığı yapmak, orada ilhâd (zulüm) yapmaktır"*³¹⁶ hadisinden hareketle bu ayette yer alan ilhâdın bir anlamının da ihtikâr olduğu

³¹⁰ Bâcî, a.g.e., V, 16.

³¹¹ A'raf, 7/85.

³¹² Nisa, 4/161.

³¹³ Bakara, 2/188.

³¹⁴ Gazâli, *Ihyâ*, II, 210; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, X, 5441.

³¹⁵ Fahreddin er-Razi, *Mefâtihi'l-gayb*, XVI, 294-295.

³¹⁶ Ebû Dâvud, "Menâsik", 91.

görüştüğüdür. Kurtubi'ye göre bu aynı zamanda Ömer b. el-Hattab'ın da görüşüdür³¹⁷. Hadiste geçen "ilhâd" kelimesi lügatte "hak" dan sapmak anlamına gelirse de, burada zulüm anlamına kullanılmıştır. Çünkü Mekke arazisi ziraate elverişli olmadığından orada bulunan kimseler rızık te'mininde fevkalade güçlük çekmektedirler. Bu sebeple orada yapılan karaborsacılık böyle bir sıkıntısı olmayan memleketlerde yapılan karaborsacılıktan daha fazla sıkıntıya düşüreceğinden bu durum tam manasıyla zulümdür.³¹⁸ Zulüm kelimesinin yerine "ilhâd" tabirinin kullanılması ise bu işin ne kadar büyük bir vebal olduğunu göstermektedir.

İbn Kesir de (ö.774/1372), İbn Ömer'den gelen bir rivayete dayanarak Hac Suresinin 25. ayetinde geçen "ilhâd" kelimesini ihtikâr olarak değerlendirmiştir³¹⁹.

Kur'an-ı Kerim'de haksız kazancı yasaklayan ayetlerle ve bu haksız kazancın bir numunesi kabul edilen ihtikârı yasaklayan Hac Suresi 25. ayetinden başka Hz. Musa'nın kavminden olup ama aynı zamanda da azgın ve zalim bir şahsiyet olan Kârûn'un zenginliğinden söz edilirken onun karaborsacılığı ortaya konmaktadır³²⁰.

Zenginliği dillere destan olan ve Kur'an'ın ifadesi ile hazinelerine ait anahtarlarını, bir grup insanın güçlkle taşıyabildiği Kârûn, servetini zulüm vasıtası yaptı ve bütün uyarılara rağmen onu insanlara, topluma fayda verici şekilde kullanması şöyle dursun tam tersine o, serveti ile kötü yollara saptı ve halkı ezmeye çalıştı. Neticede Kur'an-ı Kerim'in de ifade ettiği gibi Allah onu sarayı ile beraber yerin dibine geçirmiştir³²¹. Kârûn, servetini ve ekonomik imkanlarını zulüm aracı yaptığı için Kur'an'da kınanmakta karaborsacılığın, mali ve ekonomik zulmün bir sembolü olarak örnek gösterilmektedir³²².

Evrensel mesaj Kur'an-ı Kerim, Kârûn'un bu azgınlığı hakkında bize şöyle bilgi vermektedir:

"Karun ise: O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz

³¹⁷ Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâm'l-Kur'an*, XII, 58.

³¹⁸ Kayapınar, Hüseyin v.dğr., Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi, VII, 503.

³¹⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, X, 5441.

³²⁰ Elmalılı, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 3755.

³²¹ Kasas, 28/78-82.

³²² Elmalılı, M. Hamdi, *a.g.e.*, V, 3755.

(Allah onların hepsini bilir). Derken, Karun, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslı! dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir. Nihayet biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecekavenesi olmadığı gibi o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Demek ki, Allah rızkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şayet Allah bize lütufta bulunmuş olmaşaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki inkârcular iflâh olmazmış! demeye başladılar³²³.

Karun'un iktisadi sahada tekel oluşturmasından hareketle müfessirler, bu ayetin tefsirinde onu ihtikarcı, bir şahsiyet olarak tanıtmaktadırlar³²⁴.

Söz konusu ayetler ile dinin genel ahlaki ilkeleri, ihtikâr yasağının dolaylı atıfları olarak kullanılmıştır. Nitekim yukarıda gördüğümüz müfessirler de bu ayetlerin ihtikâr yasağıyla ilgili olduğu görüşündedirler³²⁵.

İslam hukukunun birinci kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de, karaborsacılığa benzeyen, ama tamamen ondan farklı ve yapılması gerekli bir mali durumdan söz edilmektedir. Söz konusu bu hitap Hz. Yûsuf'un Mısır'da yaptıklarına dikkatimizi çekmektedir. Hz. Yûsuf bir rüyadan hareket ederek çok iyi ve bol mahsulün alındığı yedi yıl ihtiyaç fazlası mahsulleri arkadan gelecek olan yedi kurak ve kıtlık yılları için ambarlarda depolar. Böylece Mısır halkını açlık yüzünden helak olmaktan kurtarır³²⁶.

Bu ayetler, mahsulün veya diğer ihtiyaç maddelerinin çok bol ve bedava denilecek kadar ucuz olduğu bir zamanda piyasayı sıkıntıya düşürmek için değil fakat ileriki ihtiyaçların tedariki için bir miktarının piyasadan çekilebileceğini göstermektedir. Kur'an-ı Kerim, Vezir Hz. Yûsuf tarafından uygulanan bu usulden övgüyle bahsetmektedir. Kur'an'da övgüyle bahsedilen ve başkaca bir kanunun getirilmediği uygulamalar bizim için de aynen geçerlidir³²⁷.

³²³ Kasas, 28/78-82.

³²⁴ Elmalılı, M. Hamdi, a.g.e., V, 3755

³²⁵ Fahreddin er-Razi, a.g.e., XVI, 294-295; Kurtubî, a.g.e., XII, 58; İbn Kesir, a.g.e., X, 5441.

³²⁶ Yûsuf, 12/47-49, 55.

³²⁷ Yeniçeri, a.g.e., s. 285-286.

Hız. Yûsuf'un tatbik edip Kur'an'da tasvip gören bu tutumun;

a- Mallarını bedava denilecek kadar ucuza satılmasını önleyerek müstahsilin korunması

b- Tüketicilerin ileriki ihtiyaçlarının teminat altına alınması, ileride doğacak pahalılığın ve halkın büyük bir sıkıntıya düşmesinin önlenmesi

c- Mahsulün ve mamul maddelerin bolluğu dolayısıyla israftan kurtarılması, gibi üç faydası vardır. Tabii böyle bir tedbir bu gibi faydaları gerçekleştirmek için olmalıdır. Sebepsiz yere veya haksız kazanç uğruna piyasada suni bir darlık meydana getirmek amacı ile yapılmamalıdır.

Kısacası, Kur'an-ı Kerim'de ihtikâr yaşağını doğrudan düzenleyen açık bir nass yoktur; ama değindiğimiz bu ayetler ihtikâr yaşağının dolaylı birer motifi olarak kabul edilmektedir.

B- İhtikârın Sünnetten Delilleri

Hız. Peygamber, hadislerinde ihtikârı şiddetli bir şekilde kınayıp yasaklamıştır. *“Uzak yerden mal getiren (calip) rızıklanmıştır, karaborsacı ise lanetlenmiştir”*³²⁸ sözleriyle Hız. Peygamber, halkın ihtiyaç duyduğu maddeleri dışardan halkın ayağına getiren tüccarı, kazanma isteğı olsa dahi övüp, halka hizmet ettiğini söylerken, malını stoklayıp halkın yokluk içinde kıvranmasına aldırmandan yaşayan muhtekiri de lanetleyerek zemmetmektedir. Hız. Peygamber bu sözü ile iki çeşit tüccarın dünyevi ve uhrevi konumlarını veciz bir şekilde dile getirmektedir. Çünkü dışardan mal getiren ithalatçı halkın ihtiyaç duyduğu malları tüketicinin ayağına getirmekle, aslında önemli bir sosyo-ekonomik hizmet görmektedir.

Malı stoklayıp piyasaya sürmeyerek halkın yokluk içinde kıvranmasına, daha ileri bir aşamada sosyal bunalımlara sebebiyet veren karaborsacı ise sosyo-ekonomik bir hezimete neden olmaktadır.

Bu hadise göre, halkın temel ihtiyaç maddelerini tedarik edenler bir kamu hizmeti görmektedirler. Asıl maksat kâr olsa bile, bu muameledeki hizmet unsuru önem ve niteliğinden bir şey kaybetmez³²⁹.

³²⁸ İbn Mâce, “Ticârât”, 12.

³²⁹ Döndüren, Hamdi, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 201.

Genelde insanların ihtiyaçlarını sömürerek az emekle kolay kazanç sağlama mantığına dayanan ihtikâr, özellikle temel ihtiyaç maddeleri söz konusu olduğunda toplumun zarar görmesine sebebiyet verdiği gibi uzun bir süre devam etmesi halinde toplumsal kargaşalara ve bunalımlara sebebiyet vereceğinden Hz. Peygamber kırk gecedan fazla malı stoklayanın Allah'tan beri olacağını bildirmektedir: “*Kim yiyecek maddelerini kırk gece stoklarsa Allah'tan beri olduğu gibi Allah da ondan beri olur*”³³⁰ hadisi buna işaret etmektedir.

Hz. Peygamber başka bir hadisinde de ihtikâr yaparı Allah Teâlâ'nın iflas ettireceğini ayrıca cüzzam hastalığına duçar kılacağını bildirmiştir³³¹.

Rasulullah ihtikâr yaparı: “*Kim ihtikâr yaparsa o, isyancıdır, günahkardır*”³³² hadisi ile günahkar ve âsi olarak nitelerken; “*karaborsacı ne fena bir kuldür; fiyatların düştüğünü öğrenince üzülür, yükseldiğini duyunca da sevinir*”³³³ sözü ile de ihtikâr yapan kişinin ruhi durumunu ve insanlık bakımından düştüğü seviyeyi ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber, “*Müslümanların beldelerinden birine yiyecek maddesi getiren ve cari fiyattan satan kişi şehit sevabı alır*”³³⁴ derken, ihtikâr yapan kimsenin ihtikâr yolu ile kazandığı malını, fakir ve ihtiyaç sahiplerine dağıtsa bile onun keffareti olamayacağını şu hadisi ile ortaya kaymaktadır: “*Bir kimse kırk gece ihtikâr yapsa sonra da depoladığı bu malları sadaka olarak yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine dağıtsa bile bu sadakası, onun ihtikârına keffaret olamaz*”³³⁵.

Hz. Peygamber, pek çok hadiste nefretle andığı karaborsacıyı, bu özelliklerinden başka “mel'ûn”³³⁶, “cehennemlik”³³⁷, “mulhid”³³⁸, “elim bir azaba duçar”³³⁹ sıfatlarıyla da anmaktadır.

³³⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

³³¹ İbn Mâce, “Ticârât”, 6.

³³² Müslim, “Mütsakât”, 129, 130; Ebû Dâvûd, “Büyü' ”, 40, 47; Tirmizi, “Büyü' ”, 40; İbn Mâce, “Ticârât”, 6.

³³³ *Miras, Kamil, Tecrid Tercemest*, VI, 449.

³³⁴ İbn Mâce, “Rühûn”, 16.

³³⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, VI, 3.

³³⁶ İbn Mâce, “Ticârât”, 6.

³³⁷ *Miras, a.g.e.*, VI, 449.

³³⁸ Ebû Davûd, “Menâsik”, 89.

³³⁹ Ahmed | , V 7

Rasulullah'ın karborsacı hakkında bu kadar ağır sözler sarf etmesi, ihtikârın ne derece çirkin ve zararlı bir muamele olduğu hususunu vurgulamak içindir. Ayrıca böyle bir muameleye Müslümanların tevessül etmemesi için de sert bir uyarıdır.

Hz. Peygamber ihtikâra karşı yukarıda zikrettiğimiz şekilde çok kararlı bir tavır takındığı gibi, ona götüren yolları tıkayıcı bazı önlemler almak suretiyle de, nev-i şahsına münhasır şartları sebebiyle, yeni kurulmaya çalışılan toplumsal nizâmı ciddi bir şekilde tehlikeye sokabilecek olan muhtemel bir ihtikâr girişimini daha ortaya çıkmadan önlemiştir³⁴⁰.

Konumuz açısından önemli bir delil teşkil eden şu olay, bunun en bariz kanıtıdır:

"H. 5. yılda çok sayıda fakir bedevi kurban bayramını kutlamak için Medine'ye akın etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber kurban kesenlerin bayramın üçüncü gününden sonra artakalan etleri fakirlere dağıtmaları emrini verdi. Çünkü halk kestikleri kurbanlardan etlerini kavurup saklayarak uzun müddet ihtiyaç gideriyorlardı. Ertesi yıl bu emri kendisine hatırlatıldığında, önceki bayramda şehre akın eden bedevilerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için koyduğunu belirttiği yasağı kaldırdı³⁴¹.

Hz. Peygamber hiçbir kasıt olmaksızın, kurban etlerini tamamen kendi ihtiyaçlarını karşılamak niyetiyle saklayan bu insanları bile üç günden fazlasından men ederken, ihtikâr amacı ile mal stoklayanları kinayıp haklarında böyle ağır sözler söylemesi ve ihtikârî yasaklaması normal karşılanırsa gerek.

Zira İslâm da "*zarar-ı âmını def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur*"³⁴² ilkesi vardır. Bu kaideye göre zarardan etkilenenlerin çoğunluğu oluşturduğu durumlarda bir kişi veya grubun menfaatlerinin engellenmesinden doğacak zarar tercih edilmek suretiyle toplumun menfaatine öncelik verilir³⁴³.

Böyle bir durumda toplumun menfaatine öncelik vermek de yerinde bir karardır. Çünkü İslâm yalnız ferdi menfaati değil, fertle birlikte toplumun menfaatini de düşünmektedir³⁴⁴. Her ne kadar ihtikâr bir hakka dayalı tasarruf olsa da böyle bir fiilde hak sahibinin menfaatinden daha çok toplumsal bir zarar meydana gelmektedir.

³⁴⁰ Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 62.

³⁴¹ Buhâri, "Edeb", 16; Müslim, "Edâhi", 24-34, 37; Ebû Dâvûd, "Dahâyâ", 6.

³⁴² *Mecelle*, md. 26.

³⁴³ Köse, Saffet, *İslâm Hukukunda Hakkın Kıttıye Kullanılması*, s. 188.

³⁴⁴ Zaim, Sabahattin, *İslâm-İnsan Ekonomi*, s. 102.

Böyle bir hadisede toplum açısından kâr ve zarar göz önünde bulundurulduğunda toplumun zararlı çıktığı düşünülürken inisiyatifli toplumdan yana kullanmak kadar doğal bir şey olamaz. Bir kişinin zararı ile, toplumun genelinin zararının oranı ve etkileri bir olmaz. Karşılaşılan bir sorun da kişinin uğrayacağı zarar ve onun etkileri ancak kendisi ve belki de çevresiyle sınırlı kalır ama toplum genelinin uğrayacağı zararın etkisi çok daha büyük olur; neticesi de toplumsal felakete yol açabilir. Ayrıca bir şehirde alınıp satılan mallarda toplumun da hakkı vardır. Halk şiddetli ihtiyaç içinde iken bir malı satmayıp depolamak o şehir halkının hakkına mani olmak ve zarar vermektir. Hakkı hak sahibinden esirgemek ise zülümdür ve haramdır³⁴⁵.

Buna göre kişi kendi mülkiyetindeki bir malda hak sahibidir ve tasarrufta bulunabilir. Ancak kişinin özel mülkiyetindeki bu malda toplumsal bir hak da mevcuttur. Kişi özel hakkını kullanırken bunu ihlal etmemelidir. Aksi takdirde hakkını kullanma yoluyla insanlara zarar vermiş olur ki bu da hakkın suiistimalidir³⁴⁶.

Bir hakkın suiistimal edilerek, toplumda kaosa ve felakete sebebiyet verebilecek bir şekilde kullanılmasına Hz. Peygamberin bir peygamber olarak müdahale etmemesi düşünilmez.

Yine aynı şekilde Hz. Peygamber döneminde: “*Bir defasında Hakim b. Hizâm Medine'ye gelen erzakın tümünü satın almıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona uğratarak “Ey Hakim! Sakın ihtikâr yapma”*³⁴⁷ uyarısında bulunmuştur.

Yine Rasulullah zamanında bir gün Medine piyasasındaki bütün erzak tükenmişti. Müslümanlar Hz. Peygambere müracaat ederek dediler ki:

“*Ey Allah'ın elçisi falancanın ki hariç tüm yiyecek maddeleri tükendi, emretseniz de elindekileri satışa çıkarsa. Bunun üzerine Hz. Peygamber Allah'a hamdül senada bulunduktan sonra ilgili şahsa şunları söyledi: Ey Falanca! Müslümanların bildirdiğine göre sendeki hariç tüm yiyecek maddeleri tükenmiş. Şimdi onu piyasaya çıkar ve dilediğin gibi sat; sakın ihtikâr yapma*”³⁴⁸.

Söz konusu bu iki olayda da görüldüğü gibi Rasulullah tam zamanında harekete geçip ilgili şahıslara uyarıda bulunarak ellerindeki malları depolamadan satmalarını

³⁴⁵ Köse, Saffet, a.g.e., s. 188.

³⁴⁶ Köse, a.g.e., s. 188

³⁴⁷ Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 151.

³⁴⁸ 151.

emrederek olması muhtemel kargaşa ve sosyal bunalımın önüne geçmiş aynı zamanda halkın ihtiyaç içinde kıvrınmasını da önlemiştir.

Hız. Peygamber döneminde iktisadi şartlar ve yaşam tarzı ihtikârî ile en fazla sıkıntısı çekilen ve tabiatıyla en temel ihtiyaç olan madde gıda maddeleriydi. Hız. Peygamber döneminde çeşitli sebeplerden dolayı sık sık yokluğu ve kıtlığı ile karşı karşıya kalınması bakımından gıda maddeleri karaborsacılığa en elverişli ihtiyaçların başında geliyordu.

Bu nedenle, topluma vereceği zararın büyüklüğüne ve ehemmiyetine binaen mutlak bir şekilde belirttiği ihtikâr yasağı hükümünü, kimi zaman yiyecek maddeleriyle takyit eden Hız. Peygamber kimi zaman da yiyecek maddeleri açısından tamamen dışa bağımlı olması bakımından karaborsacılık girişimlerinden en büyük zararı görmesi kuvvetli muhtemel bulunan Mekke ve Medine ile sınırlamıştır³⁴⁹.

İhtikâra karşı çıkan Hız. Peygamber tarih boyunca varlığını koruyan ve cahiliye toplumunda da özellikle hububat ve gıda alanında faaliyet gösteren karaborsacılığı önlemek için de tedbirlere başvurmuştur.

Kur'an ve sünnette ısrarla üzerinde durulan *emr bi'l ma'ruf ve nehy ani'l münker* ilkesinin çerçevesinde geliştirilen hisbe teşkilatının bir görevi de ihtikâra önlem almak olmuştur. Koyduğu iktisadi hükümlerin tatbikini yerinde denetlemek için sık sık pazar denetimlerine çıkan ve gayr-i meşru işlerde bulunanlara anında müdahale edip gerekli uyarı ve açıklamalarda bulunan Hız. Peygamber bu hisbe teşkilatının aynı zamanda ilk üyesi ve lideri olarak kabul edilmektedir³⁵⁰.

Nitekim Hız. Peygamberden nakledilen şu denetimler ve uyarılar bunu göstermektedir: Mûtat denetimlerinden birisinde "Hız. Peygamber bir buğday satıcısının yanına geldi ve elini buğday yağının içine daldırınca ıslaklık hissetti. Sebebini sorduğunda satıcı, onun yağmurdan ıslandığını söyledi. Bunun üzerine Hız. Peygamber, insanların görmesi için alt kısmını niçin üste getirmediyini sordu ve bizi aldatan bizden değildir" buyurdu³⁵¹. Hız. Peygamberin bu fiili denetimi yanında ashabın kendisinden fiyatlara narh koyma isteğinden de anlaşılacağı üzere kendine

³⁴⁹ Kallek, *Hız. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 59.

³⁵⁰ Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi*, s. 177 (İbnu'l-Uhuuve, *Me'âlimu'l-kurbe fi ahkâmî'l-hisbe'den alınmıştır*.)

³⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 50; Müslim, "İmân", 164.

yapılan şikayet ve müracaatları değerlendirir ve buna çözüm bulurdu. Tabii bu arada piyasanın mevcut düzenini bozan ihtikâr ve buna zemin hazırlayan, telakkî'r-rükban, telakkî'l-celeb, bey'un-necesh gibi satım çeşitlerine de engel olurdu. Daha sonra İslam devletinin genişlemesi ile sorumluluğu artan Hz. Peygamber, teknik açıdan vasıflı bazı elemanları, muhtelif esnaf ve sanatkarların işlerini teftiş etmek üzere resmi memur olarak görevlendirdi³⁵². Mekke'de Sâid b. Sâid b. Âs, Medine'de Abdullah b. Sâid b. Usayha b. Âs, Ömer b. Hattâb ve Semrâ bt. Nuheyki'l-Esediyye ve Rasulullah devrinde mi yoksa Hz. Ömer'in hilafeti döneminde mi görevlendirildiği tartışma konusu olan ama ağırlıklı görüş ile Hz. Peygamber döneminde görevlendirildiğine inanılan Şifâ bt. Abdillâh Hz. Peygamber tarafından hisbe teşkilatında resmen görevlendirilmiştir³⁵³. Hz. Peygamber tarafından hisbe teşkilatında görevlendirilen Hz. Ömer, denetimlerinden birinde tüccarın karaborsacılığa yeltendiğini görünce şu uyarıda bulunmuştur: *"Bizim pazarımızda asla karaborsacılık yapılamaz. Bazıları ellerindeki fazla sermayeyi bizim bölgemize gelmiş rızk-ı ilahiye yatırarak karaborsacılık yapmaya yeltenmesinler"*³⁵⁴. Hz. Ömer ve hisbe teşkilatında görev alan diğer muhtesiplerin başlıca görevleri, pazar nizam ve intizamının temini, fiyat denetimi, haksız rekabetin önlenmesi, kalite kontrol, ölçü-tartı alet ve birimlerinin denetimi, haram kılınmış malların ticaretinin önlenmesi olduğu gibi karaborsacılığı önlemek de bu görevleri arasındadır³⁵⁵.

Hz. Peygamber ihtikârı önlemek için telakkî'r-rükbanı (köylü üreticiyi yolda karşılayıp mallarını ucuza kapatma), telakkî'l-celebi (şehirlinin köylü adına satışı), teslim alınmadan bir malı satmayı... bizim de daha önce değindiğimiz ihtikâra zemin hazırlayan satım çeşitleri ile hisbe teşkilatında görev yapan muhtesiplerin yaptığı bu çeşit görevlerle ihtikârı önlemek için tedbirler almıştır³⁵⁶. Ayrıca Hz. Peygamber aralarında Hz. Ebu Bekir'in de bulunduğu bazı tüccarları iç piyasada arz talebini karşılamak için, bazı tüccarları ithalat için civar bölgelere mal ithal etmeleri gayesiyle göndermiştir³⁵⁷.

³⁵² Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi*, s. 178.

³⁵³ Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi*, s. 182-183.

³⁵⁴ Mâlik, *Muvatta*, "Buyû", 24.

³⁵⁵ Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi*, s. 189-212.

³⁵⁶ Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 62.

³⁵⁷ Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 563.

İKİNCİ BÖLÜM

İHTİKÂRA KARŞI ALINAN TEDBİRLER

Rasulullah karaborsacılığa karşı yukarıda zikredildiği şekilde çok kararlı davrandığı gibi ona götüren yolları tıkayıcı bazı önlemler almak suretiyle de, yeni kurulmaya çalışılan toplumsal düzeni ciddi olarak tehlikeye sokabilecek muhtemel iktisadi buhran girişimini henüz ortaya çıkmadan önlemiştir.

Mesela: Bir defasında Hâkim b. Hizâm Medine'ye gelen erzakın tümünü satın almıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona sakın karaborsacılık yapmayasın diye uyarıda bulunmuştur³⁵⁸.

Yine Rasulullah zamanında Medine piyasasındaki bütün erzak tükenmişti. Müslümanlar Hz. Peygambere müracaat ederek dediler ki: *“Ey Allah'ın elçisi falanca'nunki hariç tüm yiyecek maddeleri tükendi emretseniz de elindekileri satışa çıkarsa.* Bunun üzerine ilgili şahsa şunları söyledi: *Ey falanca! Müslümanların bildirdiğine göre sendeki hariç tüm yiyecek maddeleri tükenmiş. Şimdi onu piyasaya çıkar ve dilediğin gibi sat; sakın stokçuluk yapma”*³⁵⁹.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber tam zamanında harekete geçip ilgili şahsın elindeki erzakı sattırarak halkın ihtiyaç içinde kıvrınmasını önlemiştir. Bununla birlikte gayet doğal olarak fiyatı mevcut arz-talep dengesine göre belirlemesine izin vermiştir. Halbuki o şahıs malını bir müddet daha stoklayabilse belki fahiş karaborsa fiyatlarından piyasaya sürme olanağına kavuşabilecekti.

Kezâ Hz. Peygamber, piyasanın daralıp sosyal kaosların meydana gelmemesi için, telakkır-rukbân'ı³⁶⁰ (malları ucuza kapatmak için köylüyü veya ihracatçıyı şehir dışında karşılayıp malını alma), telâkkı'l celeb (şehirlinin köylü adına satış yapması), şehirlinin köylü adına satışı ve simsarcılığ³⁶¹, malı teslim almadan satmayı³⁶² de yasaklamıştır.

Bu yasağın illeti toplumun genel menfaatini korumaktır. Çünkü köylü, malın kendisi satarsa esnaf veya halk ondan bir aracı olmasından daha ucuza alacak bu di

³⁵⁸ Kallek, Cengiz, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 151 (Hur el 'Âmilî, *Vesâ'ilü's-Şi'a ilâ tahsili mesâ'ili's-şer'i'a*, XII, 316'dan alınmıştır.)

³⁵⁹ a. y

³⁶⁰ Buhâri, “Büyü’ ”, 72; Nesâi, “Büyü’ ”, 57.

³⁶¹ Buhâri, “Büyü’ ”, 58, 64; Müslim, “Büyü’ ”, 20; Ebû Dâvûd, “Büyü’ ”, 45; Tirmizî, “Büyü’ ”, 17, 18.

³⁶² Buhâri, “Büyü’ ”, 54, 55; Müslim, “Büyü’ ”, 30, 35, 36.

hem köylü için hem de orada yaşayan bütün ahali için kazançlı bir alış veriş olmuş olur. Mallar yolda karşılanıp alınması halinde ise bundan sadece karşılayıp alan faydalanacaktır.

Malı teslim almadan satmak ise; malı satan kişi hiçbir ilave ve masraf yüklenmeden malı satmaktadır. Tacir bir masraf yüklenmediği için İbn Abbas'ın ifadesi ile parayı parayla satmaktadır. Oysa satılan mal ise ortada dahi yoktur³⁶³. Bu mal depodaki yerinden oynamadan elden ele geçerek fahiş bir fiyata çıkması söz konusudur. Bu da haksız ve zahmetsiz bir kazançtır. Ayrıca kişi teslim almadan, malı görmeden aldığından kendisinin mağdur olması muhtemel olduğu gibi satması halinde alıcı da mağdur olacaktır. Bu ve benzeri haklı sebeplerden dolayı Hz. Peygamber bu satışları yasaklamıştır. Hatta Rasulullah bu işi engellemek için adamlar da vazifelendirmiştir. Hz. Peygamberden sonra ise hisbe teşkilatı bu işlerden sorumlu oldu³⁶⁴. Bu hususta alınan diğer bir önlem de devlet imkanlarıyla iç piyasada arz artışı sağlanmasıdır. Resul-i Ekrem'in, darlık zamanlarında aralarında Hz. Ebû Bekir'in de bulunduğu bazı tacirleri ithalat için civar bölgelere göndermiştir³⁶⁵. Hz. Peygamberden itibaren ihtikârla daimi bir mücadele yapılmış, bu mücadelede de başarılı olunmuştur. Hz. Peygamberden sonra gelen Hulefâ-i Râşidîn de Hz. Peygamber gibi ihtikâr ve ihtikâr yapanlarla mücadele etmişlerdir.

Hz. Ömer şiddetli kıtlık sebebiyle aşırı derecede yükselen fiyatları Suriye, Filistin ve Mısır bölgelerinden Medine'ye mal sevkıyatı yapılmasını sağlayarak düşürmeyi başarmıştır³⁶⁶. Hz. Ömer ihtikâr yapanlara kaşı tavrı koymuş, onları çarşıdan kovmuş, ama dışardan mal getirenleri kendi misafiri olarak kabul etmiştir.

İmam Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Hz. Ömer ihtikâr yapanlara karşı şöyle bir tavrı takınmıştır: *"Bizim çarşımızda karaborsacılığa yer yoktur. Ellerinde altından bol para olanlar, Allah'ın bölgemize indirdiği rızıkna kastetmesinler ve bize karşı karaborsacılık yapmasınlar. Fakat yaz-kış dışardan pazara satmak üzere sırtında dışardan mal getirenlere gelince onlar Ömer'in misafirleridir. Allah'ın dilediği şekilde mallarını satsınlar. Allah nasıl dilerse öylece de ellerinde tutsunlar"*³⁶⁷.

³⁶³ Buhâri, "Büyû" , 54; Müslim, "Büyû" , 31; Ebû Dâvûd, "Büyû" , 65.

³⁶⁴ Yeniçeri, a.g.e., s. 310-311.

³⁶⁵ Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 563.

³⁶⁶ Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 563.

³⁶⁷ "Büyû" .

Hız. Ömer başka bir sözünde de şöyle demektedir: “*Karaborsacı bizim çarşımızda satış yapamaz*”³⁶⁸.

Hız. Ali de ihtikâra karşı çetin mücadele eden halifelerden birisi olmuştur. Öyle ki ihtikâr yapanların malını yaktırmıştır³⁶⁹. Hız. Ali, ihtikâr yapanın mallarını yaktırdığı gibi ihtikâr yapanlar ile mücadele etmeyi devlet başkanın görevlerinden biri olarak kabul etmektedir.

Hız. Ali, devlet başkanı olana ihtikâr ve muhtekir ile ilgili şöyle bir tavsiyede bulunmaktadır: “*Tüccar ve sanayicilerin işlerini araştır ve teftiş et. Bu nasihatlı beraber belki onların çoğunda aşırı sıklıkla, kötü bir cimrilik, menfaat için mal yığıma (karaborsa) ve hapsedme ve alıp sattıkları nesnede tahakkümleri vardır. Bu ise halka zarar ve idare için de ayıp kapısıdır. Bu bakımdan ihtikârı yasakla*”³⁷⁰.

Hız. Osman da ihtikâr yapanlarla mücadele etmiştir. Hız. Osman diğer halife gibi kendi devrinde ihtikârı yasaklamıştır³⁷¹. Hız. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidî ihtikâr ile mücadele ettiği gibi ashap da mücadele etmiştir. Halifelerin karaborsacılı yaşağını icrada kusur etmeleri halinde sahabe tarafından sert uyarılar aldıkları kaynaklarda yer almaktadır. Mesela: Hız. Osman’ın yasaklamasına rağmen Medine’deki pazarlarda Ümeyyeoğullarının azatlı köleleri tarafından karaborsacılı yapıldığını gören Zübeyr b. Avvâm’ın hem suçluları hem de Halifeyi oldukça sert b şekilde uyardığı rivayet edilmiştir³⁷². İhtikârı önlemek için Kur’an-ı Kerim’de açık b nass olmasa da Hız. Peygamberin hadislerinde ve hayattaki uygulamalarından ihtikâr için delil elde etmemiz mümkündür. Hız. Peygamberi ve uygulamasını örnek alarak Hulefâ-i Râşidînde Hız. Peygamber gibi bu ekonomik terör ile mücadele etmiş b başarı da elde etmiştir. İhtikârın tarihçesinde ifade ettiğimiz gibi daha sonra kurulan İslam devletlerinin (Emevi, Abbasi, Endülüs Emevi, Fatimiler, Selçuklular, Osmanlılar) devlet başkanları da bu mücadeleyi sürdürmüş, bu yasağa uymayanlara cezalar vermişlerdir.

³⁶⁸ Abdurrezzak, *a.g.e.*, VIII, 206.

³⁶⁹ Gazâli, *a.g.e.*, II, 210.

³⁷⁰ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 311.

³⁷¹ Mâlik, *Muvattâ*, “Büyû’ ”, 58; Afzal-ur-Rahman, *a.g.e.*, II, 77.

³⁷² Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 153.

I- İHTİKÂRIN CEZAI MÜEYYİDELERİ

Yasaklanan bir eylemden bahsettiğimize göre bununla ilgili müeyyidelerin olması gerektiği tabiidir. Dolayısıyla ihtikârın bir cezai müeyyidesi olup olmadığını İslam Hukuku ve Türk Ceza Hukuku açısından bir göz atalım.

A- İslam Hukukunda İhtikârın Müeyyideleri

İhtikâr (karaborsa) yapan kimse için naslarda doğrudan doğruya belli bir ceza belirlenmemiş ve karaborsacıya verilecek ceza devletin takdirine bırakılmıştır³⁷³.

İslam hukukunda, karaborsacılık çok değişik şekillerde ortaya çıkması muhtemel olduğundan duruma göre topluma vereceği zarar değişik sonuçlara sebep olacağından ihtikâr yapana verilecek ceza idarecilere bırakılmıştır. İslam hukukunda naslara dayalı olarak muhtekire verilecek açık bir ceza olmadığından bu cezayı tayin etme yetkisi devlet başkanına bırakılmıştır. Fıkıh kitaplarında devlet başkanın vereceği bu ceza, süresi belli olmayan hapis, miktarı devlet başkanına bırakılmış bir para cezası şeklinde geçmektedir.

Ayrıca devletin halkı korumak ve satışlarda, piyasa fiyatı dışına çıkmalarını önlemek amacıyla alacağı tedbirler arasında ihtikâr yapana ta'zir cezası uygulamakta vardır. Bu ceza, hapis, dayak, para cezası, dükkanı kapatma veya ticarettten men etme gibi cezalar olabilir. Nitekim Hz. Ali, hilafeti döneminde ihtikâr yapan kimselerin malını devlet başkanı sıfatı ile yakmıştır³⁷⁴.

Hz. Ali'ye göre ihtikâr yasağından sonra bu suçla itham edilenler, tehdit edilmeli ve aynı zamanda ceza verilmeli fakat bu cezada fazla ileri gidilmemelidir³⁷⁵.

B- Türk Ceza Kanununda İhtikârın Müeyyideleri

Toplumun temel ihtiyaçlarını stoklayıp, toplum yaşantısını zora soktuğundan ihtikâr yapmak Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında da suç kabul edilerek yasayla yasaklanmıştır. Karaborsa-ihdikâr 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 401. maddesi ile yasaklanmıştır. İlgili madde aynen şöyledir:

³⁷³ Döndüren, "İhtikâr", *Samil İslam Ansiklopedisi*, III, 109; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 563; Yeniçeri, a.g.e., s. 314.

³⁷⁴ Gazâli, a.g.e., II, 209.

³⁷⁵

Madde 401. Gıda maddeleri veya kamuya gerekli şeylerden:

a- Halkın beslenmesi için gerekli et, ekmek, un, süt, tuz, şeker, yağ, peynir, zeytin veya benzeri gıda maddelerinin;

b- Halkın ısınması, temizliği veya aydınlaması için gerekli madde veya eşyalarla her türlü yakıtın;

c- Sağlıkın korunmasında, tedavide ve tıpta kullanılan ilaç, kimseyi madde, ale ve diğer şeylerin;

d- İnşaat, sanayi, ulaşım ve tarımda kullanılıp da fiyatları bakanlar kurulu, ilgili bakanlıklar ve diğer yetkili mercilerce tespit ve ilan edilen eşya veya maddelerin;

e- Kamu için gerekliliği sebebiyle veya devletin genel iktisadi ve mali siyaset gereği olarak, fiyatları bakanlar kurulu veya ilgili bakanlıklar tarafından tespit ve ilan edilen mal, eşya, araç, gereç ve her türlü maddeleri; imali, satımı, dağıtımını depolanması veya her ne şekilde olursa olsun ticaretiyle uğraşan veya her hangi bir suretle kazanç amacı güden bir faaliyette bulunan kimse, bu erzak, madde, eşya veya malların satışından kaçınır, bunları saklar, kaçırır, satılmadığı halde satılmış gibi gösterir veya bunlardan satış fiyatları bakanlar kurulu, ilgili bakanlıklar veya yetkili mercilerce tespit edilenleri fazla fiyatla satar veya satışa arz ederse iki yıldan on yıl kadar hapis ve yetmiş beş bin liradan iki yüz bin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Ayrıca suç konusu mal veya eşyanın müsaderesine de karar verilir³⁷⁶.

İslam hukukunda karaborsacılık yasaklandığı gibi Türk Ceza Hukukunda da Karaborsacılığın men edildiği görülmektedir. Ancak Türk Ceza Hukukundaki borsanın kapsamı İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'un görüşlerini bir yana bırakacak olsa genel anlamda İslam hukukundan farklı olarak ilgili maddede görüldüğü şekli ile tanımı ve içeriği daha geniş tutulmuştur. Genelde İslam hukukçuları ihtikâr yasağın insanların ve hayvanların yiyecekleri ile sınırlandırırken, Türk Ceza Kanunundaki karaborsacılık yasağının kapsamında, ısınma, temizlik maddeleri, aydınlanma, ila kimyevi madde, inşaat ve sanayi maddeleri gibi gıda özelliği olmayan malların olduğu görülmektedir. Tabii bu farkı gelişen dünyaya ve insanın artan ihtiyaçları açıklamak mümkündür. Klasik fıkıh kitaplarının yazıldığı dönemde bugün ihtiyaç duyduğumuz bir çok mal yoktu veya vardı da bizim ona ihtiyacımız yoktu. Dolayısıyla

³⁷⁶ Gözübüyük, Abdullah Pulat, a.g.e., II, 596.

söz konusu bu maddeler ihtikâr mallarının kapsamına alınmamıştır. Ama bugün insanın ihtiyaçları artmış dolayısıyla ihtikâr malları da artmıştır. Binaenaleyh Türk Ceza Kanununda bu ihtiyaç gözetilerek ihtikâr mallarının çerçevesi geniş tutulmuştur.

İhtikâr yapana verilecek ceza konusunda da İslam hukuku ile Türk Ceza Hukuku arasında bariz bir farklılık mevcuttur. İslam hukukunda naslara dayalı olarak karaborsacıya verilecek açık bir ceza olmadığından bu cezayı tayin etme yetkisi devlet başkanına bırakılmıştır. Fıkıh kitaplarında devlet başkanın vereceği ceza, süresi belli olmayan hapis ve miktarı yine kendisine bırakılmış bir para cezası şeklinde geçmektedir. Oysa Türk ceza hukukunda karaborsacıya verilecek hapis cezası şuan yürürlükte olan kanunda 2 ile 10 yıl arasında sınırlandırılmış, para cezası da çok cüz'î olmakla beraber yetmiş beş bin lira ile iki yüz bin lira arasında tutulmuştur.

Aynı şekilde yeni düzenlemesi yapılan ve 01. 06. 2005 tarihinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanununda da ihtikâr suç olarak kabul edilmiştir. Nitekim Türk Ceza Kanununun 5237. sayılı kanununun 240. maddesi ihtikâr yasağıyla ilgili düzenlenmiştir. İlgili madde aynen şöyledir:

Madde 240: Belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınarak kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Bu kanunun gerekçesi de şöyledir: Madde metninde, belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınmak fiili suç olarak tanımlanmıştır. Ancak bu suçtan dolayı failin cezalandırılabilmesi için, belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınmak suretiyle kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkması gerekir. Böylece, kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkması, söz konusu suçun bir objektif cezalandırılabilme şartını oluşturmaktadır. Örneğin, özel hukuk tüzel kişileri eliyle verilen sağlık hizmetlerini aksatarak, belli bir güzergahta toplu taşımacılık hizmetini durdurarak, ekmek gibi temel ihtiyaç maddelerinin üretimini durdurarak, akaryakıt satışını durdurarak kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olabilir³⁷⁷.

³⁷⁷ Özmen, Remzi, *Notlu-Gerekçeli-Karşılaştırmalı 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu*, s. 608.

II- İHTİKÂR MALLARINA UYGULANACAK İŞLEM

İslam hukukçuları muhtekir'in stokladığı ve piyasaya arz etmekten imtina ettiği mallara nasıl bir işlem uygulanacağı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şimdi bunları ele alalım:

A- Hanefi Âlimleri

Hanefi mezhebi hukukçuları, ihtikârî yapılan mallar, hakim'in emrine rağmen sahibi tarafından satışa sunulmadığı takdirde hakim'in o malları satıp satamayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir³⁷⁸. Ebû Hanife ihtikâr yapan kişinin stokladığı malları hakim veya bir başka yetkili kişi tarafından cebren sattırılmasını uygun görmez. Çünkü Ebû Hanife'ye göre icbar yani zorlama kişiyi hacretmeye benzer, halbuki hür, akıllı ve balığ olan kimse hacredilemez³⁷⁹. Yani Ebû Hanife, karaborsacının mallarını zorla sattırmayı kişinin hürriyetine bir müdahale ve kısıtlama olarak kabul ettiğinden caiz görmemektedir. Bununla birlikte bu görüşü savunan Ebû Hanife, ihtikâr yapana malını rıza ile sattırmak için onu çeşitli yollarla taciz etme fikrini öne sürmüştür³⁸⁰.

Bu görüşü savunanlara göre mallarını satması için hakim muhtekire emir verir. Muhtekir, bu emri dinlemez ve ikinci defa mahkemeye getirilirse hakim ona nasihat eder ve tehditte bulunur. Karaborsacı buna da aldırmaz etmezse hakim onu bu kötü işinden vazgeçirmek için hapseder, tazir cezası ile de cezalandırır, ama onu satışa mecbur etmez³⁸¹.

Bu duruma Celal Yeniçeri şöyle bir yorum getirmektedir: *"Bu ifadelerden anlaşılan şudur: Hakim onun adına mallarını satmaz ve onu satışa da mecbur etmez fakat cezalandırır. Bu durum da muhtekir, yakasının bırakılmayacağını ve cezadan kurtulamayacağını anlayacağından ikisinden birine rıza gösterecektir. Burada bütü mesele satışın muteber olabilmesi için satıcının bu işi kendi rızası ile yapmış olmasıdır. Bu rıza da böyle bir yolla temin edilmek istenmiştir"*³⁸².

³⁷⁸ Kâsânî, a.g.e., V, 129; Bilmen, a.g.e., VI, 125; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 199; Şafak, a.g.e., s. 107; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 562; Yeniçeri, a.g.e., s. 563; *Mevsû'atü'l-fihki'l-İslâm*, "İhtikâr", III, 198; Kahtan ed-Dûrî, a.g.e., 146-147.

³⁷⁹ Kâsânî, a.g.e., V, 129; Bilmen, a.g.e., VI, 125; Döndüren, a.g.e., s. 199; Yeniçeri, a.g.e., s. 312; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XVI, 563.

³⁸⁰ Kâsânî, a.g.e., V, 129; Bilmen, a.g.e., VI, 125; Yeniçeri, a.g.e., s. 312.

³⁸¹ Kâsânî, a.g.e., V, 129; Bilmen, a.g.e., VI, 125; Yeniçeri, a.g.e., s. 312.

³⁸² Yeniçeri, a.g.e., s. 312.

Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed bu konuda hocaları Ebu Hanife'nin görüşüne katılmayarak, gerektiğinde kişinin mali tasarruflarının kısıtlanabileceği yönündeki görüşten hareketle yetkili kişiye ihtikâr yapanın malını sattırmaya cevaz vermişlerdir³⁸³. Buna göre, ihtikâr yapan kişiye kâdı tarafından kendisinin ve aile halkının ihtiyacından arta kalanı satması emredilir. Satmayacak ve ihtikâr yapmakta ısrar edecek olursa ikinci defa durumu hakime arz edilir, eğer bu durumda ısrar ettiğini görürse hakim ona öğüt verir ve tehdit eder. Yine yapmayacak olursa üçüncü defa durumu hakime sunulur. Hakim de onu yapmış olduğu bu kötü işten alıkoymak için hapis ve tazir eder, kâdı da satış için onu mecbur eder. Elindeki malları satmak istemeyecek olursa, hakim cebren onun adına bu satışı yapar³⁸⁴.

El konulan ihtikâr malları konusunda hakimın zor kullanabileceği yönünde fetva veren hukukçular pek çoktur ve kaynaklar genellikle bu hükme yer verirler. Bu fakihler, "*zararı âmı defî için zararı has tercih edilir*"³⁸⁵ kaidesinden hareket ederek hakime bu hakkı tanımaktadırlar. Bu kaideye göre umum halkın zarara uğramasını önlemek ve gidermek için münferit kişilerin zarara uğraması tercih edilir. el-Gurer'de, sahibinin cezalandırılmasına rağmen mallarını satışa yanaşmaması durumunda hakimın bu malları satma yetkisi olduğundan bahsedilmektedir³⁸⁶.

Hanefi fıkıhçılar bu görüşlerine şunu da ilave etmektedirler. "Eğer hakim şehir halkının telef olmalarından korkarsa karaborsacılaran yiyeceği alır ve şehir halkına dağıtır. Halk bolluğa kavuşunca aldıklarının aynısını ihtikâr yapanlara iade ederler. Bu uygulama zaruret sebebi ile yapılır. Başkasının malına zaruret sebebi ile ihtiyaç duyulan ve telef olmaktan korkan kimse, mal sahibi razı olmasa dahi, onu alır ve kıymetini tazmin eder. Çünkü mecburiyet ve zaruret başkasının hakkını iptal etmez"³⁸⁷.

Mecelle şerhinde ise, karaborsacının elindeki malların bedelleri alınmak üzere halka dağıtılacağı görüşü yer almaktadır³⁸⁸.

³⁸³ *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 125; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 587; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 313; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 199; Karaman, *a.g.e.*, III, 85; Şafak, *a.g.e.*, s. 107; Kallek, "İhtikâr", *DLA*, XXI, 563; *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, "İhtikâr", II, 95.

³⁸⁴ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 125; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 587.

³⁸⁵ *Mecelle* mad. 26; Ali Haydar, *Dürraru'l-Hüktâm*, I, 84.

³⁸⁶ Molla Hüsnü, *a.g.e.*, I, 205.

³⁸⁷ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; İbni Âbidin, *a.g.e.*, V, 283

³⁸⁸ Ali Haydar, *a.g.e.*, I, 84.

Bu görüşü savunan Hanefî hukukçular, çaresizlik halinde bazı haramların mubah olacağını ifade eden zaruretle ilgili Kur'an'ın bu ayetlerine “size yalnız şunları haram kıldı: Ölü hayvan, kan, domuz eti, bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar. Sonra kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret ölçüsünü geçmemek şartıyla ona da bir günah yükletilmez...”³⁸⁹ “De ki: Bana vahy olunanlar, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandar başka, yiyecek kimseye haram kılınmış birşey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir”³⁹⁰ dayanarak halkın helak olmasından korkulursa devlet başkanın ihtikâr mallarını halka dağıtılabileceğini söylemişlerdir.

İslam hukukçularının ekseriyeti fevkalade ve zor durumlarda devlet başkanını hakimlerin bu konuda yetki ve salahiyetlerini bu ayetlere dayanarak artırmaktadırlar³⁹¹.

Kısaca Ebû Hanîfe, hakimın el konulan malları zorla sattıramayacağını söylerken iki talebesi Ebû Yûsuf ve Muhammed cebren de olsa zaruret durumunda hakimın bu malı sattırabileceğini söylemişlerdir.

B- Mâlikî Âlimleri

Mâlikî fakihler, insanların ihtiyaç duyduğu bir malı ihtikâr eden kimsenin bu malını hakimın zorla sattırabileceğini söylemişlerdir.³⁹² Mâlikî bilginlere göre piyasadan malı satın alıp onu stoklayan ve bununla insanlara zarar veren kişinin malına, insanlar aldığı fiyat üzerinden ortak olurlar³⁹³.

Mâlikî mezhebi âlimlerine göre insanlar muhtekirin bu malına kıtlık döneminde ortak sayıldığından hakim muhtekire malını satmasını emreder, şayet satmasa hakim bu malı sattırır³⁹⁴. İmam Mâlik ve Mâlikî âlimler bu fetvaları ile ihtikârın hem-

³⁸⁹ Bakara, 2/173.

³⁹⁰ En'am, 6/145.

³⁹¹ Yeniçeri, a.g.e., s. 313.

³⁹² Bâci, a.g.e., V, 17; Zuhaylî, a.g.e., III, 588; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 563; Macid Ebû Ruheyeye, a.g.e. sy. XII, s. 211; Kahtan ed-Dürî, a.g.e., s.145.

³⁹³ Mevsû'atu'l-fihki'l-islâmî, “İhtikâr”, III, 198; Muhammed Sellam Medkur, a.g.e., sy. III, 28.

³⁹⁴ Muhammed Selam Medkur, a.g.e., s. 28.

hemen her hususunda olduğu gibi bu konuda da Ebû Yûsuf ile aynı görüşü paylaşmışlardır.

C- Şafîî Âlimleri

Şafîî mezhebi bilginleri de, karaborsacının el konulan ihtikâr mallarını hakimın zorla sattırıp sattıramayacağı konusunda görüş birliğine varamamıştır.

İmam Şafîî bu konuda Ebû Hanife gibi düşünerek karaborsacının mallarını sattırmayı hür bir insanın hacr altına alınması olarak kabul etmekte, hür bir insanın hürriyetini de kısıtlamak için ihtikârı yeterli bir sebep olarak saymadığından karaborsacının mallarını satmayı caiz görmemektedir³⁹⁵.

İmam Şafîî, ihtikâr yapanın malını hakimın zorla sattıramayacağı konusunda Ebû Hanife gibi düşünüp hükme bağlarken, buna karşılık Şafîî mezhebine mensup diğer alimler, bir yıllık ihtiyacından fazla mala sahip olan kişinin kıtlık durumunda bu fazlayı satmaya hakim tarafından icbar edilebileceğini söylemektedirler³⁹⁶. Bu bilgilere göre yokluğun şiddetlenmesi halinde ihtiyaç fazlası şartı da aranmaz³⁹⁷.

Buna göre karaborsacının ihtiyaç duyulması halinde el konulan mallarını hakimın satın satamayacağı konusunda İmam Şafîî, Ebû Hanife gibi olumsuz düşündürken mezhebin diğer âlimleri, Hanefî mezhebinin iki imamı Ebû Yûsuf ve Muhammed ile Malikiler gibi düşünerek hakimın bu malı sattırabileceği konusunda hemfikir olmuşlardır.

D- Hanbeli Âlimleri

Piyasadan malı çekip stoklayan karaborsacının elindeki ihtiyaç fazlası mallarla ilgili olarak Hanbeliler de şu görüşü öne sürmüşlerdir:

“İhtikârcı, halkın ihtiyaç duyduğu malları stoklayıp piyasaya sürmemesi halinde ihtiyaç fazlası olan bu mallar, kendisinden zorla alınıp halkın istifadesine sunulabilir”³⁹⁸. Bu bilgilere göre, bu görevi de devlet başkanı veya yetkili merci kim

³⁹⁵ Remli, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc*, III, 456; Tahavi, *a.g.e.*, I, 275; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 313; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 563; *Mevsû'atu'l-fihki'l-islâmî*, “İhtikâr”, III, 198; *el-Mevsû'atu'l-fihkiyye*, “İhtikâr”, II, 95.

³⁹⁶ Remli, *a.g.e.*, III, 456; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 563; *Mevsû'atu'l-fihki'l-islâmî*, “İhtikâr”, III, 198; *el-Mevsû'atu'l-fihkiyye*, “İhtikâr”, II, 95.

³⁹⁷ Remli, *a.g.e.*, III, 456; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 563; *Mevsû'atu'l-fihki'l-islâmî*, “İhtikâr”, III, 198.

ise o yapacaktır. Bu fakihler piyasadan malı çekip stoklayan, piyasada kıtlığa darlığa sebebiyet veren, piyasadaki sıkıntılara rağmen piyasaya ihtiyaç fazlası bu mürdürmeyen muhtekirin malına devletin yetkili kişileri veya kurumları el koyup halk ihtiyaç için muhtekir razı olmasa bile piyasaya sürebileceği görüşündedirler³⁹⁹.

Hanbelilere göre, ihtikâr konusunda kamuoyuna karşı yapılmış bir zulüm konusudur. Bunun için insanlar fakr-u zaruret içerisinde iken devlet reisi hemen müdahale etmelidir. Mesela ihtiyacı olmadığı halde muhtekirin halkın ihtiyaç duymasına rağmen elinde tuttuğu yiyecek maddeleri veya cihat için ihtiyaç duymalarına rağmen elinde tuttuğu silahlar. İşte bu tip durumlarda onun elinde mallara ihtiyaç varsa muhtekirin ihtiyarına bakılmaksızın el konulabilir⁴⁰⁰.

İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (ö.751/1350), göre de karaborsacılık yeryüzünde yapılan bir fesat çeşididir. Bunun için fakihlerin çoğu bu duruma müdahale etme zamanının imamının bir hakkı hatta görevi olduğu görüşündedirler⁴⁰¹.

Konuyla ilgili İslam fıkıh mezheplerinin görüşlerini kısaca aktarmaya çalıştık. İnsanlar ihtiyaç içerisinde sıkıntı çekerken devletin ihtikâr yapanlara bizzat müdahale etmesi konusunda İslam âlimlerinin hemen hemen hepsinin ittifak ettiklerini gördük. Bu ittifaka sadece Ebû Hanife ve İmam Şafî insanın aklını, ergenliğini ve hürriyetine öne sürerek karşı çıkmışlardır.

Günümüz piyasa şartlarında da Ebû Hanife'nin görüşünden ziyade cumhurların ulemanın ittifakı daha isabetli olduğu görülmektedir. Zira ihtikâr yapanların çoğu zaten âkil balıdır. İnsanlar ekonomik kriz içerisinde zorluklarla mücadele ederken devletin sırf bu unsurdan dolayı karaborsacıya müdahale etmemesini düşünmek elbette ki doğru olmaz. Bu tip kriz durumlarında devlet ammenin çıkarlarını özel şahısların çıkarlarından önde tutmalıdır. Amme ihtiyaç duyduğu anda devlet bizzat karaborsacının elindeki mallara el koymalı ve gerekli fiyat karşılığında halka dağıtmalıdır. Nitekim günümüz iktisatçıları da gayr-i meşru tekellerin ittifaklarını önlemek için her türlü düzenlemeyi yapmaktadırlar⁴⁰².

³⁹⁹ Muhammed Sellam Medkur, *a.g.e.*, III, 29; Ahmed Fethi Behnesi, *a.g.e.*, I, 31.

⁴⁰⁰ Ahmed Fethi Behnesi, *a.g.e.*, I, 31.

⁴⁰¹ *Mevsû'atu'l-fihki'l-islâmi*, "İhtikâr", III, 199.

⁴⁰² Şahin, *a.g.e.*, s. 117.

III- EL KONULAN İHTİKÂR MALLARININ SATIŞ FİYATI

Yukarıda devletin muhtekirin elindeki mallara el koyma yetkisinin olduğunu hatta bazı durumlarda bu yetkisini zaruri olarak kullanması gerektiğini tespit ettik. El konulan bu mallar acaba hangi fiyatla satılmalı? Genelde bu konuya göz attığımızda tartışmanın, malın alındığı günkü fiyata göre mi, yoksa el konulduğu günkü fiyata göre mi, veya malın emsali fiyatı ile mi satılacağı hususunda odaklandığını görmekteyiz.

Zikredilmesi gereken diğer bir husus da şudur: Karaborsacıya malını rayiç bedelle veya normalin biraz üstünde bir fiyatla satması emredilir. Eğer muhtekir direnirse o zaman malları müsadere edilir. Muhtekirin müsadere edilen malları maliyetine veya normal piyasa fiyatından satılarak ana parası kendisine verilir. Ancak bu malların bedelsiz olarak da halka dağıtılabileceği öne sürülmüştür. Bu durumda sıkıntılı günler geçtikten sonra eline para geçenler malın ücretini öderler⁴⁰³.

Malın fiyatının kim tarafından belirleneceği meselesi İslam hukukçuları arasında uzun uzun tartışılmıştır. Konu ile ilgili olarak İslam iktisat tarihinde iki olaya rastlıyoruz. Bunlardan biri Hz. Peygamber diğeri ise Hz. Ömer zamanında meydana gelmiştir⁴⁰⁴.

Narhla ilgili olarak bize bilgi verecek olan hadislerden ilki şöyledir: Hz. Peygamber zamanında fiyatlar haddinden fazla artmıştı. Bunun üzerine sıkıntıya düşen sahabeden bazıları Hz. Peygambere müracaat ederek fiyatlara müdahalede bulunmasını talep etmişlerdir. Hz. Peygamber bunların isteklerine karşı çıkmış, narhı koyanın, bolluk ve darlık verenin, insanları rızıklandırmanın Allah olduğunu ifade ederek fiyatlara narh koymamıştır⁴⁰⁵. Hatta hadisin sonunda Hz. Peygamber bunun kişinin malına zulüm olacağını ve böyle bir cürümlle Allah'ın huzuruna varmak istemediğini ifade etmektedir.

Konumuzu ilgilendiren diğer hadise ise Hz. Ömer zamanında vuku bulmuştur. Olay şöyledir: "Ömer b. Hattab Medine'de kuru üzüm satmakta olan Hatıb b. Ebi Beltea'yı gördü ve kaç satıyorsun Ey Hatıb? Diye sordu. Hatıb: İki müddü⁴⁰⁶ bir

⁴⁰³ *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 213; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 106; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 125; Kallek, "İhtikâr", *DLA*, XXI, 563; Apaydın, *a.g.e.*, II, 369; Döndüren, "İhtikâr", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 110; Köse, *a.g.e.*, s.189; Macid Ebû Ruheyeye, *a.g.e.*, sy. XII, s. 211; Ahmed Fethi Behnesi, *a.g.e.*, I, 31; Muhammed Casim es-Saidî, *a.g.e.*, s. 105-106.

⁴⁰⁴ Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 158.

⁴⁰⁵ İbn Mâce, "Ticârât", 27.

⁴⁰⁶ Bkz. Erdoğan, *a.g.e.*, "müd" maddesi.

dirheme şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer Hatıb'a ya sa'yını⁴⁰⁷ bir dirheme verirsin ya da bizim pazarımızda satış yapamazsın⁴⁰⁸.

Bizim konumuzu ilgilendiren iki hadiseyi de naklettikten sonra aynı sorumuzu tekrarlamakta fayda vardır. Devlet narh koyabilir mi?

İslam alimleri Hz. Peygamberin narh koymamasının sebebini o zamanın piyasasındaki arz talep dengesine bağlamaktadır. Buna göre o sıralar satıcılar pazara malları arz etmelerine rağmen talep fazlalığından dolayı fiyatlar tabii olarak yükselmiştir.⁴⁰⁹ Bu dönemde meydana gelen fiyat artışlarının sebeplerini Hz. Peygamber iyi analiz etmiş ve problemlerin nereden kaynaklandığına vakıf olmuştur. Yoksa Medine tüccarının her hangi bir olumsuz davranışı söz konusu değildi. Çünkü bu devirde karaborsacılık ve tüketicinin istismar edildiği bir hadise mevzu bahis değildir⁴¹⁰. Gerçekten devlet ne yaparsa yapsın, buna tavan fiyatının konulması da dahil, talepten dolayı ikinci bir piyasanın oluşması zorunludur⁴¹¹.

Hz. Ömer'in Hatıb'ın fiyatına müdahalesine gelince o dönemin şartlarını iyi bilmek lazım. Çünkü bu olay Hicretin 18. yılında meydana gelmiştir. Bu durumda Hatıb'ın da içinde bulunduğu bazı tacirler fiyatları olabildiğince yükseltmişlerdir. Bu da ammeye ciddi manada zarar veriyordu. Bu sırada Taif'ten bir üzüm kervanı geliyordu. Eğer Hz. Ömer olaya müdahale etmemiş olsaydı gelen Kervan Hatıb'ın tırmandırdığı fiyatı gerçek ve normal zannedip o fiyattan satmaya başlayacaktı ki bu da halka zarar vermekten başka bir işe yaramayacaktı⁴¹². Tüm bu olumsuzlukların önüne geçmek için Hz. Ömer olaya müdahale etmiştir.

İslam iktisat düşüncesinde genel kanaat serbest piyasa anlayışıdır. Çünkü bu anlayış ekonomide sıçrama, haklı rekabet, yeteneklerin geliştirilmesine vesile olur. Böylece insanlar ürettiklerinin karşılıklarını alarak zevkle çalışırlar. Ancak krizler, insanların merhametsizliği, fahiş fiyatlarla halkı ezme gibi olumsuzluklar piyasaya müdahaleyi gerektirir⁴¹³. Bu iki hadise kendi dönemlerinin şartları gereği meydana gelmiş ve tutumlar da ona göre serdedilmiştir. Bundan hareketle narh konulamaz

⁴⁰⁷ Bkz. Erdoğan, a.g.e., "sa' " maddesi.

⁴⁰⁸ Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 165.

⁴⁰⁹ Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satım'da Kâr Hadleri*, s. 174.

⁴¹⁰ Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 162.

⁴¹¹ Dinler, Zeynel, *İktisada Giriş*, s. 98.

⁴¹² Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 166-167.

⁴¹³ Yeniçeri, a.g.e., 175-176.

hükümüne varılamaz. Nitekim tabîler döneminde ekonomik ahlakın bozulması neticesinde bazı alimler narha cevaz vermişlerdir⁴¹⁴. Konuya bu açıdan bakmak gerekir.

Hanefiler fahiş fiyatla yapılan satışlarda devlet başkanın narh koyabileceğini ifade etmişlerdir. Hanbeliler ise böyle bir uygulamaya cevaz vermemişlerdir ve bunun sakıncalı sonuçlar doğuracağını ifade etmişlerdir. İmam Mâlik ise bu uygulamayı savunmuş ve Hz. Ömer'in yaptığı gibi direnen esnafın kovulabileceğini ileri sürmüştür. İmam Şâfiî ise kişinin dilediği gibi malını satabileceği görüşündedir⁴¹⁵.

Yukarıda anlatılanlardan anlaşıldığına göre fiyatları belli bir noktada sınırlandırma konusu devrin ekonomik şartlarıyla birebir yakından alakalıdır. Çünkü narh koymayı gerektiren haller olduğu gibi narhı kaldırmayı gerektiren durumlar da olabilir. O halde şartlar muvacehesinde ammenin menfaati doğrultusunda konuyla ilgili hüküm verilirken esneklik gösterilmelidir. Günümüz piyasa koşullarında zaten biz bunu müşahede edebiliyoruz. Günümüz ekonomistleri de aynı görüşü paylaşarak devletin ihtikâr malları için tavan fiyatını koyabileceğini ve bunun üzerindeki fiyatla satış yapanlara cezai müeyyide koyabileceğini ifade etmektedirler⁴¹⁶. Şimdi el konulan bu malın hangi fiyattan satılması gerektiği konusunu mezhep imamları açısından irdeleyelim.

A- Hanefi Âlimleri

Ebû Hanife, hakimın el konulan malları sattırma yetkisi olmadığını savunduğundan bu satışın hangi fiyatla yapılması gerektiği mevzuunda bir şey söylememiştir. Ama Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise bu satış piyasa fiyatı üzerinden veya gabn-ı yesirle yani insanların normal karşıladıkları bir aldanma ile veya piyasa fiyatından biraz yüksek bir bedel ile olmalıdır⁴¹⁷.

İmam Muhammed, devletin el koymuş olduğu ihtikâr mallarının satışında belli bir fiyat sınırlaması koymazken, halkın aynı tip mala takdir etmiş olduğu fiyatı veya

⁴¹⁴ Bâcî, *a.g.e.*, V, 18; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 288.

⁴¹⁵ Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 173.

⁴¹⁶ Unay, Cafer, *Genel İktisat*, s. 97.

⁴¹⁷ *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 125; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 588; Döndüren, "İhtikâr", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 110; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 563; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 314; Muhammed Casim es-Saidî, *a.g.e.*, s. 107; Apaydın, *a.g.e.*, II, 370.

bunun bir miktar üzerinde bulunan bir fiyatı uygun görmüştür. Ancak devletin el koymuş olduğu ihtikâr mallarını piyasa fiyatının çok üzerinde bir fiyat ile satılmasını kabul etmemiştir⁴¹⁸.

İmam Muhammed'e göre hakim, karaborsacıya kendisini ve aile fertlerinin ihtiyacından fazla olan gıda maddelerini satmasını emreder. Karaborsacı bunu yapmazsa ikinci ve üçüncü defa satması için tekrar ihtar edilir. Yine yapmazsa önce tazir en nihayetinde de malını satışa zorlar. Hakim bu malları ya rayiç fiyatla, yada insanların aldanmayı normal karşıladıkları biraz yüksek bir bedelle sat diye emreder. Buna rağmen satışı yapmazsa, mal devletçe karaborsacının elinden alınarak onun adına satılır⁴¹⁹.

Kısaca Ebû Hanife dışındaki Hanefi fıkıhçılar, hakimın zorla sattırdığı malın ya piyasadaki fiyatından ya da biraz üstü bir fiyatla satılması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar.

B- Mâliki Âlimleri

Mâliki mezhebi bilginlerine göre el konulan mallar satılacağı zaman, ihtiyacı olan kimseye, satın alınan fiyattan satılır ve ona bir şey ziyade edilemez. Eğer satılan malın fiyatı bilinmiyorsa, muhtekirin ihtikâr yaptığı günkü fiyatından satılır⁴²⁰. Nitekim Mâliki fakihî Bâcî (474/1081), mezhebinin bu konudaki görüşünü şöyle ortaya koymaktadır: *"Bu mallar ihtiyaç sahiplerinin satın alageldikleri fiyattan satılır. Fazla bir fiyata satılamaz. Mal sahibi bu fiyata yanaşmazsa mallar çarşı esnafına havale edilir ve onların verdikleri ortak fiyattan satılır. Fiyatı bilinmediği zaman ihtikâr edildiği gündeki fiyatı ile satılır"*⁴²¹.

C- Hanbeli Âlimleri

Hanbelilere göre muhtekir fiyatı artsın diye insanların ihtiyaç duyduğu malları alıp stoklayan kişidir. Bu yüzden o insanların geneline zulüm etmiş sayılır. Bu nedenle

⁴¹⁸ Tahavi, a.g.e., I, 275; el-Fetâvâ'l-Hindîyye, III, 214; Bilmen, a.g.e., VI, 125; Yeniçeri, a.g.e., s. 314.

⁴¹⁹ el-Fetâvâ'l-Hindîyye, III, 214; Bilmen, a.g.e., VI, 125; Döndüren, "İhtikâr" Şamil İslam Ansiklopedisi, III, 110.

⁴²⁰ Bâcî, a.g.e., V, 7; Zuhaylî, a.g.e., III, 588; Döndüren, "İhtikâr" Şamil İslam Ansiklopedisi, III, 10; Yeniçeri, a.g.e., s. 314.

⁴²¹ Bâcî, a.g.e., V, 17.

yetkili kişi sıkıntı çeken insanların problemlerini çözmek için karaborsacının elindeki mala el koyarak onu misli bir fiyatla satar. Eğer muhtekir stokladığı malın kıymetinden fazla bir fiyat isterse o zaman söylediklerine itibar edilmeksizin piyasadaki gerçek fiyatı ile halka satılır⁴²².

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350), ihtikâr yapanın el konulan malının satış fiyatı ile ilgili şunu söylemektedir: “*El konulup satışı çıkarılan mallar emsal fiyattan satılır. Yani aynı cins ve evsafaiki mallar, çarşıda kaçta satılıyorsa el konulan karaborsa mallar da o fiyattan satılmalıdır*”⁴²³. Ayrıca İbn Kayyim el-Cevziyye, karaborsacıların emsal fiyattan daha fazla bir fiyat da isteme haklarının olmadığını vurgulamaktadır.⁴²⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu görüşünde sakınca bulan Celal Yeniçeri, bu duruma karşı çıkararak konu ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmaktadır: “*Burada şunu hatırlatmakta fayda vardır. Eğer mallar birkaç kişinin elinde toplanmışsa, çarşı fiyatlarına bu kişiler hakim olur ve bunlar piyasaya malları daima talepten az sürerek fiyatları yükseltmiş olabilirler. Eğer bunların mallarına el konulur da o andaki fiyatlar üzerinden satış yapılır veya yaptırılırsa bu durumda onların istekleri yerine gelmiş olur. Bu bakımdan normal dönem fiyatlarına veya onlara yakın fiyatlara dönülmesi daha uygun olur kanaatindeyim*”⁴²⁵.

Bu konu ile ilgili olarak sonuç olarak şunu ifade edelim. Devletin muhtekirin malına zaruret zamanında el koyabileceğini tespit ettik. El konulan bu malın fiyatı devlet fiyatlara müdahale edebilir görüşü esas alınır, yetkililer muhtekirin malını istediği fiyatla satabilir. Ancak kişinin hak ve özgürlüğünü dikkate alan görüş esas alınır bırakın fiyat belirlemesi, kişinin malına el bile konulamaz. Burada dikkatli olmak lazım. Devlet ne mal sahibini ciddi manada zarara uğratacak ve ne de halkın mağdur olmasına göz yumacaktır. O halde bu iki kesim arasında orta bir yol bulunmasına çalışılmalıdır.

Kanaatimizce de bu orta yola en yakın görüş de İmam Muhammed'in görüşüdür. Burada muhtekirin malı aldığı fiyatın bir miktar üstünde satılmış oluyor ki böylece muhtekir de bu işten memnun olmuş olur.

⁴²² İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hukmiyye*, I, 222.

⁴²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, I, 222.

⁴²⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, I, 222.

⁴²⁵ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 314.

SONUÇ

İnsan, dünyada yaşamını devam ettirebilmek için Allah'ın ihsan ettiği rızık temin etmek için çalışır. Bunu elde etmenin bir çok yolu vardır ki ticaret de bu yollardan birisidir. Ancak İslam rızık, rızık veren Allah'ın rızasına uygun bir yolla elde edilmesini emretmektedir. İslam, rızık teminde bu şartı koymakla beraber ihtiras sahibi insan, yaşamın bir çok alanında olduğu gibi kazanç temininde de bu şartı ihlal edebilmektedir. İhtikâr da söz konusu bu gayr-i meşru ihlallerden birisidir.

İhtikâr, bir kısım insanın ferdi çıkarlarına ve şahsi hırslarına kapılarak toplum ihtiyaçlarını teminde zarar verdiği ve insanların yaşamını daralttığı için İslam tarafından yasaklanmıştır. İslam'ın yasakladığı bu ihtikârı konu edinen söz konusu bu çalışmada ulaştığımız sonuçları topluca şu şekilde ortaya koyabiliriz.

İhtikârın veya Türkçe adıyla karaborsanın iktisadi sahadaki varlığı İslam dışındaki kaynaklardan da anladığımız kadarıyla çok eskilere kadar dayanmaktadır. İslâmî kaynaklardan da ihtikârın cahiliye döneminde ve Hz. Peygamberden sonraki dönemde de var olduğuna şahit olmaktadır. Günümüzde de hala iktisadi yaşamın baskıntısı olarak yerini korumaktadır. İhtikâr hadisesi, Hz. Peygamberden sonraki Abbasiler, Endülüs Emevileri, Fatımiler ve Osmanlılarda da varlığını korumuştur. Günümüzde de hala varlığını sürdürmektedir ki onu Türkiye Cumhuriyeti Türk Ceza Kanunu ile yasaklamıştır.

İslam hukukçularının çoğunluğu ihtikârı, gıda maddeleri ile sınırlandıran bir tanımlamada bulunmuşlardır. İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf gibi bazı fakihler ise ihtikârı tanımına her türlü maddeyi almışlardır ki bu kapsamlı tarif günümüz iktisatçılarının ve Türk Ceza Kanununun anlayışıyla paralellik göstermektedir.

İhtikârın yasaklığıyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de açık bir nas bulunmaması beraber Hac süresinin 25. ayetinde geçen "ilhad" kelimesini şirk, yasak olan av öldürmek, Mescid-i Harâmı imâr etmekten insanları alıkoymak şeklinde tefsir eden müfessirler aynı zamanda ihtikâr olarak da yorumlamışlardır. Müfessirler ayrıca Karun'un iktisadi sahada tekel oluşturmasından hareketle onu karaborsacı bir şahsiyet olarak tanımlamaktadırlar.

Hz. Peygamber bir çok hadisinde ihtikâr yapmayı asi, günahkar vasıflarıyla vasıflandırmış ayrıca bu davranışından dolayı lanetleyerek cüzzam hastalığı ile

cezalandıracağını söyleyerek ihtikârı yasaklamış ve bunu önlemek için de tedbirler almıştır. Bunun yanında ihtikâra zemin hazırlayan telakkî'r-rukban, telakkî'l-celeb, bey'un-neceş, malı teslim almadan satma... gibi satım çeşitlerini de yasaklamıştır. Bütün bu satış çeşitlerini önlemek için de görevliler tayin etmiştir. Hz. Peygamber'den sonra devlet başkanı olan halifeler de ihtikârla mücadele etmişlerdir.

Hz. Peygamberin ihtikârı yasaklayan hadislerinin bazılarının mutlak, bazılarının ise yiyecek maddeleri ile sınırlı olması İslam hukukçuları arasında ihtikârın hükmü, zamanı, süresi, çeşidi gibi meseleler tartışma konusu olmuştur.

Yiyeceklerle mukayyet hadisleri esas alan Ebû Hanîfe, Şafî, Muhammed, Ahmed b. Hanbel gibi hukukçular yasağın kapsamını insan ve hayvan yiyecekleri ile sınırlarken; mutlak ihtikâr yasağıyla ilgili hadislere dayanan İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf ise halkı yokluğu ve kıtlığı halinde sıkıntıya düşeceği her türlü ihtiyaç maddesini stoklamasını ihtikâr saymıştır. Günümüz dünyasında ihtiyaç maddelerin ve gereksinimlerin arttığını düşünürsek halka zararı dokunacak her türlü maddeyi ihtikâr yasağının içine dahil etmek ihtikâr yasağının amacı için daha uygun olduğu kanısındayız.

İslam hukukçuları, ihtikârın hükmü konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Hukukçular kısmen ihtikârın tanımından kısmen de sıhhat ve mahiyeti üzerinde uzlaşmaya varılamayan nasların zahiriyle Şari'in maksadı arasındaki tercih farkından dolayı ihtikârı, Mâliki, Şafî, Hanbeli ve Hanefi mezhebinin bir kısım fukahası haram; bir kısım Hanefî fakih de mekruh kabul etmişlerdir. İnsanların yaşamını daraltıp zarar veren, sosyal bunalımlara zemin hazırlayan ihtikârın mekruh kabul edilmesi hüküm bakımından hafif kalır. Böyle olumsuz bir fiilin hükmünün haram olması gerektiği inancındayız.

İslam hukukçularının ihtilaf ettiği bir başka konu ise ihtikârın süresidir. Mutlak hadislere dayanıp ihtikâra süre tahdidi getirmeyen Şafî, Mâliki, Hanbeli hukukçular halkın zarar görmesi ile neticelenecek her zaman dilimini yasak kapsamına almışlardır. İhtikârdan söz edebilmek için süreyi gerekli gören Hanefî fukahası ise bunun uzunluğu üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir. Kimi kırk gece süre biçerken, kimisi de otuz gün ile sınırlandırmaktadır. Zayıf da olsa bu süreyi üç gün ile tahdid edenler⁴ olmuştur. Hanefiler bu süreyi dünyadaki hukuki ceza için koyarlar. Dini hükmü ise süre az olsun

çok olsun fark etmeksizin günahdır. Toplumun acil ihtiyacı olan ekmeği, ilacı, serumu tüpü... düşündüğümüzde ihtikâra süre biçmenin pek de isabetli olmayacağı kanısındayız.

İslam bilginlerinin çoğunluğu, kişinin ürettiği malda şehir halkının bir hakkı ve emeği olmadığı düşüncesinden yola çıkarak üreticinin, Hz. Peygamberin “*calî rızıklanmıştır, karaborsacı ise lanetlenmiştir*” hadisinden hareketle de ithalatçının, mal stoklamasını caiz görmüşlerdir. Ama halkın sıkıntılı olduğu bir dönemde mal piyasaya sürmemelerini ahlaken iyi görmemişlerdir.

Fukahanın hemen hemen hepsi ihtikârın meydana gelmesi için mal stoklamayı halkın ihtiyaç duyduğu bir darlık zamanında olmasını şart koşmuşlardır. Halkın ihtiyaç duymadığı ve sıkıntıya neden olmayan bir zamanda mal stoklamayı ihtikâr olarak görmemektedirler.

Kişinin ev ihtiyaçları için yaptığı tedarikler de, ihtikâr olarak kabul edilmemiştir. Ama bu stoklama miktarı bir yıllık geçim ile sınırlandırılmıştır.

İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf altın ve gümüşü ile parayı ihtikâra konu olan mallardan saymışlardır. Bunlar dışındaki hukukçular bu maddeleri ihtikâra konu olan mallara dahil etmemişlerdir. İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'un görüşü günümüz piyasası şartları düşünüldüğünde toplum için daha uygun olduğu inancını taşımaktayız.

Her ne kadar ihtikârî önlemek için tedbirler alınmışsa da bu yasağı ihlal eden tacirler olmuştur. Günümüzde de hala olmaktadır. Bunun için İslam hukukunda nasları dayanan dünyevi bir ceza olmadığından ihtikâr yapana verilecek ceza devlet başkanını bırakılmıştır. Ki bu ceza da genellikle ta'zir cezası şeklinde olmuştur. Bazen de hapis dayak, para cezası, dükkanı kapatma veya ticaretten men etme gibi cezalar da söz konusu olmuştur.

Yeni Türk Ceza Kanununda da karaborsacılık suç kabul edilmiş, bu yolu tevessül edenlere altı aydan iki yıla kadar ceza ön görülmüştür. Ayrıca karaborsacının malına el konulup müsadere edileceği hükmü de konulmuştur.

İslam hukukçuların çoğunluğuna göre malını stoklayıp piyasaya arz etmeyi kişinin malına yetkili kişi el koyabilir. Hatta halka bile dağıtabilir. Fakat Ebû Hanîfi bu görüşe karşı çıkıp yetkili kişinin bu malı zorla satmasını veya dağıtmasını uygun görmemiştir. Çünkü Ebû Hanife'ye göre icbar hacre benzer. Halbuki akıllı, hür ve

ergen bir kimse böyle gerekçeyle hacr edilemez. İhtikâr yapanların akıllı olduğunu düşünürsek; insanlar ekonomik kriz içerisinde zorluklarla mücadele ederken devletin sırf bu unsurdan dolayı ihtikâr yapana müdahale etmemesi maslahata uygun olmadığını düşünüyoruz. Dolayısıyla bu tip durumlarda devlet ammenin çıkarlarını şahısların çıkarlarından önde tutarak muhtekire müdahale etmelidir.

İslam hukukçuları, el konulan malların hangi fiyattan satılacağı konusunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ebû Yûsuf'a göre bu satış piyasa fiyatın üzerinden veya gabn-ı yesirle yani insanların aldanmayı normal karşıladıkları piyasa fiyatından biraz yüksek bir bedelle olmalıdır. İmam Mâlik ise satılacak malın satın alınan fiyattan, eğer fiyatı bilinmiyorsa ihtikar edilen günkü fiyattan satılır görüşündedir. Ahmed b. Hanbel'e göre ise hakim bu malı misli fiyattan satar.

BİBLİYOGRAFYA

Abdul Rehmâd Shâd, *Dos And Do Nots in Islam*, Lahore 1973.

Afzal-ur-Rahman, *Economic Doctrines of Islam*, I-IV, Lahor 1975.

Ali Haydar, Hoca Emin Zâde (ö.1935), *Dürerü'l-hükkâm şerh-i Mecelleti'l-ahkâm*, I-IV, İstanbul 1330.

Apaydın, H. Yunus, "İhtikâr", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997 I-IV, s. 369-370.

Atiyye, Mustafa, *Nuzumü'l-hükûm fî asri'l-Fatimiyyîn*, Kahire, ts.

Bacî, Süleyman b. Halef el-Endelusi (ö.474/1081), *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, I-VII, Mısır 1332.

Behnesi, Ahmed Fethi, "İhtikâr", *el-Mevsuatü'l-Cinaiyye fi'l-Fıkhi'l-İslami*, I,28-35, Beyrut 1991.

Bilmen, Ömer Nasuhi (ö.1971), *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul, ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmail (ö.256/869), *el-Câmi'u's-sahih*, I-VIII, İstanbul 1315.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, İstanbul, ts.

Çağlayan, M. Muhtar, *En Son Değişiklikleri İle Birlikte Gerekçeli Açıklamalı ve İctihadlı Türk Ceza Kanunu*, ts.

Çeker, Orhan, *Fıkıh Dersleri*, İstanbul 1999.

Döndüren, Hamdi, *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi*, İstanbul 1998.

___ *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, Balıkesir 1984.

___ "İhtikâr", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III,109-111, İstanbul 1991.

Davudoğlu, Ahmet, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, İstanbul, ts.

Dinler, Zeynel, *İktisada Giriş*, Bursa 2000.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888), *es-Sünen*, I-V, Suriye (Humus) 1388-94/1969-74.

Ebû Ruheyre Macid, "el-İhtikâr Dırâse Fıkhiyye Mukarene", *Mecelletü's-Şeria ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, sy. XII, Kuveyt 1988, s.187-213.

Kurtubi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö.671/1273), *el-Câmiu' li-ahkâmi'l-Kur'an*, (Beşir Eryarsoy, *el-Câmiu' li-ahkâmi'l-Kur'an*), I-XIX, İstanbul 1997.

Eskiciođlu, Osman- Fığlalı, E. Ruhi, *İslam'da Sosyal Dayanışma* (Muhammed Ebû Zehra'nın *et-Tekefûlü'l-İctimai fi'l-İslam* adlı eserinin tercümesi), İstanbul 1969.

el-Cevziyye İbn Kayyım, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir (ö.751/1350), *et-Turuku'l-hukmiyye fi siyaseti'ş-şer'iyye*, Kahire 1317.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942), *Hak Dini Kur'an Dili Açıklamalı Türkçe Tefsir*, I-IX, İstanbul 1979.

Emire Abdullatif Meşhur, *el-İstismâr fi'l-İktisadi'l-İslâmî*, Kahire 1991.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, ts.

Erem, Faruk, *Türk Ceza Kanunu Şerhi Özel Hükümler*, Ankara 1993.

***el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, I-VI, Diyarbakır, ts.**

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö.505/1111), *İhyâu ulumi'd-dîn* (trc. Mehmet A. Müftüođlu), I-IV, İstanbul 1981.

Günenc, Halil, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul 1984.

Gözübüyük, Abdullah Pulat, *Türk Ceza Kanunu Gözübüyük Şerhi*, No: 64, İstanbul, ts.

Halebî, İbrahim (ö.956/1549), *Mülteka'l-Ebhur* (Mevkufât) (Mehmed Mevkufâti Şerhi) (sad. Ahmed Davudoğlu), I-IV, 1991.

Halid Raid, "İhtikâr", *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, Dimaşk 1998, I, 447-455.

İbn Âbidin, Muhammed Emin Alauddin (ö.1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, I-VII, Kahire 1272-1324.

İbn Hanbel, Ahmed (ö.241/855), *el-Müsned*, I-VI, İstanbul 1981.

Serdarođlu, Ahmed -- Şentürk, Lütfi, *İslam'da Helallar ve Haramlar* (İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567), *ez-Zevâcîr an iktirâfi'l-kebâir adlı kitabının tercümesi*), I-II İstanbul 1981.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Velîyüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed (ö.808/1406), *Mukaddime*, I-III, İstanbul 1986.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali el-Endelusi (ö.456/1064), *el-Muhallâ*, I-VI, Kahire 1347-52.

Karlığa, Bekir -- Çetiner, Bedrettin, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer'in (ö.774/1372) *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm* adlı kitabının tercemesi), I-XVI, İstanbul 1988.

- İbn Kudâme**, Ebû Muhammed Abdullah b.Ahmed el-Hanbelî (ö.620/1223), *el-Muğnî*, I-IX, Kahire 1327.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid b. el-Kazvîni (ö.273/887), *es-Sünen* (nşr. M. Fuad Abdulbâkî), I-II, Kahire 1952.
- İbn Manzûr**, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem (ö.711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-IV, Beyrut, ts.
- İbnu'l-'Arabî**, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh, *Aridatu'l-Ahvezî li-şerhi Sahihî't-Tirmizî*, I-XIII, Beyrut, ts.
- Kâhtan ed-Dûrî**, *el-İhtikâr ve âsâruhû fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Bağdad 1974.
- Kallek, Cengiz**, *Asr-ı Saadet'te Yönetim Piyasa İlişkisi*, İstanbul 1997.
- _____*Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, İstanbul 1992.
- _____*"İhtikâr"*, *DİA*, İstanbul 2000, XXI/560-565.
- _____*"Kafiz"*, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/155-157.
- Karaman, Hayreddin**, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-III, İstanbul 1991.
- _____*"Akid"*, *DİA*, İstanbul 1989, II, 251-256.
- Kâsânî**, Aluüddin Ebû Bekir b. Mesûd el-Hanefî (ö.587/1191), *Bedâi'u's-sanâi' fi tertbi'ş-şerâ'i*, I-VII, Kahire 1327-28/1910.
- Kettânî**, el-Haseni el-İdrisi (1927), *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, I-II, Rabat 1346.
- Köse, Saffet**, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul 1997.
- Kayapınar, Hüseyin v.dğr.**, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul 1989.
- Mâlik b. Enes** (ö.179/795), *el-Muvatta'* (nşr. M. Fuad Abdulbâkî), I-II, Kahire 1370/1951.
- Mannan M. A**, *Islamic Economics, theory and practice, İslam Ekonomisi* (trc. Bahri Zengin), İstanbul 1973.
- Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, İstanbul 1329.
- Merğînânî**, Ebû'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr (ö.593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, I-II, İstanbul 1290.
- Mevsilî**, Abdullah b. Muhmûd b. Mevdûd (ö.683/1284), *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr*, I-V, İstanbul 1996.
- Mevsuatu'l-Fikhi'l-İslâmî*, "İhtikâr", Kahire 1414/1993, III,193-199.

Mevsuatu'l-Fıkhiyye, "İhtikar", Kuveyt 1404 /1993, II, 90-95.

Miras, Kamil, *Tecrid-i Sarih Tercüme ve Şerhi*, Yedinci Baskı, I-XII, Ankara 1982.

Molla Hüsvrev (ö.885/1481), *el-Gurer*, I-II, İstanbul 1979.

Muhammed Casim es-Saidî, "Dirase Fıkhiyye Mukarene fi'l-İhtikâr", *Risaletü't-Takrib*, sy, XXXVI/93-107.

Muhammed Sellâm Medkur, "el-İhtikâr ve Mevkifü't-Teşri'l-İslami minh, *Mecelletü'l-Kanun ve'l-İktisad*, sy. XXXVI, Kahire 1966, s. 465-511.

Münzirî, Zekiyüddin Abdulazim b. Abdilkavî (ö.656/1258), *et-Terğib ve't-terhîb mine'l-ehâdis*, I-II, Kahire 1324-26.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî (ö.261/874), *el-Câmi'u's-sahih* (nşr. M. Fuad Abdulbaki), I-IV, Beyrut 1375/1966.

Necib el-Mufî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, XIII-XX, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikr).

Nesâî, Ebü Abdirrahman b. Şuayb (ö.303/915) *es-Sünen*, I-VIII, İstanbul 1992.

Nevevî, Ebü Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref (ö.677/1278), *el-Minhâc fi Şerhi'l-Müslim*, I-XVIII, Kahire 1349.

Özmen, Remzi, *Notlu-Gerekçeli-Karşılaştırmalı 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu*, Ankara 2004.

Parasız, İlker, *İktisada Giriş*, Bursa 2000.

Qureshi, Anwar Iqbal, *The Economic and Social System of Islam*, Islamic Book Service, Lahor 1979.

Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn (ö.606/1210), *Mefâtihü'l-ğayb* (trc. Suat Yıldırım v. đğr), I-XXIII, Ankara 1995.

Remli, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (ö.1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, I-VIII, Beyrut 1984.

Sân'anî, Ebü Bekr Abdürrezzak b.Hammâm (ö.211/826), *el-Musannef*, I-XI, Beyrut 1390-92.

Sahnûn, b. Abdisselam b. Said (ö.240/854), *el-Müdevvennetü'l-küb râ*, I-XVI, Kahire 1324.

Sıddîki, Muhammed Necatullah, *Economic Philosophy of Islam, İslam Ekonomisi Düşüncesi* (trc. Yaşar Kaplan), İstanbul 1984.

- Suyûtî**, Ebü'l-Fadl Celalüddin Adurrahman b. Ebî Bekr (ö.911/1505), *el-Câmiu's-sağîr*, I-II, Kahire 1954.
- Şafak**, Ali, *İslam Hukukuna Göre Alış-Veriş'te Vade Farkı ve Kâr Haddi*, Dördüncü Baskı, İstanbul 1990.
- Şahin**, Hüseyin, *İktisada Giriş*, Bursa 1997.
- Şeker**, Mehmet, *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara 1997.
- Şentürk**, Lütfi-Yazıcı, Seyfettin, *Diyanet Yeni İslam İlmihali*, Ankara 1995.
- Şevkânî**, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali (ö.1255/1874), *Neylu'l-evtâr*, I-VIII, Kahire 1971.
- Şirâzî**, Ebü İshak İbrahim b. Ali b. Yûsuf (ö.476/1083), *el-Muhezzeb*, I-II, Kahire, ts.
- Şirbini**, Şemsüddin el-Hatib Muhammed b. Ahmed el-Kahiri (ö.977/1570), *Muğni'l-muhtâc*, Darü'l-Fikr, Kahire 1985/1377.
- Uludağ**, Süleyman, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara 1997.
- Unay**, Cafer, *Genel İktisad*, Bursa 1997.
- Ülgener**, F. Sabri, *Tarihte Darlık Buhranları*, İstanbul 1951.
- Tabakoğlu**, Ahmet, *İslam ve Ekonomik Hayat*, İstanbul 1987.
- Tahavi**, Ebü Cafer Ahmed b. Muhammed (ö.321/933), *İhtilafü'l-fukahâ'*, Pakistan 1971.
- Tirmizî**, Ebü İsa Muhammed b. İsa (ö.279/892), *el-Câmiu's-sahîh* (nşr. A. Muhammed Şakir- M. Fuad Abdalbâkî), I-VI, Kahire 1395-98.
- Yeniçeri**, Celal, *İslam İktisadının Esasları*, İstanbul 1980.
- Zaim**, Sabahattin, *İslam-İnsan Ekonomi*, İstanbul 1992.
- Zebîdî**, Muhibbüddin Ebü'l-Fadl Muhammed Murteza (ö.1205/1790), *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, I-X, Kahire, ts.
- Zühaylî**, Vehbe, *el-Fıkhü'l- İslami ve Edilletühü*, I-IX, Dimaşk 1989.